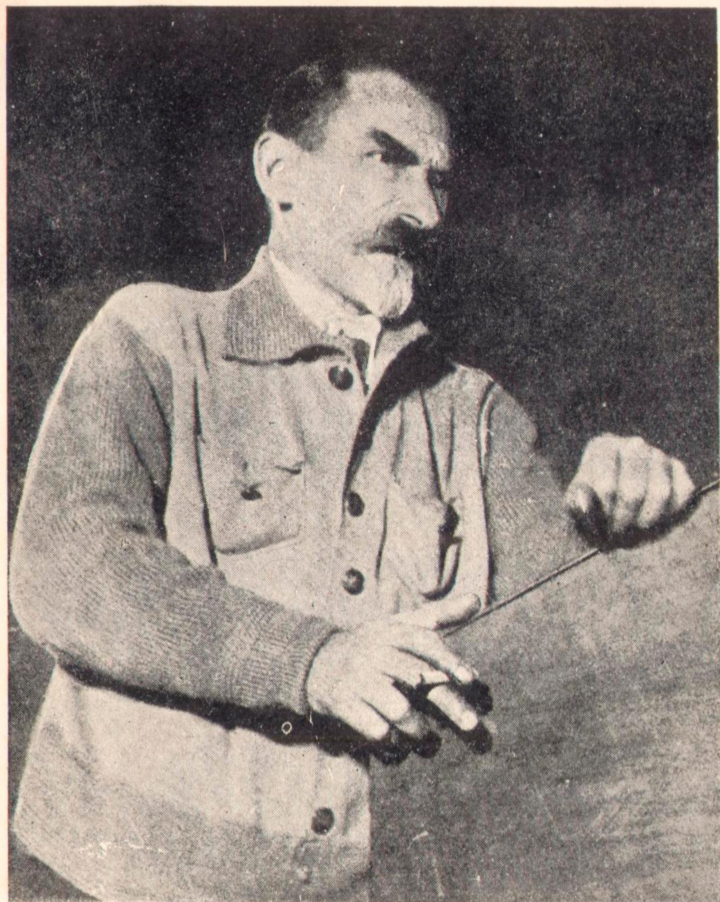
АРТ

170653
№ 10-11
1930
170653
ЦЕНТРАЛЬНА НАУ…
БІБЛІОТ…
1930
№ 10-11

ДВУ

НАРКОМОСВІТИ УСРР т. М. О. СКРИПНИК РОБИТЬ ДОПОВІДЬ НА 2-ій СВІТОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙН. ЛІТЕРАТУРИ

Всеукраїнська Спілка пролетарських письменників (ВУСПП) гаряче вітає незламного більшовика, непримиренного борця за генеральну лінію ленінської партії — Вячеслава Михайловича Молотова на посту голови Ради Народніх Комісарів СРСР.

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK, I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. SCHTSCHUPAK
STAATSVERLAG DER UKRAINE OKTOBER — NOVEMBER 1930

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИ СЬМЕННИКІВ

IV-ТИЙ РІК ВИДАННЯ

РЕДАГУЮТЬ: І. КИ РИЛЕНКО, Б. КОВА ЛЕНКО, В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИ ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ, С. ЩУПАК

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

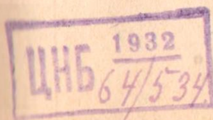
1930

ЖОВТЕНЬ—ЛИСТОПАД

№ 10-11

68

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт 6523. 29/XII 1930. Замовлення № 2596. Тираж 3.600 примірників

МИКОЛА СКРИПНИК

СТАН КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА В СРСР [1]

I

СОЦІЯЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

Доручення, що його дано мені, досить важливе і відповідальне. Зараз мені приходиться перед представниками революційної літератури західньо-европейських і східніх країн виступати з доповіддю про культурну революцію в нашому Союзі, про її стан, її завдання, її перспективи.

Може легше було б виступати мені з такою доповіддю перед представниками західньо-европейської культури взагалі, бо тоді приходилось би відзначати ті основні принципові установки, які відділяють наш світ від світу капіталістичного, бо тоді приходилось би водночас, доповідаючи про стан нашої роботи, весь час підкреслювати різницю лінії нашої роботи з лініями культурного розвитку західньо-европейських капіталістичних країн. Мені прийшлось би тоді боротися з тими, перед ким я робив би доповідь і в такому разі за нашим більшовицькими звичаєм мені було б значно легше виступати.

Зараз я маю перед собою авдиторію, що складається з представників революційної літератури, представників літератури, що в значній своїй частині є пролетарською, яка за ознаку свого існування обрала революційну суть своєї діяльности, спорідненість з тою клясою, що чинить пролетарську революцію в нашому Союзі і що творить пролетарський рух за кордоном. Я маю перед собою авдиторію, що в своїй творчості

---

[1] Доповідь на II Світовій Конференції революційної літератури 10/XI 1930 р.

йде або бажає йти в одному з нами напрямкові, в одному з нами річищі. І тому позвольте мені стати не на позицію боротьби і відрізнення, а просто по-товариському повідомити вас про те, що ми робимо, які завдання стоять перед нами в цілому і передовсім на терені культурному.

Я вважаю, що мені не приходиться нагадувати вам, товаришам, що приїхали з капіталістичного світу, про всі ті брехні, інсинуації і клевету проти Радянського Союзу, що ними наповнена преса капіталістичних країн. Найповніше може суть цієї писанини висловив один, в свій час досить відомий російський письменник Мережковський, коли він назвав перемогу Жовтневої пролетарської революції „царством грядущего хама". Вся інша писанина, що виступає проти нас за кордоном, це є лише варіяції цього основного наклепу і брехні, висловленої ще напередодні Жовтня Мережковським проти пролетарської революції і її влади.

Яке наше відношення до цієї назви? Ми представники тої кляси, що її стара влада поміщиків і капіталістів тримала на самому низу і яка тепер, піднявшись до влади, зруйнувавши до того стару владу і її державу, будує за своїм зразком і для своєї потреби цілу піраміду культурного розвитку людськости. Ми представники матеріялістичного світогляду, люди, що цілковито розуміємо механіку клясового суспільства і ті пружини клясової боротьби, що її рухають у кожній країні, що дають ключ для її розуміння і для дальшого її розгортання, але саме тому, що ми являємось представниками матеріялістичного світогляду, ми є передовсім представниками нової культури, пролетарської культури.

І тому дозвольте мені передовсім сказати декілька слів про ту основну базу цілої нової культури, що з неї виходить ціла наша продукція, ціле наше виробництво у творчій галузі. Наша культура є передовсім культура трудящих пролетарів, звільнених з-під влади поміщиків і капіталістів. Наша культура є передовсім культура раба, ще був тисячоліттями пригнічений маєтними клясами і лише тепер дивиться відкритими очима на своє майбутнє і своїми руками влаштовує своє життя. Наша культура є культура широкої самодіяльности мільйонів трудящих мас, що на чолі з пролета-

ріятом власними руками творять своє нове життя, влаштовують своє майбутнє. Ленін ще перед Жовтнем сказав, що „кожна куховарка мусить стати господарькою нашої держави". Наша культура є культура пролетаріяту, біднішого селянства, всієї трудящої людности, що на чолі з пролетаріятом лише тепер, після Жовтня, піднялись до того, щоб самим у своїх радах робітничих і селянських депутатів вирішувати своє життя.

І нам, представникам революційного пролетаріяту, представникам матеріялістичного світогляду, людям, що стоять на точці зору пролетарської клясової боротьби, нам, що скинули владу буржуазії, передовсім треба було поставити собі питання про основи влади буржуазії, про основи буржуазної культури. Нам відразу прийшлося зустрінутися з цілою низкою демократичних забобонів, що ними маєтні кляси поміщиків і капіталістів отруювали свідомість трудящих мас. Якими нікчемними, якими жалюгідними видаються нам тепер, після 13-ти років Жовтня, погляди прихильників буржуазного пацифізму щодо клясової боротьби, вимоги дрібної буржуазії, яка після того, як ми скинули владу буржуазії і знищили буржуазну диктатуру, вимагала рівного розподілу всіх засобів ідейного впливу між всіма духовними течіями, між представниками всіх кляс.

Ми цілковито розуміли, що буржуазно-поміщицька влада, що існувала до Жовтневої революції, була передовсім системою монополії маєтних кляс поміщиків і капіталістів на всі знаряддя матеріяльні, на умови духовного впливу на широкі трудящі маси. Жовтень був не лише відвойованням цілої маєткової власности від капіталістів і поміщиків, але водночас був і відвойовання від маєтних кляс матеріяльних основ ідейного впливу на широкі трудящі маси. Типографії і майстерні, літографії, театри і всі матеріяльні засоби, що на них базується широкий ідейний вплив на маси, було завойовано трудящими масами нашого Союзу під час Жовтневої революції, під час загальної експропріяції маєтних капіталістичних кляс. І коли нам виставляли та ще й тепер виставляють представники дрібнобуржуазних верств і їх партій закордону докори, що ми, мовляв, не даємо вільного слова представникам антипролетарських партій, то ми цілком свідомо ставимось до цих

докорів і відповідаємо: а для якої мети, для якого соціяльного політичного завдання мусить бути пристосоване все це вільне слово для представників цих ворожих радвладі груп? І коли справа йде про те, щоб нам в нашій вільній республіці праці забезпечити вільне слово для ворогів радвлади, щоб вони гартували знаряддя проти пролетаріяту, проти його соціялістичного майбутнього, то ми цілком свідомо, спираючись на волю мільйонів трудящих мас нашого Союзу, говоримо їм одне слово — ні. Ми завоювали Жовтневу революцію не для того, щоб потім дозволити буржуазії гартувати знаряддя, яким би вона могла пояснити дореволюційну капіталістичну монополію на всі засоби ідейного впливу на широкі трудящі маси.

Жовтнева революція сама по собі є величезне знаряддя свідомости, самодіяльности, організованости трудящих мас. Коли ми могли чітко сказати, що 25 років тому, під час революції 1905 р., коли перед нами повстало теоретичне питання, що було тоді цілком вирішене, питання про значіння для розвитку культури клясової боротьби і революції, то ми тепер можемо сказати більш того. Ми можемо поставити собі питання, чи можна було іншими способами за ті 13 років, що пройшли, провести таку величезну культурну роботу, що далі картину її я перед вами розгортатиму, коли б у нас не було одної величезної передумови для розвитку свідомости широких трудящих мас — диктатури пролетаріяту. (Оплески). Так, товариші, лише диктатура пролетаріяту, наслідком якої явилось широке піднесення свідомости трудящих мас, їх самовідданости, їх саможертовности в боротьбі за соціялістичну перебудову, стала тим великим знаряддям, тою великою рушійною силою, яка підносить найуниженіші, найпригнобленіші, найпридавленіші шари трудящих до первісних основ клясової свідомости.

І я, доповідаючи вам на вашому пленумі про пролетарську революцію, про культурну революцію пролетаріяту нашого Союзу, не можу обійти, не можу не зазначити передовсім те перше культурне завдання нашої кляси під час Жовтня, що ми знищили владу буржуазії, розв'язали розум і свідомість широких трудящих мас від гіпнози влади поміщиків, капіталістів, дали їм віру і переконання в їх власні клясові сили.

Це знаряддя диктатури пролетаріяту не лише було основною провідною лінією і передумовою цілої нашої роботи, але являлось на протязі всього післяжовтневого періоду тою підставою, що ми за допомогою її провадили свою культурну роботу у всіх галузях. Лише скинувши владу буржуазії, лише знищивши старий апарат буржуазної держави, лише заснувавши нову, невидану досі в світі пролетарську державу рад, лише забезпечивши проведення в життя диктатури пролетаріяту, можна було дійсно перейти до широкого розгорнення роботи для того, щоб підняти нову культуру, властиву переможній клясі — пролетаріяту, нову пролетарську культуру.

І друга умова стала перед нами — умова ліквідації тої спадщини, що дісталася нам від старих маєтних кляс, і того стану, що в ньому находились в попереднього суспільстві широкі трудящі маси. Злидні, неуцтво, пригнобленість, некультурність і відсталість у всіх напрямках були характерними рисами того стану, що в ньому тримали маєтні панівні кляси наші трудящі маси до Жовтневої революції. Наше завдання, наша клясова мета збудувати нове суспільство братерської солідарної праці, соціялістичної роботи, в якому здійсняться великі мрії старих соціялістів-утопістів, де кожний по своїй здатності працюватиме на загальну користь і кожного по його потребах забезпечуватиме суспільство. Цей великий ідеал комунізму стоїть і стане перед нами лише в наслідок важкої упертої самовідданої праці, для якого ми працюємо і мусимо працювати.

II

МАТЕРІЯЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

Для того, щоб піднести культурний рівень, для того, щоб скласти нові умови для розвитку свідомости і знань широких трудящих мас, ми мусіли поставити перед собою завдання перебудувати ті умови, на базі яких широкі трудящі маси нашої країни могли завоювати собі інший вихідний матеріяльний пункт.

Я маю можливість привести вам короткі підсумки нашої 13-тирічної роботи в цій галузі, або, краще сказавши, дані про підсумки дворічної нашої перебудовчої роботи.

13 років пройшло з часу великого Жовтневого повстання пролетаріяту в Петербурзі, за підтримкою пролетарів цілої нашої країни. За цей час нам прийшлося спочатку 4 довгих роки вести величезні бої, провадити громадянську війну з силами і керівництвом старої маєтної кляси, що за підтримкою всього старого апарату, всієї сили і моці маєтних кляс, що за матеріяльною і грошовою допомогою капіталістичної буржуазії цілого світу повставала проти нас і посилала проти нас раз за разом нові й нові озброєні сили, нові й нові озброєні армії, на всіх кінцях нашого Великого Союзу. Чотири роки точилася велика й кривава боротьба, під час якої карта нашого великого Союзу перекреслена була кривавими рисами різних фронтів громадянської війни, що в ній за радянської влади загинули сотні й сотні тисяч трудящого люду в боротьбі.

І лише в 1921 році можемо вважати період громадянської війни закінченим, коли ми повнотою могли поставити перед собою завдання господарчі, завдання складання матеріяльних умов для культурного розвитку нашої трудящої людности. Однак, товариші, чотири роки імперіялістичної війни і чотири роки громадянської війни — це велика смуга подій і велика смуга широчезної руйнації всього життя, всіх матеріяльних основ нашої країни.

І нам прийшлося з 1921 року аж до 1927 року в великих труднощах напруженими зусиллями провести поновлення й відновлення нашої в війні поруйнованої господарки.

Я пригадую собі 1921 р., коли мені спільно з представниками трудящих різних капіталістичних країн прийшлося побувати в Петербурзі і проїхати по цілому майже Союзу з півночі на південь, як тоді холодними руїнами стояли заводи, як тоді закинутими стояли підприємства, в яких тяжких умовах проходило наше життя. Після громадянської війни, що коштувала нам багато і багато сотень тисяч загинулих пролетарів і трудящих селян, що зруйнувала підвалини нашого життя, почалося відновлення нашої господарки.

Чотири, навіть п'ять років довгої впертої, напруженої праці прийшлося віддати нашому пролетаріятові для того, щоби врешті поновити те, що було зруйноване під час війни, і почати перехід до нових великих

завдань. І лише 2 роки тому ми перед собою поставили в повному розмірі завдання не лише відбудувати те, що було зруйноване війною, а перейти до перебудови нашої країни на нових, небачених у світі соціялістичних підвалинах, перейти до плянової соціялістичної перебудови господарства нашої країни.

2 роки невеликої, але вдячної праці, і ми маємо такі наслідки, що їх я можу вам тут навести. Загальна сума нашої товарової продукції в 1925-26 році рівнялася 15-ти з половиною мільярдів карбованців, а зараз вона дорівнює 28-ми мільярдам карбованців, цебто за два роки вона зростає на 80%. Коли ми візьмемо продукцію усуспільненого сектору в промисловості, то в 25-26 році вона виносила 9 мільйонів карбованців, а зараз вона виносить 24 740 000 карбованців. Коли в 25-26 році питома вага промислової продукції усуспільненого сектору складала 58%, то зараз вона складає 75%. Взяти хоч би таку галузь легкої індустрії, як виробництво текстилю. В 1918 році було вироблено 1.625 мільйонів метрів різних видів і ґатунків текстильних виробів, а в 1929 році текстильна продукція виносить 2.960 мільйонів метрів. В цілому продукція текстильних виробів зросла більш, аніж на 60% у порівнянні з воєнним станом.

За 2 роки нашої перебудовчої роботи ми на базі перед тим відбудованого господарства величезними кроками посунули вперед нашу господарку і, як наслідок цього, ми зараз маємо перед собою широкий розвиток нашого господарства по всіх напрямках, як в сільському господарстві, так і в різних галузях нашої промисловости. Для характеристики сучасного нашого господарчого стану я можу навести вам характерні цифри про загальний національний прибуток нашої країни. В 1926-27 році, себто напередодні переходу до перебудовчої реконструктивної доби, цілий прибуток нашої країни рівнявся 23 мільярдам карбованців, а в цей рік він досягає вже 34 мільярдів карбованців.

Я не ставлю своїм завданням подати вам всі цифри того великого господарчого перебудовного процесу, що відбувається в нашій країні, однак не можу не зазначити деякі риси, що характеризують цілу базу, на якій будується нова культура, нова пролетарська держава. Пересічне зростання продукції

нашого Союзу за останні 3 роки після переходу до реконструктивної доби на рік дорівнює 15%. Та щоб зрозуміти ці цифри, відчути їх значіння, треба порівняти їх з даними по інших країнах. І найліпше за все взяти країни найпередовіші, як, наприклад, Північно-Американські Сполучені Штати, де річне зростання продукції виносить від 3-х до 8%. Отже, ми маємо, з одного боку, пересічний річний приріст виробництва на 3—4% в капіталістичних країнах і, з другого боку, щорічне зростання виробництва в нашому Союзі на 15%. Різниця досить яскрава, але найхарактернішим може бути ще й таке порівняння. Я маю на увазі ті дані, що були нещодавно наведені тов. Сталіном щодо розподілу національного прибутку між різними клясовими верствами.

Національний прибуток в цьому році в нашій країні виносить, як знаєте, 34 мільярди карбованців. А як же розподіляється національний прибуток між різними соціяльними верствами у нас і в капіталістичних країнах? В Німеччині на долю капіталістів і поміщиків з цілого загального прибутку припадає 45%, і лише 55% від відробленої продукції іде на покриття зарплатні робітникам і селянам, що не користуються найманою працею. В Сполучених Штатах Північної Америки 46% прибутку всієї продукції іде в кишені капіталістів, а в Англії 55% цілого національного прибутку щорічно йде як платня капіталістам, що її забирають вони у трудящих мас, користуючись своєю владою. Жовтнева революція скасувала матеріяльну базу для існування у нас великих капіталістів, цебто відняла те знаряддя, що за допомогою його провадиться перерозподіл національного прибутку на свої кошти. В 1927-28 році на долю куркулів і непманів припадало 8,1% з цілого національного прибутку, але вже в 1928-29 році доля їх в національному прибуткові зменшується до 6,5% і вже в цьому 1929-30 році доля куркулів і непманів в цілому національному прибуткові нашої країни дорівнює 1,8%, навіть менше, ніж 2%. Це є наслідок нашої пролетарської революції, це є найхарактерніша риса того великого перевороту, що зробила Жовтнева революція, тих матеріяльних умов, що на них базується ціле будівництво нової пролетарської культури в нашому Союзі.

Наша країна — це країна, де пролетаріят був відносно нечисленний, нараховуючи до 3% населення, де величезну більшість трудящих мас населення складало селянство, що вело дрібне господарство. Індивідуальна власність, що залишалася нам на спадщину від попередніх років розвитку господарства, була тою базою, що на ній зміцнювали свою владу царат і поміщики. Переможний пролетаріят нашої країни, скинувши владу поміщиків і капіталістів, в житті, в способах виробництва, в політиці, в економіці проводить політику міцного союзу робітництва і біднішого та середнього селянства. На цьому союзі базувала свою політику радянська влада під час жорстоких кривавих років громадянської війни і далі під час відбудовного періоду. На принципах зміцнення такого союзу ми будуємо свою політику тепер, під час реконструктивного періоду.

Старі засоби матеріяльного існування селянства, з низькою допотопною технікою господарювання, зрозуміло, ніяк не могли стати підвалиною для нового піднесення матеріяльного і культурного рівня широких селянських мас. Перші два роки нашої перебудовної роботи поставили перед нами завдання знайти інші шляхи для практичної матеріяльної допомоги в господарюванні селянства новими технічними спеціяльними методами. І цього року ми бачимо перед собою велику хвилю самодіяльної роботи широких трудящих мас селянства. Наслідки цієї роботи вже видно тепер. 35% селянських мас об'єднались для колективної праці на нових соціялістичних підвалинах. Ми вже зараз кинули більш 20 тисяч тракторів на село, лише в одні радгоспи, і більш як 400 тисяч кінських, технічних, тракторних сил складають матеріяльну базу для технічної перебудови сільського господарства. Технічна революція в сільському господарстві зараз перетворюється в життя, і на цій базі і на колективному об'єднанні зусиль селянства йде великий процес соціялістичної перебудови господарства.

Я мушу, товариство, відзначити не лише матеріяльне, а й культурне значіння цього великого процесу. Селянин, відірваний в господарчому відношенні, працюючи окремо на своєму полі, без зв'язку зі своїм сусідом, — індивідуалістичний по своїй натурі, як індивідуальна його праця. Перехід широких мас селянства від інди-

відуальної праці з низьким технічним рівнем до нових метод колективної спільної праці, пристосованої до нових завдань, є водночас процес великої культурної революції, яка переробляє селянську психологію на пролетарський лад, яка створює в широких трудящих масах селянства нову пролетарську психологію, нове пролетарське ставлення до праці, нове колективне ставлення до цілого обсягу соціяльних завдань. Зараз наше село проходить не лише процес колективізації, переходу на нові форми суспільної колективної праці, але водночас воно являє собою велику історичну лябораторію, велику майстерню історії, де зараз життям виробляються нові культурні надбання, нова психологія, нові психологічні навички сотень тисяч трудящого селянства.

Наш великий учитель Маркс говорив про „ідіотизм селянського життя", про те, що трудящий селянин, живучи окремо, працює розрізнено, індивідуальними засобами виробництва, що його індивідуалістична праця ставала перешкодою до дальшого оволодіння знаннями, технікою, до виявлення ініціятиви з боку широких трудящих мас селянства. Протилежність між містом і селом це є віковічне прокляття „культурної" спадщини, що залишилося нам від старої влади поміщиків та капіталістів. Нашим завданням є знищити цю віковічну прокляту спадщину і покрити своєю працею всю безодню, прірву, яка відділяє культурний стан села від міста, пролетаря від селянина. Практичний шлях до цього це — самодіяльна робота широких трудящих мас, виявлена в широчезній і величезній повені соціялістичного об'єднання селянських мас. Ви цілковито мусите згодитись зі мною, що процес колективізації, який тепер проходить на селі, є водночас величезний процес пролетарської обробки мільйонів трудящих мас, переходу їх від низької, що була тисячу років тому, психології і техніки праці до нової технічної праці і до нової психології, до нової пролетарської культури.

Не наводячи всіх даних про той господарчий рівень, якого досягає наш Радянський Союз, я мушу характеризувати вам ці основні шляхи, ці знаряддя, що ми ними перебудовуємо на соціялістичний лад все наше життя. Ми — країна бідна, злиденна. До того ми в

наслідок руйнації, що її принесли 8 років війни, почали свою роботу на низькому рівні, що становив 10—20% довоєнної продукції. База була надзвичайно низька, і на нас з призирством високомірно і погордливо дивилися представники західньо-европейської буржуазії, що відвідували нашу країну в перші роки нашої відбудовної діяльности. Але, товариші, у нас знайшлося те знаряддя, що їм можна було перебудувати, відбудувати зруйноване і перебудувати на новий соціялістичний лад все наше життя.

Пролетарська революція дала нашим трудящим масам високі запаси творчого, пролетарського ентузіязму. Пролетаріят—творець виробництва, творець продукції, це творець „пар екселянс“, який по самій своїй суті ставиться до виробництва не пасивно, а активно. Він є основним чинником цілого виробничого життя. Він це відчуває, він це усвідомив собі. В капіталістичних країнах ця його свідомість пригнічена, отруєна опіюмом клясового гніту цілої буржуазної культури, цілої машинерії буржуазної влади. Пролетарська революція звільнює пролетаріят від цих засобів ідейного впливу буржуазії, заставляє його цілком впевнитись у своїх силах, розв'язує всі творчі сили пролетаріяту і дає нові пункти для прикладання його енерґії. І цей процес пролетарської революції був водночас процесом великих мільйонів—і десятків мільйонів, міряних, творчою діяльністю широких трудящих мас нашої країни. Коли ми візьмемо і порівняємо той стан, в якому зараз ми, з тим станом, який був під час того, коли ми кінчали громадянську війну, то можна дивуватись, як дивуються туристи західньо-европейських і американських країн, що відвідують Радянський Союз. Ми цьому не дивуємося. Ми певні і знаємо, який великий запас творчої енерґії є у наших трудящих мас і як він дає себе відчувати по всіх напрямках нашої великої творчої роботи.

Наша перебудовна робота, творення основних матеріяльних умов для нової пролетарської культури це не просто пряма лінія, де так би мовити, одне виходить з другого силою своєї історичної логіки. Кожен крок нашої роботи це наслідок величезної клясової громадянської війни. Нема такого терену в нашій радянській країні, ні в матеріяльному, ні в духовному, ні в

політичному, ні в якомубудь іншому відношенні, де б нам не прийшлося щодня, щомісяця і щороку зустрічатися з ворожими силами наших клясових супротивників, де б творчу роботу нашої організації не зустрічав притаєний, але пляново організований опір наших клясових ворогів. Зараз ми розкрили цілу низку шкідницьких, контрреволюційних організацій, що працювали в різних галузях нашої господарчої діяльности, в різних галузях наукового, літературного, мистецького життя. Перед нами цілковито виявилась правдивість слів Енґельса, коли він говорив, що після пролетарської революції одним з найбільших ворогів пролетарської влади будуть старі буржуазні спеціялісти, що духом і тілом віддані буржуазній владі. І дійсно, наші старі буржуазні спеціял сти в значній кількості, зокрема ті, що стояли найближче до буржуазних верстов, до буржуазної влади, свідомо і пляново вели шкідницьку, контрреволюційну діяльність по всіх галузях нашої роботи.

Коли ми візьмемо ті досягнення, про які я доповів вам, коли ми маємо перед собою здійснення в основному всіх завдань перших двох років соціялістичної, перебудовчої п'ятирічки, то це є наслідок великої клясової боротьби і великих зусиль, прикладених пролетарською клясою. Лише на 1-е березня 1930 року ми мали близько 2 мільйонів робітників, охоплених соціялістичним змаганням, і біля $1^1/_2$ мільйона пролетарів, організованих в ударні бриґади. Новими методами соціялістичної праці, колективної роботи, взаємної пролетарської перевірки, через скрізні бриґади, через взаємну допомогу, через буксири, через соцзмагання, через ударні бриґади, через широке розгорнення пролетарської самокритики відповів пролетаріят на шкідництво наших клясових ворогів.

В цьому є ключ того, чому ми зуміли перебороти клясові ворожі виступи. І в цьому є характерні риси того, що відзначає нову культурну пролетарську працю в наш перебудовний період. Теперішній період дає нам картину нової культурної праці, що базується на нових пролетарських, соціялістичних методах, які пролетарська кляса винаходить і пристосовує з своєї ініціятиви на підприємствах, фабриках і заводах. В капіталістичних країнах пролетаріят працює з примусу

з голоду, бо сила клясових співвідношень давить на нього і примушує його віддавати свою працю на користь, на зиск капіталу. Пролетарська революція, звільнивши пролетаріят від експлуатації, ставить перед ним проблеми виробництва, як виробництва. Його клясове завдання і цілого виробництва стоять перед ним в розгорненому пляні. І клясовою свідомістю пролетарська маса відзначає своє нове, інше, аніж в капіталістичних країнах, ставлення до праці, відшукуючи під час перебудовної доби нову культурну пролетарську працю.

III

НАШІ ДОСЯГНЕННЯ

Я взяв лише деякі риси, деякі покажчики тих матеріяльних передумов для цілої державної, освітньої і культурної революції в нашій країні, що їх дала нам пролетарська революція і диктатура пролетаріяту. Ми будуємо і розгортаємо свої завдання, відповідаючи клясовим стремлінням пролетарської кляси і її клясовому ідеалу. Нашою програмою є перебудувати суспільство на нових засадах комунізму, на колективній співпраці, де зникне клясовий розподіл трудящих. Шляхом до цього є завойовання нового знаряддя клясової свідомости через культурне піднесення трудящих мас.

Наша декларація в цьому відношенні говорить таке вся освітня система нашої країни, вся освітня культурна робота нашої республіки має своїм завданням вигартувати, виховати нове покоління, здатне будувати й остаточно збудувати соціялізм. Товариство, я звертаю вашу увагу на цю великого значіння формулу, що її дала Жовтнева пролетарська революція. Нею ми цілковито визначаємо суть, питому вагу, стремління і значіння пролетарської революції нашої нової пролетарської держави. Ми міряємо пролетарську культуру, ми міряємо культурні досягнення тим, яке значіння, яку питому вагу й силу вони мають для великого завдання соціялістичної перебудови нашої країни. Ми віддаємо честь і пошану художній якості кожного культурного твору, музичним властивостям, літературним стилям і т. інш., але все це для нас підпорядковано

основному завданню, завданню соціялістичної перебудови цілої країни, цілого суспільства. Для нас вся культура, всі її терени і ділянки мусять мати цільове спрямовання, мусять бути присвячені і освячені великим гаслом соціялістичної перебудови країни.

Найвищі терени духовної продукції стоять перед нами, і ми їм приділяємо увагу, але водночас від нас потребують уваги найелементарніші умови культурного піднесення трудящих мас. Культурна робота у нас стоїть передовсім, і в першу чергу, як освітня робота. Ленін якось говорив, що „письменність це не є культура, це є передумова культури“, а нам у спадщину від влади поміщиків і капіталістів залишились десятки тисяч і мільйони неписьменних людей, позбавлених елементарної можливости пробиватись до знання, здобувати собі елементарні клясові знання і брати участь у широкій суспільній роботі.

І я маю перед вами відчитатись, що зроблено нами в цій галузі за період, що пройшов. Зараз, в цей момент, коли я перед вами промовляю, по школах першого ступеня нашого Союзу вчаться близько 12 мільйонів дітей, і водночас зараз по цілому нашому Союзу 10 з половиною мільйонів дорослих робітників і селян ліквідують свою неписьменність, що залишилась від старих часів. У нас на Україні протягом минулого року ми ліквідували неписьменність у 2.100.000 трудящого населення. В цьому році ми поставили перед собою завдання протягом цього року остаточно ліквідувати неписьменність в цілому нашому Союзі.

Сотні років влада капіталістів і поміщиків тримала у ярмі трудящі маси і лише тепер, після Жовтневої революції, після переходу до завдань соціялістичної реконструкції країни, перед нами постало у всю височінь завдання новими прискореними темпами розвіяти цю чорну пляму на мапі нашої країни. Зараз ми маємо по цілому Союзу 62% письменних, 75% письменних на Україні і 60% письменних по РСФРР. В Туркменістані ми маємо 25% письменних і 20% письменних в Узбекістані. Ми маємо, таким чином, перед собою завдання покрити великий борг — завоювати письменність для елементарних умов культури широких трудящих мас. При чому для деяких народів ця заборгованість така: на Україні ми мусимо навчити про-

тягом одного року 3 з половиною мільйони людей. У інших народів ця заборгованість ще більша, наприклад, в Туркменістані 85% населення ми мусимо навчити письменности, елементарної науки свідомости.

Повинен зазначити, що велику революцію проведено щодо цього для всіх східніх народів тюркменської, арабської письменности, де протягом останніх років перейдено на латинську абетку, і це дало можливість відразу притягти до навчання мільйони трудящих мас. За нашим прикладом до цієї нової латинізованої абетки переходять і інші народи арабської письменности: в Туреччині, Афґаністані і Персії.

Для того, щоб вам визначити питому вагу і значіння цих елементарних завдань, що стоять перед нами, я дозволю собі довести до вашого відома вартість проведення загального початкового навчання. Протягом одного року на проведення загального початкового навчання ми витрачаємо близько 4 мільярдів карбованців, в той час коли весь кошторис „антинароднього міністерства просвещенія“ (оплески) вкупі з земським і іншими кошторисами не дорівнював навіть 70-ти мільйоном. Отже, шановне товариство, ми маємо перед собою протягом цього другого року соціялістичної п'ятирічки величезні, небачені досі темпи виконання. Коли я вам наводив дані про те, що матеріяльні галузі виробництва развиваються темпами збільшення на 15% пересічно, то щодо виробництва ідейного, щодо завоювання матеріяльних передумов культури, елементарної письменности, елементарного навчання, — відсоток розвитку щороку досягає 80%.

Для вас, товариші письменники, що приїхали здебільшого з країн старої капіталістичної культури, де капіталістичний спосіб виробництва вимагає вже елементарного письменного робітника, там, де відсоток неписьменних уже давно невеликий, для вас може здатися дивним, що мені, представникові культурно-освітньої роботи на Україні, приходиться свою доповідь про культурний стан, про культурну революцію в нашому Союзі починати і пишатися цифрами про ліквідацію неписьменности і про загальне початкове навчання.

Ми, одначе, ніяк не можемо погодитися з будь-яким високомірним, згори взятим ставленням до тих елементарних завдань. Навчити звичайної азбуки, навчити

писати й читати — це елементарні, найпростіші завдання, але, шановні товариші революційні письменники, це елементарне завдання є помножене в нас на десятки мільйонів люду, і тут вся наша робота придбає нового, іншого значіння, виявляється в своїй новій революційній вазі, в своєму новому значінні — дальшого духовного поступу трудящих мас нашого Союзу.

Дозвольте мені від цих елементарних завдань перейти до нашої дальшої роботи в культурній галузі, до стану середньої і нижчої школи. В індустріяльній, технічній, транспортній, сільсько - господарській школі масової освіти на початок жовтня було в нашому Союзі 331 тисяча учнів, у технікумах і середніх школах було в нас 300 тисяч, і в наших вищих школах було 245 тис. студентів. До революції по цілому Союзу теперішньої території було 63 вищих учбових заклади, а зараз у нас є 238. Таким чином, ми маємо перед собою велике число нових фабрик, що готують нові кадри для нашого Союзу.

Я дозволю собі звернути вашу увагу на цю проблему кадрів в нашому Союзі, на її значіння для цілої пролетарської культури. Дарма було б гадати, буцім культура спеціяльно відзначається такими ознаками, як література, театр, музика, образотворче мистецтво і т. інш. Культура скадається з цілого запасу кваліфікованих сил, що за допомогою їх провадиться господарча і соціяльна перебудова країни. Для того, щоб провести ту велику роботу перебудови країни з півтораста мільйонами люду, треба мати великий запас свідомости, енерґії, творчої ініціятиви і широкий запас нових творчих кадрів. Велика сила нових середніх і, зокрема, вищих учбових закладів — це є наші фабрики і заводи, що їх завданням є виробництво нових кадрів, нових кваліфікованих сил для проведення цілого процесу соціялістичної перебудови країни.

Проблема кадрів у нас є зараз одна з найважливіших проблем, це є питання тої сили, що за допомогою її провадитиметься соціялістична перебудова в різних галузях, в тому числі в галузях високохудожньої мистецької творчости. Нові кадри у нас виготовляється зараз в значно більшій кількості, ніж раніш, і водночас в нових числах нового соціяльного ґатунку.

У мене є дані про те, який був соціяльний склад в вищих і середніх дореволюційних школах на 1-е січня 1914 року. Серед цих студентів і гімназистів було потомственних дворян 6,5%, особ. дворян і чиновників 18,5%, з духовенства 4,8%, почесних громадян і купців 9,6%, міщан і цехових — 32,1%, селян і козаків — 25,5% і інших решта. Для біднішого селянства, робітників місця в середній і вищій дореволюційній школі не було.

Соціяльний склад наших вишів зовсім інший. В наших вишах на 1929-30 рік вчиться 63,7% робітників, а решта відсотків здебільшого припадає на бідніше й середнє селянство. Ми виготовуємо нові кадри не лише новими методами, але й нової соціяльної і політичної якости.

Дозвольте мені, товариші, подати вам деякі дані ще про одні елементарні заходи культурної роботи нашої країни — це про елементарні заходи масової політичної освіти у нас. По цілому нашому Союзу в 1927-28 році було 21.876 хат-читалень, 6.117 клюбів, здебільшого робітничих, 23.000 бібліотек і 8.520 кіноустановок. За 5-тирічним пляном в 1932-33 році будемо мати 38.283 хати-читалінь, 7.600 клюбів, 84.500 бібліотек і 34.700 кіноустановок. Уже зараз наша бібліотечна мережа являє собою серйозний засіб ідейного впливу на широкі трудящі маси. Наприклад, Ленінська бібліотека в Москві за останній рік задовольнила 1.112.700 вимог на книжки і посідає вже третє місце в світі і перше місце в Европі за кількістю виданих книжок. Ця масова культурно-освітня робота в наших школах, хатах-читальнях і бібліотеках ведеться на всіх тих мовах, що є у нас. В школах нашого Союзу в 1929 році навчання велось на 70-ти мовах. На Україні в тому ж 1929 р. в школах велось навчання на 11-ти мовах, і в цьому році ведеться на 17 мовах.

Від цих даних про елементарні заходи розвитку культурного стану населення дозвольте перейти до даних більш безпосередньо вам, як письменникам, близьких, до даних про стан преси і друку. В 1927 р. по цілому Союзу було видано 221 мільйон примірників книжок, а в тому ж році надруковано лише одних назов книжок 32.664. Який був внутрішній розподіл

всієї книжкової продукції до війни і тепер? Всі книжки, що їх видавано за дореволюційного часу, так розподілялися за своїм напрямком. Богословська література у всій книжковій дореволюційній продукції становила 13%, а у нас вона становить нуль. Ми визнали за непотрібне витрачати папір і типографські засоби на друкування богословських книжок, а замінили їх книжками антирелігійної наукової пропаґанди. Підручники для широких мас досягали до революції 10% книжкової продукції, а тепер вони становлять 24% цілої нашої книжкової продукції.

А тепер дозвольте зупинитися на літературних виданнях до війни й тепер. Ви слухатимете окрему доповідь у цьому питанні, і я не буду наводити чисел, алеж деяких даних не можу не навести. До революції літературні видання займали 15% у всій книжковій продукції, зараз — 5,5%. Питома вага літературних видань у нас упала, алеж абсолютна кількість значно виросла. В цьому році, наприклад, в нашому Союзі видано 11 мільйонів примірників літературних художніх творів. Питома вага літературних творів у цілій книжковій продукції зменшилася не тому, що ми надаємо менше значіння літературній творчості, аніж вона мала до революції, зрозуміло, ми багато літературного хламу не видаємо, він нам непотрібний, а тому, що надзвичайно піднялося завдання піднесення широкої масової роботи, а разом з ним видання підручників, масової політичної і технічної літератури.

Дозвольте мені, товариші, подати деякі дані по Україні. На Україні до революції, з 1798 р. до 1916 р., цебто за 118 років, надруковано було українською мовою 2.804 назви. Після революції, з 1917 р. по 1927 рік, було видано українською мовою 10.218 назов, в 1929 р. 4.827 назов книжок і в 1930 р. видається 7.000 назов українських книжок. За один цей рік видається книжок українською мовою в чотири рази більше, ніж за 118 років до революції. (Оплески). Це вказує на ту велику революцію, що її провела наша пролетарська диктатура у виданні книжок українською мовою і взагалі щодо цілого культурного стану багатомільйонних, колись пригнічених народів нашої країни. Щодо газет, то на Україні зараз виходить 155 багатотиражних друкованих газет і 226 заводських, і крім того є велика

кількість стінних газет. Загальний щоденний тираж газет, що виходять на Україні, досягає 4 з половиною мільйонів примірників, а по цілому Союзу понад 14 мільйонів примірників. Стан нашої преси навіть не можна порівняти з тим, що був до революції. Я пригадую до революції, в 1913—14 р.р., коли я працював в дореволюційній „Правді“, найбільший тираж „Правди“ доходив тоді до 40 тисяч примірників, та й то з них більшу частину встигала конфіскувати поліція. А інші газети, що видавалися тоді, були знаряддям отруєння широких трудящих мас найганебнішими дрібнобуржуазними та буржуазними забобонами. Зараз з переходом на районову систему організується велика кількість нових районових газет.

Завдання, що стоять перед нами, мають величезну питому вагу і величезне значіння в культурному розвитку нашої країни і можуть бути проведені лише новими методами і новими шляхами. Наші освітні і культурні питання розв'язуються тепер у світлі широкого розвитку самодіяльности трудящих мас. Дозвольте мені навести деякі дані про один з величезних способів культурного піднесення трудящих мас, нашої робітничої кляси, яким являються профспілки. Профспілки ще три роки тому, на перше жовтня 1927 року, нараховували 11.441.400 членів, в 1929 році на перше жовтня вони нараховували 11,585.000 членів, і зараз число їх членів досягає 12 мільйонів, при чому охоплено ними робітників понад 80%. Профспілки своєю роботою серед широких трудящих мас провадять величезну працю для їх культурного піднесення. На кожному заводі, на кожному підприємстві, в кожному цеху є елементарні робітничі клюби,—червоні кутки, де під час перерви провадиться самодіяльна культурна робота, де дають повідомлення про події в різних капіталістичних країнах, де робиться коротенько оцінку художніх творів, де проходить обговорення художніх, мистецьких, політичних і інших проблем. Десятки тисяч червоних кутків по всіх фабриках і заводах нашого Союзу—це величезний механізм культурного впливу і піднесення широких трудящих мас наших профспілок.

Поруч з цим маємо такий спосіб культурного піднесення трудящих мас, як делеґатські збори робітниць

 і селянок, цього року їх кількість досягає 107 тисяч делеґаток, що охоплюють і об'єднують навколо цих делеґатських зборів декілька мільйонів робітниць і селянок.

Добровільні товариства — такі, як „Спілка безвірників", що в 1928 р. мала лише 88.402 члени, а зараз нараховує два з половиною мільйона членів. Це добровільна самодіяльна організація, що провадить значну культурну роботу серед трудящих мас, що на засадах наукових знань природи і суспільства переборює релігійні забобони і тим знищує цю перешкоду до культурного розвитку трудящих.

Союзне Товариство Осоавіяхем позаминулого року мало 2 мільйони 950 тисяч членів, а цього року число його членів зросло до 3.100.000. Це товариство провадить велику роботу серед своїх членів та серед широких трудящих мас шляхом озброєння їх елементарними знаннями в галузі хемії та авіяції.

Велику і значну культурно-політичну роботу провадить така суспільна добровільна організація, як МОПР, що лише по Україні нараховує в цьому році понад мільйон членів.

Комсомол зі своїми двома з половиною мільйонами членів провадить теж значну культурну роботу серед нашої робітничо-селянської молоді. Також таку велику культурну роботу серед трудящих мас провадить ще одна наша організація, наша робітничо-селянська Червона армія. В нашій Червоній армії провадиться велика і глибока політична й культурна робота. Наша Червона армія не є лише знаряддя оборони нашої соціялістичної батьківщини від нападу ворожих капіталістичних сил, а поруч з цим наша Червона армія є школою для широких мас трудящих, яка вчить їх боротися і будувати соціялізм. (Оплески).

Культурною і великою силою у нас є піонерський рух, який на початку цього року організаційно охоплював 3.300.000 дітей.

Я також хотів звернути вашу увагу на ту активність, що виявляється у нас під час виборної кампанії до рад, скільки ви, товариші революційні письменники капіталістичних країн, в буржуазних часописах цих капіталістичних країн напевне читали про „криваву диктатуру" в Радянському Союзі, про перевагу демократії

в капіталістичних країнах над диктатурою пролетаріяту в Союзі рад. От дозвольте, я наведу кілька порівнянь участи в виборах в капіталістичних країнах і у нас. Найбільший відсоток явки на вибори в капіталістичних країнах дорівнює 60%, а у нас в 1929 р. під час виборів до рад брали участь 81,9% всього нашого виборчого корпусу.

Всі ці самодіяльні організації, всі ці прояви широкої суспільної, політичної самодіяльности трудящих по різних напрямках, різними струменями, скеровані до одного і того ж, щоб самодіяльними зусиллями піднести свідомість, культурний рівень, організованість широких трудящих мас нашого Союзу і скерувати на дальше просунення завдань соціялістичної перебудови країни, на посилення, пожвавлення темпів, на здійснення нашого гасла — п'ятирічної соціялістичної перебудови за 4 роки.

На базі цієї самодіяльности, на базі цієї піднесеної широкої масової культури робітничих і бідняцько-середняцьких селянських мас зростають у нас і найвищі галузі культурного і мистецького терену. Я вже навів вам дані про кількість книжок, про кількість видань в різних галузях культурної, політичної і літературної діяльности, а тепер дозвольте навести дані про кількість робітничо-селянських кореспондентів у нашому Союзі, що являється одним із важливих чинників у проведенні культурної революції. В 1927 р. робітничих кореспондентів було 115 тисяч, а в травні 1930 р. їх нараховувалось 533 тисячі. Півмільйонна армія робкорів у нашому Союзі — це та нова сила культурних робітників, яка йде в наші газети, в наші часописи, це є пролетарські піонери нової пролетарської літератури, нової пролетарської культури.

Щодо літературних гуртків, то про кількість їх по Союзу у нас нема повних даних, а ті дані, що є, значно переменшують їх число. Дані, що я міг підібрати, вказують, що всього по Союзу є близько 1.400 літературних гуртків і в них понад 28 тисяч початківців-літераторів робітників і селян. Коли наші літературні пролетарські організації висувають зараз гасло — ударника до пролетарської літератури,— я цілковито вітаю це гасло й гадаю, що наведені мною цифри цілком пояснюють, що це гасло говорить не лише про майбутнє, а й про те,

що є і що далі треба підтримувати і розвивати. Тисяча чотириста літературних гуртків по місту й селу і понад 28 тисяч початківців - літераторів, це ті, що дають основну силу робітників нашої літератури підприємствам, фабрикам і заводам, колгоспам і радгоспам.

Коли взяти інші галузі нашої роботи — театрально-мистецьку галузь, то, на жаль, товариші, я не міг найти повних даних про театральну мистецьку роботу по цілому Союзу і наведу лише дані по УСРР. В місті за 1930 рік було дано 16 тисяч театральних вистав, крім того силами театральних робітничих гуртків по робітничих клюбах було дано 17.760 вистав. У селі робітничо - селянські театри дали 9.720 вистав, і селянські театральні гуртки дали 50.000 вистав. Отже, на рік один лише 1930 рік, по Україні пройшло близько 100.000 вистав, з них близько 70.000 дано самодіяльними робітничо - селянськими театральними гуртками. Концертів за цей час було дано у місті 4.500 і 16.000 на селі. Крім того, музикально - вокальними гуртками дано в місті 16 тисяч концертів і 50.000 концертів на селі. Я не можу зараз навести даних про те, яка кількість вистав і концертів була дана за цей рік по цілому Союзу, але ми знаємо, що Україна посідає приблизно одну п'яту частину в цілій матеріяльній духовній роботі цілого Союзу, і для того, щоб отримати дані по цілому Союзу, ми мусимо помножити цю частину в п'ять разів. Мушу додати, що так само, як на терені літературної творчости, так і на терені музично - театральної творчости проведено велику внутрішню революцію. Представники робітничої кляси, взявши керівництво творчим тереном, ведуть загострену повсякденну боротьбу з тими творами, що являють собою залишки впливів буржуазної і дрібнобуржуазної кляси. Вони свою роботу і боротьбу скермовують на те, щоб через літературу, театр, образотворче мистецтво, музично - вокальну творчість проводити нові впливи, виявляти обличчя нової кляси, щоб мистецтво різних гатунків і видів поставити на послугу великим завданням соціялістичної перебудови країни. Ми визнаємо, підтримуємо, вітаємо на творчому терені все те, що йде на підсилення працездатности і творчоздатности пролетарської кляси, що йде цілковито в річище нашої пролетарської соціялістичної творчости.

IV

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗА ФОРМОЮ, ПРОЛЕТАРСЬКЕ ЗА ЗМІСТОМ

Зупиняючись на різних теренах нашої культурної роботи, я весь час підкреслював те, що ця робота ведеться по всіх кутках нашого великого Союзу, серед всіх загонів півторастамільйонного нашого населення, серед усіх народів нашого великого братерського Союзу, визволених Жовтнем.

Я мушу підкреслити і те нове і те велике, що дав Жовтень для розвитку пролетарської культури, це нові підвалини братерської співпраці, братерського співжиття трудящих мас всіх народів, які живуть в нашому Союзі.

Національне питання є той поріг, що на ньому спотикається кожна демократична теорія, бо вся влада у капіталістичних країнах побудована на соціяльному пригніченні пролетаріяту і селянських мас, на національному і колоніяльному пригніченні колоніяльних і напівколоніяльних народів. Лише пролетарська революція, лише пролетарська влада, скинувши владу буржуазії, були спроможні знищити ті суспільні протиріччя, що диктувалися соціяльним і національним пригніченням, і поставити в повному обсязі і розрізі завдання знищення національних нерівностей, збудування нового суспільства, братерської співпраці і співжиття всіх народів.

Наш Союз Соціялістичних Радянських Республік побудовано на інших умовах, на інших підвалинах не лише тому, що він є державою іншого ґатунку, іншої соціяльної суті, аніж капіталістичні держави, не лише тому, що він є державою рад, де керують широкі трудящі маси робітників і селян безпосередньо через своїх робітничо - селянських і червоноармійських депутатів. Наша Республіка, наш Радянський Союз, є окрема, досі не бачена у світі держава об'єднаних в єдину республіку самостійних і суверенних національних республік, як РСФРР, БСРР, УСРР, Узбецька СРР, Туркменська СРР, Таджицька СРР, Закавказька СФРР, що складається, в свою чергу, з трьох незалежних республік: Грузії, Вірменії, і Азербайджану. Але в кожній цій республіці поруч з національною більшістю проживає

 ціла низка народів, що складають там нац. меншість і які є, об'єднані в національні республіки і національні автономні області. На Україні ми маємо таку автономну республіку Молдавську. В РСФРР входять як автономні республіки: Башкирська, Бурято-Монгольська, Дагестанська, Казацька, Корельська, Кара-Кіргізька, Кримська, Німецька, Татарська, Якутська, Чуваська і як автономні області: Вотська, Комі-Зирянська, Калмицька, Адигейська, Інґуська, Кабардино-Болкарська, Карачаївська, Північно-Осетинська, Черкеська, Чеченська, Ойратська, Кара-Калпацька, Марійська. Ціла низка автономних областей і республік входять до складу інших радянських республік.

Лише після того, як було знищено остаточно владу поміщиків і капіталістів, коли на чолі стала пролетарська кляса, що абсолютно не зацікавлена в будь-якому соціяльному, національному чи расовому пригніченні, а яка, навпаки, своїм завданням поставила знищення всякої нерівности, залежности рас чи націй,— лише тоді могла виникнути можливість урівноправити ці, раніш пригнічені, народи і на руїнах старої Росії, старого европейського жандарма, заснувати величезний братерський Союз вільних, визволених Жовтнем, рівноправних національних республік і інших державних об'єднань. Замість расово-національної ненависти і пригноблення ми будуємо і збудуємо нову пролетарську культуру національної і расової рівноправности, нову культуру братерської співпраці, співжиття вільних братерських народів.

Товариші, наша робота ніяк не обмежується тим, щоб лише урівноправити народи. Наслідки столітньої влади поміщиків і капіталістів дають себе відчувати. Перед нами стоїть завдання вести широку роботу так, щоб на тлі зруйнування решток економічної нерівности націй і народів піднести всі народи до однакового, все далі підвищуваного культурного, господарчого і соціяльного рівня. І ми це завдання виконуємо. Коли взяти за нашою п'ятирічкою темпи господарчого розвитку і капіталовкладення в промислове господарство по РСФРР за 100%, то темпи капіталовкладень по Україні становлять понад 200%, у Білорусі близько 300%, в Середньо-Азійських республіках, Туркменістані і Узбекістані — понад 400%.

Темпи господарчого розвитку, намічені для найвідсталіших господарчо, найбільше соціяльно пригнічених областей і республік Середньої Азії, Туркменістану, Узбекістану і Казакстану, є значно більші в порівнянні з передовими країнами нашого Союзу, а це тому, щоб вони могли догнати ці передові країни, щоб, піднімаючи свій господарчий, соціяльний і культурний рівень, весь наш Союз республік в цілому міг дальше поступово розгортати своє завдання в господарчому відношенні — наздогнати і перегнати передові капіталістичні країни.

Завдання нашого Союзу полягає не лише в тому, щоб дати можливість трудящим кожного народу виявити всі свої здатності, всю свою творчість і самодіяльність. Наш Радянський Союз є братерським об'єднанням, що ми його склали для взаємної і спільної допомоги і оборони нашої пролетарської влади від нападу капіталістичних країн, для взаємної допомоги в спільних завданнях соціялістичної перебудови нашої країни.

Завдання Союзу і завдання господарчо розвиненіших пролетарських республік є всіляка допомога в культурно - господарчому розвитку національних республік, що були до революції найвідсталішими і що тепер потребують найбільших зусиль для свого піднесення. Візьму, наприклад, таку організацію, як Центрвидав народів СРСР, що має загальносоюзне значіння і що його завдання спеціяльно скероване на таку допомогу. Завдання Центрвидаву народів СРСР є видавати літературу мовами народів СРСР, що лише тепер починають іти шляхом свого господарчо - культурного розвитку. Досі Центрвидав видавав літературу для цих народів, що почали лише тепер свій розвиток, лише 32 мовами, в той час, коли у нас живуть дрібні, невеликі загони трудящих мас окремих народів, що їх кількість досягає 120 - ти, а наші завданя є підняти до єдиного культурного рівня - раніш найвідсталіші і пригноблені народи, де таяться нові сили, де зріють і спіють нові таланти і нові генії для нашої нової пролетарської культури.

В кожній з наших республік ми маємо завдання відтворити і скласти нашу нову національну культуру. У вас, товариші революційні письменники капіталістичних

країн, де націоналізм, фашизм і інші прояви людської ненависти владних верстов зараз виявляють себе в найганебніших і жорстоких формах, може виникнути питання, як це ми в нашому Радянському Союзі, що має перед собою інтернаціональне завдання соціялістичної перебудови, ставимо перед собою завдання побудови національних культур. Але ми добре знаємо, що для того, щоб піднести свідомість, підняти самодіяльність широких трудящих мас кожного народу, треба дати йому пролетарську науку клясової свідомости на його мові, дати йому його культуру в його мові, що повинна бути національна за мовою, пролетарська, соціялістична за змістом. Будівництво національної культури за формою і мовою, пролетарської і інтернаціональної за своїм змістом стоїть перед нами у всіх наших республіках, у цілому нашому Союзі.

А поруч з цим, щоб уникнути будь-якого збочення на бік націоналізму і шовінізму, ми ставимо своїм завданням в кожній республіці, в кожній області культурне забезпечення кожної національної меншости. Як ми виконуємо це завдання? Дозволю собі навести дані лише про Україну. У школах ми ведемо викладання рідною мовою дитячого населення, знаючи, що лише тоді можна дати дитині тверді знання, коли їх подається її рідною мовою.

Українською мовою велось в 1929 році викладання в 16.506 школах, російською мовою в 1342 школах, єврейською в 486 школах, німецькою в 581 школі, польською в 344 школах, молдаванською в 120 школах і мовою інших національностей в 661 школі. Це дані за 1928-29 р. З того часу числа збільшилися. Українських шкіл збільшилося на 174%, єврейських на 215%, німецьких на 364%, польських на 227%, молдаванських на 222%.

Зараз ми маємо на Україні більш як 1300 національних сільрад і понад 100 національних районів. У нас на Україні є такі національні райони і сільради: польські, німецькі, болгарські, румунські, чеські, шведські, грецькі і татарські. Так само існують національні сільради і райони по інших радянських республіках нашого Союзу. Наприклад, на Північному Кавказі є одна італійська сільрада, а на побережжі Чорного моря, в автономній республіці Абхазії є одна неґритянська сільрада. (Оплески).

Національно-культурне будівництво, що провадиться нами в нашому Союзі, є дійсно будування нової культури, яка цілковито відрізняється від культури капіталістичних країн. І це наше будівництво, національно-культурне будівництво, ця наша національна політика має величезний вплив і на боротьбу пригнічених мас, пригнобленої трудящої людности всіх колоніяльних і напівколоніяльних країн.

Я перевтомив вашу увагу цілою низкою повідомлень про окремі форми, про окремі прояви тої роботи, що ведеться у нас. Дозвольте мені ще подати кілька рис, що характеризують усю цю проведену нами роботу. Ми ведемо свою господарчу, наукову, літературну, художньо-творчу роботу на тій базі, що її створила трудяща людність на протязі сторіч і десятиріч до Жовтневої революції. Жовтнева революція це є відвойовання від маєтних панівних кляс буржуазії і поміщиків всього того блага, яке накопичене людською силою і творчим розумом людства в попередньому творчому процесі. Але водночас Жовтнева революція дає цілковитий поворот його і повне виявлення всіх творчих потенціяльних сил, властивих трудящому населенню. Лише Жовтнева революція, лише влада пролетаріяту звільнює всю культуру від ганебної ролі в буржуазному суспільстві бути служницею інтересів буржуазії, прислужницею панівних кляс. Лише Жовтнева революція складає можливості піднімати внутрішні властивості широкої мистецької і наукової творчости.

Для нас, казав я, знову підкреслюю, об'єктивним мірилом наукової чи мистецької творчости є співвідношення між мистецьким художнім твором і об'єктивним великим творчим процесом соціялістичної перебудови країни, великим процесом усієї соціялістичної пролетарської революції. Лише та творчість має внутрішні якості, є дійсно художня, дійсно наукова, є дійсно творчим твором, яка находить собі об'єктивні точки опертя у величезному масовому мільйоновому творчому соціялістичному процесі.

Одночасно ми можемо зазначити, що саме для художнього, для наукового твору, для дійсної творчої роботи таке сполучення його внутрішньої суті з основними завданнями творчого процесу соціялістичної перебудови є велика рушійна сила, що широко

 розгортає виявлення всіх дійсних його внутрішніх сил. Творча діяльність потребує широкого розгорнення потреб соціялістичної перебудови країни. Соціялізм — це велика широка суспільна смуга, це велике всеохоплююче завдання, яке просякає цілий обсяг усіх і всяких завдань, усіх і всяких галузей і теренів соціяльної творчости і соціяльного буття.

Культура пролетарської революції базується на попередній культурі, вона бере від попередніх щаблів людського розвитку все те, що є живе, все те, що є достойне і гідне, і на цій базі ми будуємо уже нову культуру, що відповідає новим завданням, новим щаблям розвитку людства, до яких ми прийшли. Ми зараз у підготовній клясі соціялістичної перебудови, соціялістичної творчости, але ми все ж таки перейшли до основної соціялістичної творчости. Ми вже першим кроком ступаємо по соціялістичній землі, уже переходимо до побудови соціялістичного суспільства і його співвідношень. Тому перед нами у повному обсязі стоять завдання будувати пролетарську культуру, розгортати культуру, властиву новим клясовим співвідношенням. Програма ВКП(б), говорячи про завдання культурно-освітніх процесів, формулює ці завдання такими словами:

„Нашим завданням є виховати нові покоління, які будуть здатні будувати й збудувати остаточно соціялізм“. Наша культура є культура пролетарської диктатури, нової великої клясової боротьби і братерського соціяльного об'єднання трудящих усіх націй і усіх рас, культура праці і солідарности, є культура, яка ці завдання собі свідомо ставить.

Відчитуючись перед вами, шановні товариші закордонні революційні письменники, я мушу сказати, що маємо також і багато хиб. У повсякденній боротьбі з труднощами пробиваємо собі кожний крок наперед. Кожний крок нашого господарчого розвитку для нас є наслідок великої кривавої та повсякчасної клясової боротьби. І кожний крок наш в галузі культури є також наслідок напруженої клясової боротьби.

Закінчуючи свою доповідь, мушу сказати, що ми на своєму терені для нового культурного суспільства творимо все те, що ми можемо. Ми напружуємо всі зусилля і що далі, то поглибленішими темпами, ударними

ЙОГАНЕС Р. БЕХЕР

Член делеґації німецьких пролетарських письменників на 2-ій Світовій Конференції Революційної Літератури

методами, соціялістичним змаганням, буксиром, новими пролетарськими методами ми далі просуватимемо й розвиватимемо нову культуру пролетарської революції. І тому ми творимо це в повній свідомості, що наша робота є робота, скерована до соціялізму, до всесвітньої пролетарської революції.

Хай живе всесвітня пролетарська революція! (Оплески).

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

НЕВІДОМІ САЛДАТИ[1]

ТРАГЕМА

Закінчення

ПУНКТ ЧЕТВЕРТИЙ

Вагон - штаб армії Старого. В купе Старого сидить Громова, латає шинелю Полтави, що стоїть на варті коло входу, ввесь заглиблений у свої спогади. Він навіть не помічає, як від мислей для себе переходить до мислей вголос, жваво жестикулює, звертаючись до Громової

Полтава

А у нас у Зачепилівці ягоди,
Лежиш під деревом — співають дівчата.
А потім, річки... По рибу я ходив
Вечорами тихими. Як кричати
Хочу додому. У нас там річки,
Ягоди у нас там.
А дівчата, дівчата які!
От хоч би Злиднева Настя...
Е, та ти не знаєш,
А я до тебе, як до знайомої...

Громова
подає Полтаві залатану шинелю.

Готово, товаришок. На ось, маєш!
Кінчимо воювати, поїдеш додому,—
Не горюй, товаришок, тринь - трава все.
Потім життя буде, як казка...

[1] Див. „Гарт“ № 9, 1930 р.

Рева Що ж поробиш? Нічим крити.

Арсен Мушу, товариш Старий, з тобою
Сам на сам переговорити.

Старий Товаришу Рево, скликай на мітинґ,
А ми тут покищо з Арсеном.

Рева вийшов.

Розумієш, Арсене, треба зуміти
Без колотнечі відійти на Ясен.
Громова, вийди. У нас секрет,
Ти ж комунарка, по-партійному...

Громова вийшла.

Арсен Мене прислав комітет
Інформувати й погодити лінію,
Маємо провал — арештовано Іду,
Але, Старий, не в тому біда.
Іда на смерть без ропоту піде,
Ось Рон нам клопоту завдав.
Бабожер, романтик, анархо-бомбіст, —
Вона, каже, нас провалить.
Треба її, каже, собаці під хвіст,
Рятуйте, каже, ґвалт.
І поліз на штики, щоб врятувати,
Або знищити Іду. Мертві не говорять!
Його, звичайно, схопила варта.
Не конспіратор, а чисте горе.
А в нас роботи гора,
Робітників нема, і страйк відклали,
А можна б узяти було „на ура".
Геть покалічено пляни...
Та ми сядемо всі, якщо так, незабаром, —
Давай підмогу, бо скрута зі скрут.
І кинь свою барклаївську гру,
Годі розводити тари-бари!

Знай, що твій відступ, товаришу Старий,
Вносить паніку в наші лави.
Ми чекаємо вас чим скоріш...

Старий

Друже, ми боремось не для слави.
Безперечно — відступ це ганьба,
Та ми робимо крок назад, щоб завтра
На сто верстов під гарматний бабах
Скочити вперед... Так то!
Зберігаємо сили. Зрозумів? Як завше.
Зберігаємо сили. Крий назад.
Візьмеш Реву. Я сказав уже:
Зберігаємо сили! Голосуй за.
І хай ніщо вас не зупинить,
Робіть своє, я знаю час,
Коли виступати. Ножами тупими
Цей відступ ріже по серцю і нас.
Та ми одійдемо ще раз і ще раз.
Зате, як кинемось на прорив,
Летітимуть гади, аж піде шелест, —
Як камінь у бурю летить з гори.

Зайшов Рева.

ева

Мітюжок готовий, товаришу Старий.
Стоять матюкаються, аж небу тошно.
Ти їх покрий, як слід покрий...

тарий

Ідеш в розпорядження Бороди.

ева

Так точно.

ирнув.

До Арсена, одводячи його до дверей.

Раз наказує, — виходить, їду.
Розказуй, Арсене, як там Іда,
Як там Рон, Кількolих, Борода...

За вікнами вагону галасують червоноармійці:

— Дайош Старого!

го - го - го
— Дайош сюда!
да - да - да —

Старий опустив вікно у своєму купе. Арсен і Рева вийшли. На дверях купе знову виріс Полтава:

Старий Оголошую мітинґ одкритим...
Красні бойці! Революційні орли!
Ми з позицій сюди відійшли,
Щоб здалеку зібратися з силами й крити
Останнім ударом на біляків.
Та ще не в силі наші полки
Завдати рішучого білим удару.
Маємо наказа від командарма
Ще на тридцять верстов відійти...

Полтава Тридцять верстов?! Мухи з комарями!
Та завтра тридцять, а там і знову...
Та це ж для мене спасіння прямо —
Тиждень, і я вдома.

Від радости вдарив гопака.

ПУНКТ П'ЯТИЙ

В колонній залі Партійного Комітету — кабінет слідчого контррозвідки. Величезне вікно вкрите чорною шторою. Надмірно великий стіл. Циклопічні крісла. На столі сидить Лола. Підполковник Пивоваров нервово крутиться біля неї.

Пивоваров Досить! Досить! Ти можеш іти, Лола.

Лола Ах, я тобі обридла! Ах!

Пивоваров У мене невідкладні справи, Лола.

Лола Ах, у тебе справи, ах!

Пивоваров Мені треба допитати ще двох, Лола.

Лола	Ах! Більшовиків! Ах!
Пивоваров	Одна з них чудесне дівча, Лола...
Лола	Ах! Чудесне дівча! Ах...
Пивоваров	Лола! Ти нічого не розумієш,— В мене справи державної ваги...
Лола	Тут більше не буде моєї ноги. Ти не смієш мене виганяти, не смієш... Я тебе ненавиджу... Більшовичка! Ах!..
Пивоваров	Карабах! На дверях виросла циклопічна постать Карабаха. Виведіть цю пані.
Лола	Ах! Карабах схоплює Лолу на руки і виносить її. В цей час до кабінету входять Ґра та Де-Покансі.
Де-Покансі	Ґра, Де-Покансі, Пивоваров і компанія, Ви розумієте? Вітаються.
Пивоваров	Сказано чудесно. Сідайте, пане Де-Покансі.
Де-Покансі	О, не турбуйтеся. Я вже сів.
Ґра	І мене просити не доведеться. Невеличка фігурка Ґра тоне у велетенському кріслі. По павзі він починає діловим тоном: Пане Пивоваров, без передмови Переходжу до справи. Краще так. Повна відвертість — моя умова. Тепер до теми. Моя мета, Тобто мета нашого приходу,

Мого і пана Де-Покансі,—
Слідство в справі нашого заводу ...

Пивоваров розкриває блиску-чу цигарочницю:

Ви палите, пане?

Ґра

Мерсі.
Як вам відомо, аґітатора заарештовано.
Пан Де-Покансі власною рукою.
Прошу пояснити, де і хто вона,
Ви розумієте, я непокоюсь.

Пивоваров

Не варто турбот. Євреєчка з текстильниць,
Але нічого не значить — ласий шматок.

Де-Покансі

Для жінки перша умова — стильність,
А потім питання: походженням хто?

Ґра

Ви ухиляєтесь від теми.
Нагадую — найбільша суворість.

Пивоваров

Ясно.

Де-Покансі

До речі. Я одержав свіжі хризантеми...

Передає Пивоварову хризантему з своєї петельки.

Пивоваров

Дякую красно.

Пристроює хризантему собі в петельку.

Ґра

Не буду вас затримувати. Ви запам'ятали:
Найбільша суворість.

Пивоваров

Тільки так.

Ґра

Найбільша суворість. Зі сталлю - сталлю.
А ви ж, здається, більше, ніж сталь?!

Де-Покансі

Пане підполковнику, хто та пані,
Що винесли звідси?

Пивоваров Кокотка.

Де-Покансі Лише?

Вклонився, вийшли.

Пивоваров Ґра, Де-Покансі, Пивоваров і компанія...
Готую кишені.

Подзвонив. На дверях постать Карабаха

Карабах, дівчатко на допит.
Карафку з водою, як завжди,
Їй раптом може стати недобре,
І ми, як завжди, подамо їй води.

Карабах заносить воду. Потім приводить Іду
й виходить.

Пивоваров Прошу сідати!

Іда
сіла.

Ваше ім'я?

Іда Іда Брук.

Пивоваров Професія?

Іда Робітниця.

Пивоваров У вас чудові руки...
Не радив би я
Грубити їх дотиками криці.
Хоч ви текстильниця... Нитки
Однако гостро ріжуть долоні...
Ваша партія?

Іда Більшовики!

Пивоваров О, та ви справжній вогонь!
Більшовики? То ця кімната
Певне вам мусить бути знайома.
Пізнали? Ну, ще б пак! Як не пізнати!
Ви ж тут колись були, як вдома...

Та як ви сміли дворянське гніздо
Перетворити в кубло терору,
Де кожне шкельце, кожний гвіздок —
Свідок ваших кривавих оргій?
Ні, я не вірю, це не ви,
Це був ваш сон, кошмар, гарячка,
Коли не підвести голови,
Й сліпцем стає видющий і зрячий,
Вам би цвісти людству на окрасу,
Така молода і така мила...
Боже мій! Господи! Та як ви сміли
За такі речі, як революція, братися?!
Вам би коханці приносили квіти,
Засипали золотом, вдягали в шовка...
Невже ви не знали деінде дітися
І опинилися в більшовиках?
Признайтеся, панно, що вас штовхнуло
На такий непотрібний і небезпечний шлях.
Ми люди культурні, забуваємо минуле.
Хай там кров пролилась на полях
Нашої великої розтерзаної батьківщини,
Але при чому тут ви, молоде дівчатко?

Іда

мовчить. Пивоваров пробігся по кабінету бурмочучи:

Здається, вона вперто буде мовчати.
Але нічого. Ми їй рота одчинемо.

Наблизився до Іди й знову, як горох з пересохлого стрючка, стали падати слова з його рота:

Ви були не самі. Це ясно для мене.
Вас хтось послав, якісь злочинні типи.
Ви нам напишете їхні імення
Рученятками вашими золотими...
Невже ви відмовитесь? Це було б безглуздо,

Сидіти у в'язниці такій молодій,
Коли можна в Італію — слухати Карузо
Купатися в шовках, як рибі в воді.
Ось ця хризантема — вона з Японії,
Прекрасна і чиста, як ви.
Як пальці рук ваших, горить білий во-
гонь її,
Як музика хвиль.
Ви напевне не знали прекрасного життя?
Так для цього ж не треба революцій.
Революції особливо небезпечні для
дівчат,
Отаких, пробачте на вислові, куцих.
Напишіть імена товаришів ваших...
Ні-ні! Це не досить зручний вислів.
Які вони друзі вам? Просто шашіль.
Мертвотна шашіль... Ну, швидше! Без
мислів!
От олівець. Краще атрамент...
Помах пера, і ви вільні.
Будете дихати морськими вітрами,
Ви, така молода і сильна...

Побіг до вікна. Розчахнув штору. Панорама блискучого вечірнього міста увірвалася до кабінету. Далека оркестра. Іда кинулася до вікна, але за мить знову сіла в крісло й понурила голову. Пивоваров знову підбіг до неї.

До речі. Учора ввечорі,
Коли я роботу майже закінчив,
Прийшла якась жінка. Зморшки старечі,
Волосся сиве і зворушливий кінчик
Білої хустки визирає з кишені
Старенької подраної кохтини...
Тоді я подумав :— нене!
Чи тобі дивитись на загибіль дитини!..

Ви, звичайно, подумаєте про свою мат[і]
Мати буває одна на життя.
Про це не варто забувати...
Бува каяття та нема вороття.
Та що це ви? Плакати? А ще більш[о]
вичка.
І носик червоний, ніби в вас нежить..

Наливає води в шклянк[у]

Так! У жінок плакати звично,
До якої партії вони б не належали.
Випийте води. Прошу.
Тримайте шклянку...

Силоміць вливає їй воду в ро[т]

От так! Ще трішки...

Поставив шклянку на тац[ю]

Тепер говоріть, панно хороша!
Ви думаєте, слідство це нам смішки?

Іда Що він дав мені?.. Пече...

Пивоваров Хлористий натр. Звичайнісінька сіль.
Проте, ви не знаєте — хемії не вчили
Я думав, ви бомбістка, а ви кисіль...

Іда Води...

Пивоваров Ви маєте рацію. Хемічна формула H_2O
Буває корисною, коли хочеться пити...

Іда Ти можеш мене вбити,
Та слова чи імени — жадного.

Пивоваров Ви, здається, намірились показати зуби
Марна надія.

Подзвонив. На дверях постать Карабах[а]

Одведи

Панну до камери. Вона безумно не любить
Ніякої, тим більше холодної, води...

Карабах вивів Іду. Вернувся, привівши Рона.

Пивоваров Сідайте...

Рон
сів на крайок циклопічного крісла.

ПУНКТ ШОСТИЙ

Коридор в'язниці. Камери заґратовані вертикальними прутами, як клітки на звірів. Кволе світло дозволяє бачити в одній камері силюету Іди. В кутку коридору вартує Жан Жірарден, салдат французької морської піхоти. Часом він починає ходити коридором, колише на руках свою ґвинтівку, як немовля, щось шепоче до неї, а то знову непорушно стоїть в кутку коридору й за мить знову починає колихати ґвинтівку й ніби розмовляти з нею.

Іда
Минає вечір... Божевільна ніч
Почне ходити кроком вартового
Коло дверей моїх. Невже живого
Не чути слова вже мені?
Безсонні ночі, тиша коридору,
Вагітна болем тиша. Одчай
І самота, що несподівано кричать,
У вуха б'ють безладним хором.
Ця тиша вб'є мене. О, як напнулись жили,
Як нерви натяглись, як гулко стука кров,
То приливаючи до скронь,
То опадаючи безсило!
Це відчування смерти, що нависло
Над мозком стомленим моїм,
Цей жах липкий! Він серце тисне.
А спрагу серця нічим напоїть.
Мені за тиждень буде двадцять років,
А може ніч оця несе для мене смерть...

Вже чую кроки... кроки... кроки...
Куди несеш, смертельна водоверть?!
Доволі! Геть... Спини свою ходу!
Спини свою ходу... там прірва!
Яка пустеля... Тиша неймовірна...
Я вже хитаюся... Невже впаду?!
Я не впаду! Яка пустеля.
Ось — віє смерти холодок..,
Вони? Сама! Хоч би гвіздок,
Хоч би один гвіздок в цій стелі...
О, тишино! Ти причаїлась глухо.
О, часе мій! Прискор повільний плин
Духа мого, мятежного духа,
Гірко і дико квітне полин.
Я буду жити. Навіть смерть сама
Не може нам на перешкоді стати,
Ми вміємо і в смерті виростати,
Бо ми вмираєм не дарма.
О, партіє моя! Вогонь і криця.
Напруження і впевненість. Хода
Твоїх зусиль в мені іскриться.
І твердістю твоєю я тверда.
О, партіє моя! Залізо й камінь.
Кривавий мускул. Мозок світовий.
І я своїми кволими руками
Підмурки клала днів нових.
Хай я помру, хай ніч ця божевільна
Пожре мене і спопелить в ніщо,
Та ранком ти над витворністю щогл
Вітрил аставитимеш, присрастна і вільна!

Жан

кинув рушницю, наче вона стала пекти йому руки, й захлинаючись пристрасно, гаряче:

В мене палець зомлів натискати ґашетку,
Куля моєї рушниці вбила моє серце,
Моє серце, моє серце, моє серце...
Ґашетка зомліла натискати наш палець!
Ночі освітлені сяйвом ракет,

Ранки затьмарені хмарами газів,—
День із туману скелетом вилазив,
Грав черепами в крокет.
Ниви вагітної жовтий паркет
Воском червоним до блиску натерто...
Хочемо жити, а мусимо вмерти.
В ім'я яких мет?
На широкім пляцу мовчазної планети
Шикувалися армії чорних смертей,
Супроводив бою весільний кортеж
Невеселий фокстрот кулеметів.
На широкім пляцу завивався танок,
І мерці танцювали, ламаючи ноги.
З-під сталевих шоломів
Виглядало чоло їм,
Божевільне чоло —
Мертвий лоб.
У весільну подорож поїхали одружені,
До круппівських чемоданів спаковано
речі.
Молодий був вельми ґречний,
До ніг молодої припадав він дуже.
І все він белькотів недорікувато: мамо!
І все він захлинався: мила!
А дружиною йому була чорна яма,
Мамою могила...
А на світанку — газ...

Іда
увесь час напружено слухала його: Товаришу!

Жан Цей голос!
Він душу рве мені, як кулі посвист.
Салдатське серце розкололось
І слова теплого просить.
Товаришко...

Іда

Чого ж замовк? Я чула
Твій гострий біль, твою щімку печаль...

Жан

Зрозумій, миле дівча.
Серце моє вбили мої кулі,
Та смерть пройшла повз мене у пітьмі —
Не вбила, лиш поранила навіки...
І от — стою, смутний каліка,
На варті у чужій тюрмі
Біля ґратованих, як на звірів, дверцят.
Скажи, чи є на світі сила,
Щоб знов на міць скувала, збила
Розтрощені скалічені серця?

Іда

Є в світі сила! Не серця лише —
Збиває в гурт міцний салдатів,
Робітників, селян, що кров братерську лляти
Примушені у рівчаках траншей.
Є в світі сила. Як залізний молот
Кує залізо, так вона кує
Людей залізних. Люди зможуть
Залізом взяти з бою щастя своє.
А поки капітал над працею панує —
Ти будеш умирать в глибоких шанцях,
І сотні й тисячі веселих новобранців,
Що голос їхній я з в'язниці чую.
Щоб міг салдат зламать свою рушницю,
Втопити в морі бомбу й кулемет,
Та щоб труду лише послугувала криця.—
Салдате, поверни на ворога багнет.
Щоб робітник міг спину розігнуть,
Щоб селянин ярмо міг скинуть,—
Салдате, стань війною на війну!
Хай братовбивчі війни згинуть,

Нехай живе жорстока й остання
Війна пролетарів за світ новий.
Салдате, хай живе братання...

Жан Я голос твій, як відкриття ловив!
Залізом будь, виковуйся на впертість.
Серце моє, серце моє, серце...

Чути ходу. Жан хапає ґвинтівку. Варта вводить Рона, наглядач замикає його в камері поруч із камерою Іди. Варта вийшла. Наглядач підійшов до Жана.

Наглядач Знову більшовик. З ними морока —
Або аґітує, або мовчить.
Кримінальних у нас випускають до строку,
А цих приводять і вдень і вночі.
Ох, і боїться ж більшовиків
Начальство. Тобто, хоча б і мій же...
Е, та що там. Ти ж не розумієш,
А я з тобою розмову завів.

Жан Більшовик? А що таке більшовик?

Наглядач Трудно так тобі зразу й сказати.
Не такий вже розумний я чоловік...
Більшовик, це... ось! Дивись за ґрати!

Показав на камеру Іди й вийшов. Іда, що бачила, як Рона провели в сусідню камеру стала вистукувати:

Іда Товаришу Роне!

Рон Хто мене кличе?

Іда Камера поруч. Іда Брук.
Як ти попався до їхніх рук?
Тебе вже допитували?

Рон Тричі.

Іда

Організація забула про мене.
Страйк відбувся? Газету поставили?
Що з Бородою? Що з Арсеном?
Як там з рештою?

Рон

Не знаю. Мене зловили зуави
В день твого арешту.

Іда

Виходить, ми разом? Як ти попався?
Зв'язку немає. Організація тоне.
Чого ти мовчиш? До чого ця павза!
Товаришу Роне. Товаришу... Роне...

Рон

Суди мене. Я гідний кари.
Після твого арешту на заводі
Я поглядом в полон тебе проводив
І порятунку вирішив шукати,
Для тебе порятунку і для нас...
Бо ти,— я думав так,—крихке дівчатко
І не спроможешся на допиті мовчати
Чи говорити, як говорить кляс
Вустами в'язнів, рокованих до смерти...
Ах, Ідо! Треба бути впертим,
Щоб зважитись на крок такий.
Я зважився...

Чути ходу.

Іда

Мовчи.
Сюди ідуть зміняти варту.
Ризикувати нам не варто,
Ми поговоримо вночі.

Заходить варта. Наглядач одмикає камеру Іди.

Наглядач

Іда Брук.

Іда

Це я.

Наглядач

Збирайтесь! Речі можна з собою забрати.
Здорово влетить вашому братові
За страйк на заводі пана Ґра.

Іда — Страйк?!

Наглядач — Гм-кхи, який там страйк там!
Страйку немає й не могло бути.
Вас би оце володимирським трактом,
Гм-кхи, одразу про страйк забули б...

Варта вивела Іду.

Наглядач до Жана: — Страйк! Так от тендитна баришня,
А теж про страйк... Шкода бідну.
Оце її повели на баржу.
Значить каюк. Аж мені обидно...

Вийшов.

Рон — На баржу? Значить, смерть неминуча,
Жорстока смерть. З більшовиками
Дуже просто—на шию камінь,
І в хвилі пінисто-блискучі...
Не може бути. Я її врятую...
Я мушу врятувати її, я мушу...
Вартуєте кати? Вартуєте!
Та прийде час, ми візьмем вас на мушку.

Бистрим кроком заходить Пивоваров. За ним наглядач і варта.

Пивоваров — Нервуєтесь? Може, вам не добре?
Можу відкласти свій візит.
Але справа пильна. Запрошую на допит.
Ви дозволите?

Рон покірно — Везіть.

Рона виводять. Наглядач підходить до Жана.

Наглядач — Отак, брат, як бачиш. Отак, як бачиш.
Того на баржу, того на допит...
Таке життя моє собаче,
Що навіть поспати не можна добре...

Вийшов.

Жан Є в світі сила! По шматках
Розгублене в чужих дорогах
Салдатське серце стомлене,
Убоге серце салдата кріпака,—
Вона скує на бомбу. Більшовик —
Це той, хто розуміє біль живих,
Хто підведе балянс старому світу,
Рахунок довгих кривди літ,
І свій новий, не рабський світ
Спрямує на нову орбіту.
Моя рушнице! Подруго салдатська,
Тебе в моїх руках тримає гнів,
Бо зброю нам не час складати,
Бо ще не час... Війна війні!

ПУНКТ СЬОМИЙ

Підпільна друкарня. Невінчаний друкує відозви. Борода підійшов, узяв одну відозву, далеко одставивши її від очей, пробіг поглядом по рядках.

Борода Люблю гаряче більшовицьке слово,
Коли лягає фарбою на біле,
Коли його жадібне око ловить...

Невінчаний Ет, покищо лиш нас ловили!

Борода Товаришу Невінчаний, друкуй, катай.

Невінчаний Да, ти герой! Ніколи не дрімаєш.
Лише робітника повісять на ліхтар —
А я вже знов роботу маю.
Ти все умієш, чорт тебе бери.
У тебе все завжди — чудесно!
Та нам таких як ти партійців з десять,
Ми б світ перевернули догори.
А так... ну, що ми зробимо удвох?
Арсена досі ще немає від Старого,
Молокососиків ув'язнено обох...
Стомився я. Не розберу нічого.

Борода Друкуй, товаришу Невінчаний, друкуй!
А Гавриш, Кільколих — хіба не сила?
Ми ще не скоро так повиснем на суку,
А білякам напевне гроб — могила.
Нас жменька тут більшовиків,
Але за нами маса, — чуєш? — маса!
Ну що ти зробиш партії, вождю, який
Веде на бій всю робітничу клясу?!
Пусте! Не хнич, Невінчаний, пусте.
Вже села піднялись на білих,
Робочі тут, Старий піддасть нам сили,
Ми переможемо. Вогонь повстань росте.

Входить Кільколих.

А ось і Кільколих!

Кільколих Я на хвилину.
Принесла вам їсти. Не маю часу.
Роботи гора, а час плине.
Видозви готові? Давай однесу.

Невінчаний передає Кільколих відозви.

Зі мною Гавриш. Зараз він зайде.
Має новини. Прощайте. Пішла.
Ви тут даремно часу не гайте, —
Бо до заводу не близький шлях.

Вийшла. Невінчаний сідає їсти.

Борода Кріпись і підкріпляйся. Ач, охляв!
Дивись на Кільколих — працює жінка.
Натисни кнопку, підкрути пружинку —
В нас не курорти для розхляб.

Заходить Гавриш.

Гавриш Драстуй, товаришу Борода.
Здорово, товаришу Невінчаний...
Ну, у нас підготовку закінчено,
Наказу чекаємо... Одна біда —

Охорону заводу збільшено втрое.
Стежа посилилась. Страйковий комітет
Організує загони, готує зброю,—
Виступ реальний, якщо згоду дасте...

Борода Тепер вже не можна говорити про страйк.
Збройне повстання: або — або!
Або загинем від білих зграй,
Або піднімем червоний прапор.
Та нам виступати ще не час,
За зрив відповідальність ми несемо.
Доведеться чекати повороту Арсена...
Хай шириться рух селянських мас,
Втягуйте робітників десятки, сотні,
Будьте напоготові щодня й щоночі.
Можливо, що навіть вночі сьогодні
Ми крикнемо: до зброї, робочі!
Але не зараз. Треба витримку мати,
Більше витримки. Так надійніше.

Гавриш *незадоволено* Скоряюся постанові. Нічого не вдієш.
Де ви тут відозви тримаєте?

Нишпорить у відозвах.

А французькі відозви лежать як камінь...
Не повезло бідоласі дівчині.
Коли ми їх, куцих, боротися вивчимо?
Не сміють бути більшовиками...

Пішов до виходу. Входять Арсен, Рева й Землячок.

Рево! Арсене!

Борода Вчасно прийшли.
Хто це з вами? Не бачив раніше.

Рева Це — Землячок. По дорозі знайшли,
З партизанським загоном по селах маніжиться

Землячок — Прийшов під вашу, братця, команду,
Щоб, значить, братця, долой і каюк —
Бий окупантство, бий банду
Білих і жовтоблакитних гадюк.

Рева — Землячок маліна!

Арсен — Залізної сили!

Борода — Таких нам треба...

Невінчаний *дає Землячкові відозву* — На почитай!

Землячок — Так що нас грамоті, братця, не вчили,
А сам я вчитися не мештав.
Ми, братця, темні люди. Одначе,
І так розуміємо, звідки напасть.
К собачій мамі життя собаче!
Да здрас робітничо-селянська власть!

Гавриш — Землячок приємний. Давай руку,
Люблю таких. Поборемось, значить?

Землячок — А як же? Братця, крий її, суку,
В дрезину, кров і не інакше.

Тимчасом Борода організував засідання.

Борода — Починай, Арсене.

Арсен — Що ж говорити?
Старий відійшов на тридцять з гаком.
Та це вже востаннє. Починає крити.
Підготовка це теж не коржі з маком.
Радить починати, він допоможе—
Одночасний виступ... Справа ясна.

Рева — Далі чекати вже не можна
Ні вам, ні нам.

Борода Пропоную такий плян операції:
Першим виступає завод,
На підтримку Землячка, звичайно, спираючись...
Землячків загін — на місто...

Землячок Во-во!

Борода Про час виступу повідомити Старого,
Виступати організовано в певну годину,
Ми їх у місті беремо за роги,
Старий їх криє гарматами в спину.

Вривається Жан, з рушницею, без шапки.

Жан Камради!

Всі схоплюються до нього

Борода Хто ти?

Арсен Звідки?

Рева Говори!

Жан Я Жан, салдат, як бачите, камради.
У мене в серці вогнище горить —
Вогнище боротьби, а не зради.

Віддає Реві рушницю. Рева передає Бороді. Борода Арсену. Арсен Невінчаному. Невінчаний Землячкові. Землячок подержав її й поставив у куток.

Жан Вашу товаришку повели на баржу...

Борода Іду? На баржу?

Невінчаний Страх який!

Рева Значить, смерть у хвилях морських...

Арсен Това... Справді, товаришу?!

Жан А коли її вивели з камери,
Її товариш . . .

Арсен Напевне Рон?!

Жан . . . в двері і стіни гатив кулаками,
Сипав диким шротом погроз.
Він її любить, то крик любови був,
Страх за її життя молоде . . .
І раптом, як після вибуху бомби —
Тиша. Пан Пивоваров іде.
І ваш товариш пішов, як овечка,
На допит останній з тюрми.
Вірте, я знаю людську звичку —
Гнів справедливий одгримить,
І він вас зрадить, щоб її врятувати,
Вам небезпечно лишатися тут . . .

Рева
зірвав з голови папаху, торохнув нею об землю й закричав не своїм голосом:
Держіть мене! Зараз критиму матом
В бога, серце, печінку, мету . . .

Арсен От вам закваска анархо-бомбіста.
Справа для мене ясна, як електрика:
Спочатку від кохання кинувся до вбивства,
Тепер від вбивства до зради . . . Діялектика.

Борода
до Жана
Спасибі, товаришу!

до своїх
Швидше, браточки!

Ти з нами лишаєшся?

до Жана

Жан Ні, брати.
З вами, та ще не остаточно,

	З вами — та мушу йти до тих, Хто досі ще не встиг зрозуміти, Хто світлим розумом захряс у тьму... Я скажу їм: Камради! Революції вітер Змете старого світу намул.
Невінчаний	Камраде! Ось... французькі відозви... Таки згодились... прочитаєш... бери...
Борода	З такими спільниками нас не візьмуть Ні куля, ні бомба, ні гарматний грім.

Вийшли. За мить з'являются Пивоваров, Де - Покансі, Карабах з чотою салдатів.

Пивоваров	Невже спізнились?
Де - Покансі	У вас завжди — спізнились! Які ви дикуни, пробачте на вислові.
Пивоваров	Але в центрі міста. Мені й не снилось, Ніколи такого не брав собі в мислі...

Карабах подає Пивоварову знайдену рушницю:

Рушниця.

Де - Покансі
кинувся до нього:

Французька?!. Число сто двадцять вісім нуль вісім...

Щось записує в книжку.

ПУНКТ ВОСЬМИЙ

Токарний цех на заводі Гра і Ко. Робітник Брова пускає свого варстата на холостий шків.

Брова	Коли вже воно скінчиться?!
Кожушний	А що?
Брова	Ярмо подвійне... працюєш, як каторжний!

Зуб — Кишки б випустити нашому пикатому...

Свинка — Випустиш! Тут тільки слово — рощот.

Кожушний — Злякався рощоту? А зветься робочий.
Раз ти проти, заявляй одверто:
Дайош радянську владу на бочку.

Брова — А то крутить, вертить...

Свинка — Хіба я кручу? Я заявляю,
Я не такий, щоб проти всіх...

Зуб — Кожушний, та що ти його пиляєш?
У нього ж серце на нитці висить...

Кожушний — Перервати нитку к чортовій матері!
Він „не проти“! А нам треба „за“,
Нам треба зброю піднімати,
По ворогах революції — залп.

Гавриш — Вірно, браток! Нам треба заліза,
Залізних людей, упертих бійців,
Щоб чорту на роги за революцію лізли,
Щоб спільним духом дихали всі.
А будуть такі, що ні за й ні проти,
Що рощоту бояться, як чорт ладану,—
Ніякого труда тоді нас побороти.
Пиши пропала радянська влада...

Підійшов до Свинки.

Більшовики тебе кличуть до зброї.
Чи повстанський дух у тобі помер?
Якщо ти в жовтні був героєм,
З нами підеш і тепер.

Свинка — Еге ж, піду... Вже три дні не ївши.

Зуб — То, може, тебе нагодують білі?

Кожушний — Шомполами тебе, як Гримайла, не били,
Не то б співав сьогодні іншої...

Брова Грималйла? Коли?

Кожушний Ішов він з роботи,
Зморений, як кінь, хитається з голоду,
Та ви ж знаєте, який він гордий,
Перепочити йому не охота,
Ще ж молодий... Глузуватимуть!
Назустріч Грималйлові поручник,
Франт-франтом,
Чоботки рантом,
Молодий, краснощокий, бундючний.
— П'яний? — питає. — Так що тверезий, —
Відповідає йому Грималйло.
— Чого ж ти хитаєшся? — Дуже, мало
Заробляю... Охляв... — Брешеш!
— Вам видніш, мать, — Грималйло й каже, —
Тільки мені не з руки брехати.
— Брешеш, — кричить, — слова не зв'яжеш,
Нахльостався... Ей, хто там... Забрати!
Підскочили двоє. — Всипте гарячих,
Щоб знав, як пропивати получку...
Грималйло в плач...

Зуб Од такого заплачеш!

Кожушний Штани стягли... серед вулиці... незручно.
Так йому всипали, ледве встав, —
А додому далеко, ще з верста.
Ледве доліз, лежить бідолаха, —
Думки не такі, як у Свинки, мабуть...

Брова Свинка сам штани знімав би,
Аби йому тільки наклали.

Гавриш Хліба дасть тобі влада твоя,
А сам ти мусиш узяти владу,

В упертих і кровопролитних боях,
Як на жовтневих барикадах!..

Зайшов Шостак. Всі стоять коло своїх верстатів. Свинка задуманий не працює.

Шостак
Знову барикади, варнякання, баляси?
А робота стоїть? Я за тебе робитиму?
Може, кортить на пуховиках валятися?
Хіба ти робітник? Ледаще, бидло!
Нема на вас царя. У цієї власти
Способу не знайдеться, щоб вас уговтати.
За царя прийшлось би вам пластиря
класти
До спини й до задниці жовтої...

Гавриш
Помовч... заткни хайло!

Свинка
Згадав царя!

Кожушний
А в гроб не хочеш?

Брова
Та бий його, каїна,
По-нашому, по-робочому...

Шостак
Братці... това!.. Та я шутейно...
Хіба ви мене не знаєте, братця?!

Кожушний
Гавриш, двинь його по-партейному,
Щоб не довго гратися.

Гавриш *б'ючи*
Во здравіє царя!

Кожушний *б'ючи*
На спомин цариці!

Дуб *б'ючи*
На страх усім халуям, задолизам!

Брова *б'ючи*
Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці...

Шостак одлетів до Свинки, Свинка підняв і опустив кулака, завагався.

Зуб Двинь його, Свинко, з блиском!

Шостак Удариш?

Свинка Ударю, Григорій. Чого ж? Я можу.
За Гримайла ударю, заразо!

Від Свинкиного удару Шостак одлетів до дверей і вислизнув, так що ніхто не встиг його затримати.

А що ж тепер?

Гавриш Відповідати разом, —
Всі за одного, за всіх кожний.
Давайте гудок! Хай кличе, гримить —
Сьогодні ми збройні, шукаємо права.
Давайте гудок. Сьогодні ми
До бою шикуємо лави.
Не лише за хліб, за наше життя,
За наш світ новий і нечуваний, —
Сьогодні по місту кличі летять,
Коріння тиші залізно корчують!
Ось уже враз загримить буревій
Робочих серць і рук мозолястих..
За дні перемоги, за дні нові
Не шкода головою накласти.
Щоб кожний завод, кожний варстат
Співав, як музика, і дихав гордо,
Щоб більше ніколи жаден Шостак
Не смів ощерити хамську морду.
Що б ті, що стоять за Шостаком
Отак, як він, зі світу летіли...
Товариші, Ревком
Кличе до діла!

Витягає з-під варстату рушницю.

Хто перший?

Закричав гудок.

Свинка Давай!

Робітники — Давай!

Давай!

Кількоих забігає: — Цеха зупинились!

Гудок перервався.

Свинка стис рушницю — Пане Ґра, чи ви не снили

Сьогодні снами про божий рай?

Робітники розбирають зброю.

ПУНКТ ДЕВ'ЯТИЙ

Кабінет Ґра. Телефон. Люстро. Портрет Наполеона.

Ґра палить сигару

Де двоє б'ються — третій не мішайся.
Дурне прислів'я! Хто сказав? —
Де двоє б'ються більше шансів
Для третього вершки лизать.
Більшовики. Червоні. Білі.
Жовто-блакитні... чорт їх розбере!
Справжнісінький харем
Жінок, що всіх і вся любили.
Одніх купуємо за гроші, тих за зброю,
Одніх — за обіцянки, тих — задурно.
Бажання влади... Теж герої!
Країна божевілля... Мурман!
Бажають влади? Чудасія!
Та хто їм дасть її до рук!
Ми певним чином вітер сієм,
Щоб вести безпечніше гру,
Щоб вугіль, нафта, хліб, руда
Зійшли на нашому посіві...

Дивиться в люстро.

Важкі труда!
Я тут посивів.

Важке мистецтво — всіх купити,
Купити непомітно, так,
Щоб куплений платив ясак,
Щоб руку цілував нам битий.
Росію можна й слід завоювати,
Вона сама в петлю повзе.
Вугілля й нафта. Руди й діяманти.
Сировина і чорнозем.
Все це іміти й бути безпорадним,
Не вміти скористать багатств!
Та я примусив би благать,
Навколюшках ходить. Хорали
Співав би світ вельможності моїй
І силі й господарчій міці.
Так буде! Ми тут хазяї.
Ми вміємо, а треба лиш уміти.
Так буде. Цілий світ схиляється додолу,
Бо наша сила — гроші й розум наш.
Прийшла пора. Тепер, або ніколи.
Тепер. Вперед! Мета ясна!

Підходить до Наполеона.

Наполеон? Хлоп'я! Капрал!
Вогнем гармат не мудрість злютувати
Конгльомерат держав, але втримати,
Щоб кожний певен був свого добра! —
Тут мудрість... Вів ти у сніги
Відважну армію, а де її могутність?
Так берег Німану, навіки незабутній,
Змінили Ельби та Гелени береги.
Що армія? Кулак,
Що може раптом стати головою, —
Ну й спробуй повести тоді до бою
Бунтарський розум лав.
Вона поверне свій багнет —
На тебе! Так, Наполеоне!

Що! Розум від жаху холоне!
Горить вогнем?
Що армія салдат! Ми маємо сильнішу,
Дисциплінованішу, мертву та живу,
Стократ уперту та без меж певнішу,
Тверду, як мур, слизьку, як вуж...
Ось котяться мої салдати світом,
На південь, північ, захід, схід,
Де лиш існує людський слід,
Щоб пломеніти, щоб горіти
Вогнем жадоби нагромаджень лютих,
Щоб колом тісним нації замкнути,
Під ноги кинути мені
І спопелити на вогні
Змагання й конкуренції такої,
Якої ти не знав, хоробрий воїн.
Ось котяться мої салдати
Шляхом тих світів, що ними обладати
Так гаряче і пристрасно хотів
Твій розум, а кишеня й поготів,
Беруть на абордаж, облогою беруть,
Бльокадою і мінами фальсифікатів...
Від золота нема шляхів тікати,
І тільки пломеніє лють.
Але вогонь я заливаю злотом.
Це той бальзам, що все зціля...
Настане час, і вся земля
Моїм — я сам! — буде оплотом
І виявом і суттю, ти, хлоп'я!

Входить служник.

Служник Прийшов Шостак.

Ґра Шостак! Це хто такий? Ага, проси...

Служник вийшов. Заходить Шостак.

Шостак Бунт, пане Ґра! На заводі бунт.
Я спробував угамувать юрбу —

Та де набрати стільки сили,
Щоб зупинити плин ріки?
У них є зброя! Це не жарти!
А на заводі жменька варти...
Це все вони — більшовики.

Ґра
зовні спокійно

Бунт? Більшовицький? Пустодзвоне!
Куди їм! Зброя? Як і звідки?
Я дам наказа, їх розгонять...
Іди, нам звідси краще видко.

Шостак
вийшов

Ґра нервово схопився за телефонну трубку.

Тридцать вісім двадцять два! Мерсі.

Темно.

ПУНКТ ДЕСЯТИЙ

Кабінет Де-Покансі.

Де-Покансі
коло телефону

Я слухаю. Так. Так. Катастрофічне?
Негайно! Треба дати сил!
Повстання! Новина незвична.
Будьте спокійні...

Лола Ах! Повстання! Ах!

Де-Покансі
до Лола

Будьте спокійні.

В телефон.

Тридцять два шістнадцать.
Невільно!

Лола Ах! Невільно... Ах!

Де - Покансі
до Лола

Мовчіть і пийте воду.

В телефон.

Пана Пивоварова. Пане Пивоваров.
На заводі бунт. Мерщій до заводу.
Кару . . . найсуворішу кару.
Що? Ви не знаєте? Це в стилі рюс.
Авось, небось, не вєдаю, не знаю, —
Не знаю, навіть, коли сам горю.
І в опері, в Кармен, у вас співають:
„Торреадоррр . . . Чаво? — Сміліше в бій!
— Та шапки не знайду, ваш - бродь. . .
чічас!“
Кермо життя в вас віддано юрбі,
Абсолютизму дух погас,
І Франція — країна революцій —
Вас мусить вчити битись кулаком!
Закон? Де не підтримує основ закон —
Ламайте в пень закони куці.
Закон міцного кулака —
Моя єдина вам порада.
І неділимої трикольоровий прапор
Горітиме в віках.

Лола

Ах! Неділима! Неділима . . . ах!

Темно.

ПУНКТ ОДИНАДЦЯТИЙ

Кабінет Пивоварова. Коло столу Рон. За ним витягнувся в струнку Карабах. Пивоваров зігнувся коло телефону.

Пивоваров

Я слухаю . . . пробачте . . . все зроблю . . .
Пробачте . . . слухаю . . . пробачте . . .

Трубка випала з рук. Люто:

На баржу, Карабах! На баржу!

Карабах
до Рона

Поворачивайся!

Повів Рона. Темно.

ПУНКТ ДВАНАДЦЯТИЙ

Бронепоїзд. Коло гармати стоїть Старий. Внизу море червоноармійських голів.

Старий

Червоні салдати! Революційні орли!
Надходить час останнього бою.
Ми мовчки відходили країні вглиб
Розбитою, босою, голодною юрбою,—
Рушниці падали з мертвих рук,
Ми сили не мали боронити волю...
І знову насильства кривавий крук
Носився з криком над містом і полем.
Салдати! Свобода стоїть під ударом!
Окрім як життя, що нам губить?
Партія більшовиків — наш командарм —
Кличе нас сьогодні в останній бій!

Червоноармійці

Бий грім бою!
Бойовий дим
Над головою.
Веди!

Бронепоїзд рушив. Рушили колони червоноармійців.

Темно.

ПУНКТ ТРИНАДЦЯТИЙ

Крейсер інтервентів. Моряки і салдати морської піхоти зібралися відпочити. Тремолить мандоліна. Бубонить гітара. Еквілібристика юнґ.

Моряки

— Чудова дітлашня... весела й спритна!
— Утерла носа старикам.
— А ми їм молока (хі-хі!) витрем...

Хтось пішов у заклад:

— На пляшку рому?
— По руках!

Старий моряк пустився в танок з юнґами. Моряки ляпають у долоні, торохтять ложками об алюмінійові тарілки, об кухлі. Розривається, деренчить мандоліна. Бубонить гітара. Юнґи один по одному відстають від танцю. Старий перемагає.

— Ура! Ура старому!
— Ех, ви... молокососи.
— З тебе пляшка рому...
— Старий, а пісню!?
— Просимо!
— Просимо! Просимо!

Старий моряк сідає. Коло нього гуртуються моряки, салдати. Вони співають приспів, під час приспіву щоразу новий пританцьовує.

...РОСЬКА ПІСНЯ

Матроса звали П'єр Рудий.
Вогненний колір бороди
До того спричинився.
Роки проводив на воді,
А вдома жінці молодій
Щоночі снився.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

До крейсера підпливла шлюпка. Де-Покансі кричить щось, приклавши руки дудкою до рота. Вахтенний спускає шторм-трап.

Старий похмурий бородун
І сам про жінку молоду
Не міг думок прогнати.
Тоді, як норд на морі дув,
І капітанову ходу
Не сміли зупиняти.

П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

Де-Покансі здирається по шторм-трапу на облавок до капітанської рубки.

Був шторм, як шторм,
Проклятий шторм!
Він шматував вітрила...
Проклятий шторм!
І звище норм
В борти їх шхуни било.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ РУБЦІ

Де-Покансі Капітане! Ваша допомога конче потрібна,
Ви зробите це в імени республіки.
Російське командування — дірка од бублика,
Порожнє місце, клоаці подібне.

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

Вже вітер щоглу поламав,
Надії жадної нема —
Зірвало шлюпки в воду,
А капітанові дарма,
Було життя — було й нема! —
Не зупиняє ходу.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ РУБЦІ

Де-Покансі У місті бунт. Це щось жахливе.
Та ще бунтувались би більшовики,

А то заводи... Небезпечні впливи
Для нашої армії та моряків.
Ми мусимо негайно гасити пожежу —
Мить, і вогонь долетить до нас!
Боротьба на смерть. Бунтівничий кляс
Переходить бунтів дозволені межі.
Раніш було — страйки, протести, петиції,
Але збройне повстання... Повстання,
капітане!
Завдання: ліквідувати його до світання,
Приступайте до акції без репетиції.

Передає капітанові наказа

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

І шхуна каменем на дно
Пішла. Нема її давно,
А норд повіяв далі.
В Марселі хлопці п'ють вино,
Гуляють в кості — вип'ють знов,
До ранку і так далі.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ
РУБЦІ

Капітан
прочитав наказа

Я старий моряк. Наказ для мене, —
Навіть коли його не можна виконати, —
Однаково святий. До цього треба
звикнути.
Це приходить з роками.

Де-Покансі — **Та ви надхненний**
Поет, капітане! Я не чекав...
Можна сподіватися?

Капітан — **Моя рука!**

Інтереси Франції — все інше вщент.
Скільки потрібно людей?
Якщо треба дощу — свинцевим дощем.

Де - Покансі Всю наявність.

Капітан Іде!

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

П'ерета П'ера ждала рік,
П'ерета днями губила лік —
Загинув під водою,
Загинув в морі чоловік...
Не вдовувати довгий вік,
До того ж молодою?!
П'ер і П'ерета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

На капітанську рубку сходять офіцери. К
зирянють

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

Був соняшний веселий день,
Співали моряки пісень —
Вінчалась пишна пара.
Народ напився в дошку, в пень
У той веселий майський день,
Вітаючи боцмана Макара.
П'ер і П'ерета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.
П'ер і П'ерета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

Завихрився танок. Всі танцюють, але поч
вається, що веселощі ці навмисні, аби ро
віяти якісь важкі думки, чи настрої. З
еться, що то засуджених на страту примуси
танцювати коло шибениці. В самий розп
танцю зачулися сиґнали на тривогу, бра
зброєю та шикуватися. Салдати морської п
хоти шикуються окремо від екіпажу крейсер

РОЗМОВА МОРЯКІВ ТА САЛДАТІВ:

— Отак завжди, вже скільки років,
У свято й будень на ногах ти.
— Моряцьке життя — чиста морока:
З вахти на вахту, з вахти на вахту.
— А знаєш, друже, я знайшов папірець.
Там здорово про це писали...
— Бог з ними, з папірцями!
— Хай їм грець,
І з ними і без них одне й те саме.
— І я знайшов. Поліз в кишеню
За хусточкою, коли там — відозва...
— В кишеню вліз? Ото мошенник!
А хто дав дозвіл?
— Для цього дозволу питати?
— І я знайшов... Тілько читай.
— Та з тебе, брате,
Не вийде ні чорта!

З капітанської рубки сходять капітан, Де-Покансі, офіцери.

Капітан

Офіцери, на місця!

Офіцери розходяться по своїх відділах. Один помічає в своєму відділі Жана, що стоїть без рушниці.

Офіцер

А де твоя рушниця? Ти, герой!
Марш, крок вперед! Мовчиш? Завзятий!

До капітана

Салдат Жан Жірарден з'явивсь без зброї.

Капітан

Негайно під арешт узяти!
Під суд. Бо що таке арешт?
Рушниця зникла... що це, голка?
Та, врешті-решт,
Тут варто покопатись толком.

Де - Покансі — Так, капітане. Це не жарти.
Здається, я в нагоді можу стати
Й допомогти вам . . . Можна знати
Число рушниці?

Капітан — Це варто.

До Жана

Рушниця нумер?

Жан — Сто двадцять вісім нуль нуль вісім.

Де - Покансі — Вона, звичайно, я не помилився,
Та як вона могла дістатись звідси
До штабу комуністів?

Капітан — Відповідайте, Жане Жірардене.
Ви мовчите? Ваш козир бито. Пас!
Та хто ж відповідатиме за вас?

Де - Покансі — Пояснення у мене.

Капітан — Кажіть.

Де - Покансі — Салдат Жан Жірарден
Мав зносини з комуністичним штабом,
Жан Жірарден — шпигун. У більшовицький табор
Відомості про нас носив зо дня у день.
Я сам, робивши трус, знайшов його ґвинтівку
І записав число — ґвинтівка в штабі в мене...

Капітан — Так,
Нам ясно все. Провина вироста.
Салдате Жірарден, платить готівкою
Закон військового часу.
Я не люблю жорстокости, панове,
Та що б тут допоміг нам суд?

Лиш зайва тяганина...

До офіцера.

Ви готові?

Офіцер

Єсть, капітане!

Шикують чоту моряків. Жана ставлять коло борту. Капітан і Де-Покансі повертають до рубки.

— Чота...

Жан

Моряки!

Моряки спускають рушниці.

Офіцер

Це що, не слухати команди?
Військова зрада! Бунтівники!

Біжить за капітаном.

Бунт, капітане! Більшовицька банда!

Капітан
кричить згори

Всіх під арешт! Військовий бунт?
Виконувати всі накази,
Не то і вас слідом за ним одразу...
Ви моряки чи дикунів табун?
Ну, чота...

Дехто підняв рушниці.

Жан

Моряки!
У кого ви намірились стріляти?
Доволі крови. Досить кров нам лляти.
Кого ви слухаєте? Ідете за ким?
Я не шпигун, салдати, слово чести,
У мене серце в мозолях од мук,
А цей золочений мене ім'ям цим христить,
Ховаючи тремтіння білих рук...
Так, так! У нього руки білі,—
На наших на долонях кров.
Ми світ збороли... Хто ж нас поборов?

Ми мертві тут, хоч нас не вбили.
Я бачу ваші голі черепи
З дірками гострих ран на лобі і на
скрон
Серця пробиті... кістяком скрипить
Весела смерть. Хто ж нас схоронить
Невже ми будемо блукати світом,
Ми, непоховані мерці,
І наших серць погаслі каганці
Чадіти будуть — не горіти?!.
Вони ведуть нас знову на пожежу,
Щоб крови зливою залить вогонь
Серць бунтівничих, труджених долон
Де поневолення вже перейшло всі ме
У місті бунт? Не бунт, салдати! —
Повстання. Барикади. Боротьба.
Чи ж на повсталих б'є салдатський
бараба
Чи ж нам наших братів кров лляти?
Так, я шпигун! Паризької Комуни
Той бунтівничий дух в мені не щез.
Невже забули ви стіну на Пер ля Ш
І кров старих дідів і хлопців юних?
Стріляйте, моряки, у шпигуна,
Розстрілюйте відроджену Комуну!
Нехай живе нова війна,—
Нехай рушниці ваші плюнуть
В обличчя відгодовані отих,
Що вас ведуть на смерть,
Ховаючись за спину,
Велять боротись до загину,
Трусливі, як зайці, блудливі, як коти.
На вашій крові зійде франк, доляр,
Букети ґульденів, квітник пахучих ак
В петельки синдикатним королям
І нумізматам для колекцій.

Салдати! Моряки! Кипить наш гнів,
Горять наші скалічені серця...
Останнє слово живого мерця:
Війна війні!

Старий моряк поклав рушницю:

Моряки — Він каже правду...

— Гостру, як багнет!
— Я не піду!
— Начальство...
— Плюнь їм в вічі!
— Ей, хлопці, чи туди ми гнем?
— Раз умирати, а не двічі.
— Авжеж, умрем...
— Хіба нам первина?
— Кажи нам, що робити, брате.
— На те воно й війна,
Щоб умирати.
— Помовч!
— Ей, капітане,
Жан Жірарден вам хоче щось сказати!

Капітан З бунтівниками я не стану
Обличчям до обличчя...

Моряк Стань задом!

Капітан вихопив револьвера. Моряки наставили на нього рушниці.

Моряки — Сховай свій револьвер, згодиться...
— Жан Жірарден наш делеґат,

Капітан Не знаю я ніяких делеґатів!

Моряки — Ех, щоб не знав ти, де лягати.
— Видать, йому душа не дорога...

Постріл. Капітан падає.

— До Франції!
— Додому!
— Ех, діла...

Жан Салдати, струнко! Вище прапор!

Моряки — Наша взяла!
— Ясно, як мапа...

Карманьйола.

ПУНКТ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Баржа. Кволим світлом горить одинокий лямпіон. Коло входу до трюму куняє Начвварти. На баржу входить Пивоваров, за ним, як велетенська тінь, Карабах. Начальник варти схоплюється.

Пивоваров Всіх ліквідовано?

Начварти Так точно!
Як ви казали... Двох лише
Довелося відкласти. Остаточно
Як прийде варта.

Пивоваров *не розуміючи* Що там ще?!

Начварти *заходить здалеку.* У нас тут більшість дезертирів,
Євреїв три, звичайний робітник,
Із банди Землячка чотири...
І лише двоє серед них —
Більшовики...

Пивоваров *нетерпляче* Іда Брук?

Начварти *тремтить* Її коханець також...
І варта...

Пивоваров *зрозумів* — Що?!

Начварти — Відмовилися їх...
І дряпу звідси...

Пивоваров — Що ж, ми хазяї,
Чи може нами нехтувати всякий?

Начварти *тремтить* — Я тут вартую...

Пивоваров — Витягти нагана
Був ваш обов'язок, кінець-кінцем!
Ви боягуз... Мерррзотник...

Начварти — Пане?!

Пивоваров *хитається* — Червоне коло. Білий центр.
Ліквідувати їх негайно. Що?
Ведіть сюди. Я сам. Негайно!
А, ви ще тут? Ччорт...
Мені погано...

Спирається на Карабаха. Начварти подає йому свою фляжку.

Начварти — Ковтніть, це віскі.

Пивоваров — Дякую. Прийміть...
А втім — залиште. Будьмо зблизька
Знайомі з вами, панно віскі.
Здається бачились десь ми?
Гм, націоналізм і чужоземне військо,
Згага — і горілка не руська...
Фатально, пане Пивоваров, да,—
Завжди наша затуркана Маруська
На послугах у чужомовних дам.
Ну що ж?! В ім'я монархії і пана Ґра,
Почнімо, Карабах! Ти теж... яхида!
Чого мовчиш? Печальна гра?

Засмійся... Так! І менше встиду.
На випий, та не все.
Я думаю,— ми впали досить низько,—
Що ми життя своє несем,
Як недопиту пляшку віскі.
Лише один ковток, і вже вона порожня.
Не випивай до дна. Ха-ха!
А вітер зупинити можна?
Ти випив все, ти, Карабаше, хам!
Та я не гніваюсь. Я фаталіст.
Порожня пляшка, як життя порожнє.
Це символ. Я у пекло ліз,
Робив, чого не зробить кожний.
Я йшов під кулі — кулі мимо,
Стріляв з нагана в себе — чик! — осічка.
Так все життя пройшло без рими,
Ні чорту кочерга, ні богу свічка.
Чого його нема? Гармати!
Червоні криють, Карабах.
Хотіли ми банани мати,
Тепер лишаймось на бобах.
Про що я говорив?.. Ага, про свічку!
О, знову криють! Де ж він є?
Вже ранок настає,
Здається, що минула вічність...
Що вічність? Пустка. Тьма.
І тільки — вітер. Тілько — вітер.
Ридати бомбами, гарматнями ревіти,
Твоє призначення, о, вічносте німа.
Гей, Карабах! Держи мене, держи!
Я можу впасти, тут безмежна прірва,—
Я в вічности безсмертя ще не вирвав,
У груди цілять забуття ножі.
Усе загинуло. Держава. Честь.
Майно. Життя. Надія. Віра.
І розкладу туман коло очей...

Кінець. Терпіння понад міру.
Ти чуєш, Карабах, як гупають гармати?
Як велетенські гвоздї у труну,
Ця відьма - вічність стала забивати?..
Гей, швидше вічносте! Чого гайнуєш?
Ну?!
Ми падаємо. Летимо. Тут прірва...
Гей, Карабах! Держи мене, держи.
У груди цілять забуття ножі,
У вічности безсмертя нам не вирвать...

Начварти вводить Рона й Іду.

Ви довго ходите. Нам треба поспішати,
Летить Росія шкереберть,—
Ви ж, як воли. І це не жарти.
Верть - круть, круть - верть — смерть.
Текс, смерть, панове. В першу чергу вам,
А потім нам і так без краю ін перпетум.
Ідея безперечно не нова,
Я десь читав, як був іще в кадетах,—
Не в партії, а в корпусі... Да - да!
Почнімо, Карабах. Спочатку панну...
Хоч шкода. І красуня й молода.
Лола втекла з Де - Покансі... Погано.
То, може, ця замінить? Х - х!! Мілашко!
Йди поцілуй мене,— однаково вмирати.
Я як дикун міцний, як віскі пляшка,
А ти маніжишся з отим кастратом.
Не хочеш! От чудна! Не вмієш? Гірше!
Проте, навчитись легко надзвичайно...
Так, дуже легко... як писати вірші,
Або поставити на примус чайник.
... Поцелуй меня, потом я тебя, потом
снова ти...
Це легше ніж монархію відновлювати.
Монархія! Нема. Пустеля. Прірва.

Усе загинуло. Держава. Честь.
Життя. Майно. Надія. Віра.
Як відьма-вічність диха гаряче...
Як невмолимо йде вона, невпинна
І неспроможна зупинить ходу...
Монархія! Царя... з нагана...
в спину...
Гей, Карабах! Держи мене! Впаду!
Це ви, дівчатка з ніжними руками,
З очима пристрасних вовчиць,
Повергли непорушене віками —
Ідею. Нас повергли ниць.
... Поцелуй меня, потом я тебя, потом
снова ти...
Це легше ніж монархію відновлювати...

Іда Ви п'яний, пане офіцере!

Пивоваров Що?!

Іда Ви п'яний.
Підіть проспіться. Ми вас почекаєм...

Пивоваров Я п'яний? Ха-ха-ха! А глянем
В обличчя смерти... Мушка блукає!
Тремтить рука... наган танцює...
На, Карабах. Тремтить рука...
Зате не п'яний він! Ти чуєш?

Іда Та все одно — ти кат.
І кров моя на тебе, не на нього.
Моя остання смерть. Вже більше ви
Не кинете собі під ноги
Республіки, де прапор — більшовик,
Де робітник — людина, володар
Життя, що безупинно плине.
Він вже скеровує удар
У вашу від жаху тремтячу спину,

Бо ви тікаєте, і це вже ваша смерть,
А не моя... Співають кулемети...
Ви чуєте?—гармати б'ють, і піднімають
мертві
Зіниці радісні і повні сонця вщерть.
Стріляйте, пане офіцере!

Рон
Ідо!

Пивоваров
Крий, Карабах!

Іда
Нехай живе...

Постріл Карабаха. Іда впала.

Пивоваров
Ще поки ми, а ти за нею підеш,
Коханець, боягуз і дурноверх.

Рон
Ви ж обіцяли... слово офіцера...
Її й мене... Де ж правда? Пане, я
Вам розказав усе...

Пивоваров
І ще раз
Я переконуюсь, що ти лиш маніяк,
Це ж боротьба, а ти чекав на милість,
На слово звірився... Ха-ха-ха!
Кривому розуму не обійтись без милиць.
Крий Карабах!

Постріл Карабаха. Рон падає.

Безсмертя? Че-пу-ха!
Начварти, човен! Карабах,
Дай руку, ти герой, ти матимеш
подяку...
Ходім!

Начварти тремтить
Гей, швидше... Пре озброєна юрба!

Пивоваров
Ех, ви... вояка!

Зникають за облавком. Вриваються партізани на чолі з Землячком і Ревою. Зупиняються над трупами. Світає.

Коло Будинку Ради. На бальконі Борода, Старий, Землячок, Арсен, Рева, Кільколи, Гавриш. Внизу вирує натовп робітників, червоноармійців, партизанів

Борода

Оголошую мітинґ одкритим. Час
Дуже складний і важкий для Ради.
Ми щойно відбили у ворога владу,
І ворог усюди чигає на нас.
Хто знає, може, ворожий рій
Кинеться в бій сьогодні знову ще.
Слово має товариш Старий.
Для доповіді про між... нар...
внутр... становище...

Старий

Робітники, партизани, червоноармійці,
Комуністична партія шле вам привіт!
Ви горите незламанною міццю,
Що звідси гримить на цілий світ.
Світ розколовся на дві половини,
Наче хтось великий підняв догори
Стомлену землю й з розгону кинув
В розпалений вир, що вогнем горить.
Світ розколовся, й двоїстими лавами
Кляси стали на останній бій.
Ми ще сьогодні голови клали
У важкій і нерівній боротьбі.
Ворог на рейді пащеками дул
Погрозу гарчить, напинаючи м'язи —
Капітал не віддасть труду
Своїх позицій так-таки зразу.
Десанти обдурених братів
Кров'ю заллють нашу перемогу,
Бо світ старий сурмить тривогу
В сурму одчаю сотнями ротів.
Ворог щерить скривавлені зуби,

Гострить багнет і чистить наган —
Він знову посіє вітри - гураган
Пекельної і братовбивчої згуби.
Чи стане ж француз на українця,
Німець на Англію, Японія на Росію?
Чи кров'ю братів ми знову зросимо
Чашу землі, повну по вінця?

У НАТОВПІ КРИК — Моряки!
— Морська піхота!
— Ідуть сюди...
— Збройно?!

Старий Спокій і видержку потроїмо!
Кому там напікувати охота?

Полтава І чого воно так повелося на світі,
Що навіть у яблуках черва?
Їм би оце до нас вийти
І сказать щиро: братва!
Та ми воювати з вами не хочемо...
Чорт з ним!
Ми ж таки однакові селяни й робочі! —
Так, ні...
Знову, Полтаво, ставай під ружжо,
А в Зачепилівці...

Громова Дівчата?

Полтава Ти, скажу тобі прямо, баба жох,
Не даєш ні сказати, ні мовчати...

Розступається натовп. Червоноармійці й партизани стискують зброю. З'являються шереги морської піхоти та моряків. Зупиняються якраз напроти Ради.

Чого ви прийшли сюди?

Жан Камради!
Ми зброю кладемо, дивіться — ось!

В землю багнет! Ми додому рвемось...
Нехай живуть робітничі Ради.

Моряки й салдати встромляють рушниці багнетами в землю.

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Повстаньте, гнані і голодні,
Де Сена, Темза, Шпре, Дунай!
Повстанча кляса вже сьогодні
Нові бої розпочина.
Пусті слова про право бідних —
Ми право з бою беремо.
Нехай гримлять кличі побідні
Над днями наших перемог!
Чуєш? Сурми заграли...
Боротьба світова!
Інтернаціоналом
На боротьбу ставай!

21. II. 30
1. X. 30
Харків.

К. ГОРДІЄНКО

КОМУНАРИ

Атаска. — Там такі хазяї на Славенщині тій були. Шестеро коней, дві пари биків оре. Дочку віддав заміж, запріг пару биків, віз на залізнім ходу, наложив добра, назад із батіжком вернувся.

Везеш снопи — біжить Севрюк з сокирою колеса рубать: ти чого їдеш моїм полем! Як жили, то бодай вже так не жить. Межу підорав, б'ються, аж чуби тріщать. Курка вийде — просо, коноплі сусідські. Палюгою потяг, перекинулась. Суд, сварки. Свиня є — пастуха держи, теля — пастуха держи, для вівці теж пастуха.

Мій чоловік спрігся з Бурмаком, оре, а я дов'язую. Гукають: а йди но сюди! Скрутила я перевесло — чого?— Слухай но, що ми надумали. Давайте організуємо

комуну. Будемо разом робить. Не буде по нивах обніжків, один город. Гарно буде жить нам.— Згадала я за ті лекції, що нам узимку читали.— Як на мене, то й так, кажу. Все одно прийде до жнив — ти в мене косиш, а я в тебе в'яжу.

Кілька хазяїв було, а то находжальці, безрідні. Наймити все. Землянку викопали, казана вмурували, їсти варили. Землю готовили, будувались. Дві коростявих коняки, беззуба корова, до воза позичений задок, мотузяна запряжка, то хазяйство наше. Сніг був, а ми ще босі ходили. Мій чоловік привіз своє хазяйство, поставив хату, сп[illegible]амили йому. А то все голота. Молоді. Надворі поночі, а комунари з роботи йдуть. Як робили, не прийдеться новим так робить. В землянці одна пече, одна варить. Стіл посередині, обідали.

Було нас дві баби. Як уродило, пристало ще кілька хазяїв. Перевезли хати, помазали. П'ять хат уже стоїть, щоб розрив серця не робить. Бо жінки казали: не піду зі своєї хати. Давайте, порішили, перевезем, хай живуть. Пішлина хутір бабів наймать. Запрягає Павло коня, по глину, привіз, тоді перепріг коня в бочку, їде по воду, притяг води, їде по цеглу, привіз, скинув, давай, кажуть, кулі. Хміль уродив, стали збиватися потрохи на одежу, жінкам хустки покупляли. Пристало до нас ще кілька хазяїв, ось і Ладька.

Ладька.— В них були солені кавуни. Дай, думаю, піду. Щось дуже захотілось мені кислого. Вечеряли вони якраз. У кожного шматок масла, хліб. За довгим столом, у землянці. Славно мені здалося. Павло мій тут. Вийду над вечір, стану понад лісом, аж ось гуде трактор, милий вертається з поля.— Кидай, до нас іди, каже. Я й сама тої думки була, так люди збивали. Севрюк було все каже: хай вернуться поляки, поріжуть їм шкури на наритники. Лячно було. До того ж думка: заробити треба щонебудь за літо, бо й самі голі, босі сиділи. Трьома кіньми якось волочила. Не додивилась,

посторонок і натер ногу коняці. Приїхала з поля, кажу: натерла кобилі ногу. Севрюк кров'ю взявся: вечерю кинув, на двір вибіг — де? Подивився, тоді як уріже в ухо. Я і перекинулась. То він чоботом під боки як зачав товкти, на ранок ледве додому доклигала. На бік щось довго кривила. Було зідхнеш глибоко — ребра болять. Вже мовчу: каліч хто візьме? Мати з хати жене: в людей не держишся, якби путяще, хіба ж люди вигнали б!— Вік мені наймитувать?— думаю. А тут зима йде. Знущання терпіти?

Подалась я в комуну. За Павла пішла. Люди збивали — хоча б у комуну, однак наймитуєш. Без рушників забрали. Мати каже:— Треба поклониться, за що я тебе годувала?— Ідем, кажу до Павла.— Свою душу в пекло віддає, чую. Павло в хаті, а я вже на лінійці. Приїхали в комуну, а тут ще два весілля. Бурмак каже: ходім у їдальню, а я казатиму про нову жизнь. Землянку геть чисто прибрано, прапорцями заквітчано. Дав нам Бурмак п'ять карбованців — ідіть розпишіться. Що вже говорив голова, я не пам'ятаю, а кидало в плач усіх. Сиджу я за столом, тремчу вся. Людей повну хату набилось. Дивляться, дивуються. Що воно тут робиться? Хоч бідно жили, а тарілочка, ложка кожному на столі. Не те, що душ вісім з одної миски тягне. Рушники на колінах. Арсен заграв на гармонії — „на городі качки пливуть"...

Було комунари йдуть на село, гурт дівчат стоїть, ніхто пари з уст, жадна не обернеться. А тоді вулиця — самі дівчата гуляють, хлопців нема, всі в нас.

Тепер сільські дівчата губи кусають, а комунарам байдуже. Яка гуляла з комунаром, дівки брови попалить збирались. Хлопці бить.

Комунари ходили на село гулять, подають заяви: женитися. Бурмак і каже: я поїду вперед довідаюсь, щоб не були осміяні. Батько й слухати не хоче: щоб з такого двору та в комуну віддать дочку? Голова до

дверей.— Почекайте, каже дівчина, і я з вами. Мати в сльози, батько за наритника. Шматка полотна не дали. В чім стояла, в тім і пішла. Там бо чоловіки жінок не б'ють,—чутка скрізь пішла.—Та й дурні, що не б'ють,— Марта каже,— попошмагав би кілька разів на день, знала б чоловіка свого. А то що він за чоловік мені?

Я сама не показувалась до матері щось півроку, коли за Павла пішла. Мати каже: парубок як голуб... а ти сядь та попогуди. На яке ти хазяйство ідеш? Обидва голі. Ви б старались, робили, господар би не забув вас.— Ще я, думаю, не робила?— Била мене мати, била, я сміюся, а вона плаче.—Я б гукнула,—мати каже,— вже як у комуні були. Полють, голодні. То як би не комунари. Що люди скажуть? Все таки жалко своєї дитини. Дома прісної каші своєму б дала, він би миски побив... А вони полють. Як тільки ляжу спати, тоді забуду. А доки не сплю, наплачуся.— Забули, кажу, Веклу? Завзята до роботи була, жила в строку, за багатого вийшла, глина придавила, він і вигнав її: нащо мені каліч? Дав їй паляницю: іди куди знаєш. Тепер у комуні в нас.

Люди було ідуть говіти, заходять води напитися. То дивуються: чисто, прибрано, установка жизні не та. В неї дома помийниця, рогачі, миски.— Не те, що в наймах, чуєш, черевики в неї нові, кохта, спідниця. Вже побачать — здоров, Ладько!— Та драстуйте, що з вами зробиш? Вже признали мене за людину. Було ідеш, так щоб не бачили, темною вулицею минаєш. Усе очі довбали. А тепер: не сподівались, щоб вона гарно вийшла! Із старців стали людьми.

Кажу: гуртом робиш, думаєш не сам, розв'язаний в комуні. Дома обід вари, скотині дай, дітей доглянь. А тут зробив наряд, вільний.

Атаска.— Поки довели хазяйство до ладу, знов босі стали. Вже чуємо по хуторах: голота! А тут ще хліб вигорів. Привезуть з млина муку, то на зубах пісок хрустить. Шматок одріжеш, а то картопля, локша.

 Одна горне, друга лови. Похлещеш. Ідем буряки полоть. Туди ідем. Ладька на цеберку виграє і відтіля ріже. А я під старість витанцьовую. Сорок год, здуріла баба! Від плити не відходила, з діжки не вилазила. — У вас не співають, у вас не гуляють, — чуємо. — Ось у нас, ось у нас, у нас ось! кажу. Як вечір, зберуться молоді — давай у Панаса! То мене ніхто не вловить. Туди скочиш, туди. А селянам це нéздиво. Бурмака мати старіша за мене. В нас рубель, качалка. Бурмак поїде, ждемо, ріжемо. Івана Купала. Запалимо скіпок, стрибаємо. Не було більше жінок, то ми вигукуємо з тією бабусею. Ми найстаріші, ми наймолодші. Вже як було не буде. Скільки їх вибуло? Ми йому сорочку, штани. Вдягнеться — пішов. То я ще вдягну, причепурю їх, щоб ішли до дівчат, заманув котру.

Ладька. — Прийде, сорочка рубцями, як притулитися, то аж ріже! Розвиднятись почне, комунар утікає, щоб не бачила голі плечі.

Атаска. — Чорна Мотря каже: прийдемо, повикурюємо! — Не викурите, кажу. Я тут ковчег заводила! Ви ось на готове йдете. Ото один кінь у нас був. А тепер двіста німецьких корів. Свиней англійських двіста. А коні ...

Он Ладька, чотири роки біля корів. Зима, поганенька спідничка на ній. Лазила на ожеред, вітер пронизує. Сім чоловіка, пара чобіт. Веду на ніч коні, взуваюся, а той лягає босий. Та ще пара опорків. Ось як хазяйство добували.

Нещодавно прийшла до нас жінка, двічі води принесла — в мене боки попухли! А в мене за десять років не попухли? Ляжеш — у пальцях штрика. Я не ходила ходою. Як оце невістка в свекра — то біля машини, на городі, полі, поїдь кудинебудь. А то три зайвих відра внесла, чоловік і каже: я не прийшов, щоб моя жінка воду носила...

У нас так — як робить, так і заробить. Мотря — король

дівка! А буряки копає навстоячки. Рук не хоче прикласти до картоплі. Я стара, в мене свині. Над вечір вийшла, навибирала стільки, скільки вона за день. Піде на поле, жде на дзвонка. Єсть такий — аби перекрутитись день до вечора. Коняку пережене. Як не були на хозрощоті — одна косинка в мене. А тепер п'ятнадцять. Робить, було, справлять одежину, і пішов. А ми ждемо...

Ладька. — Мало було таких, щоб уміли корів доглядати. Санька борщу не вміла зварить. Ану тепер поговоріть з нею! Хліба не спече. Спідниця вся в нужі. Та біла свитка на трьох.

Вертаємось з танцями. Як то не живеться — співаємо! Духом не падаємо. Ідеш дорогою, ясени високі, луна стелеться.

Полем було, полем. — Давайте так зробимо, Павло радить: повечеряємо, тоді підемо з півдесятини коров'яків вирвемо. Ідемо з роботи, вже півні співають. І ми співаємо. Атаска було каже, давайте заспіваємо так, щоб хуторян побудить! І парубки між нами. Яром тільки луна котиться. Поспівали, тоді йдемо, мовчимо. До тихої ночі прислухаємось. Місяць світить нам шлях...

Чорній Мотрі пече. — Оце, молодице, думаєш, що тобі за твою роботу золоту домовину скують. Помреш, як вода змиє. Хоч ти робиш як каторжна, та не собі. Яка ти була, та яка стала. Оце кандиба твоїй душі.

Атаска. — Тому знали, що робити треба. Не берегли себе. Ладька на корівні працює, — гній відкинь, корів нагодуй, напій, видій, телята доглянь, соломи принеси. Ще й на лікнеп ходить, на корівні буквар читає. Сьогодні корів доє, позавтра у неї дитина народилась. Картоплю вибира не отак... а отак... Перевесла крутить — ану подивлюсь де косар? А їх п'ять за косарем. А косаря не видко. А я сама було справляюся. Як пов'яжу — мов дівчина! — Дивіться, кажуть, в неї не суха. А в нас суха. — То, кажу, не від сонця перевесло перекрутиться, а в руках пересиха.

Ладька.— Я теж за косарем сама в'язала. Чорна Мотря все було глузує. Повз двір іде, ніколи не минає. До церкви йдуть, аж ратиці тріщать.

Атаска.— Я ось десять років у церкві не була, ні нишком, ніяк. У Севрюка оновився образ. Туди миру як ішло, свічки, полотно несли, образ обп'ясти, щоб гріхи простив. Чи Севрюк шумихою прибрав його, що жінки ходили дивитися, кажуть ясне, ясне... В час колективізації саме. Зібрались колективу відвод земель робити, а тут ніби хтось чув божий голос: хто в одну борозну оратиме, тому пекельні муки.

Ладька.— А я була. За що мене христопродавкою назвали? За те, що не христилася. А як образ проявився, думаю, дай піду. В старій хаті стояв Миколай в вогкому кутку. Вони його в комору. А тут Севрюк заходився комору розкидати. Забрав образ, іржа з його й обсипалась. Люди йдуть, поклоняються. Як вода пливе народ. У того дитина хвора, мовляв, ідіть дарунки несіть. Заходжу. Вікна завішані свитянкою, в кутку образ, відблиск свічок мигтить. Повно бабів. Усі заплакані. У хаті тихо, тихо. Черниця співає. О. Мелентій ладаном чадить. Люди моляться. Коли увійшов, треба христитися. А в мене рука не піднімається. Дверима хто стукне, а на образі шумиха струснеться, всі христяться. Аж тут Марта поміж бабів треться, шепоче щось. То вони мене як здавили плечима, як почали мняти. Дух відняло мені, в очах темно. Хочу крикнути, не можу. А вони мовчки сопуть та тиснуть. Очі від напруги кров'ю залляло мені, змокріла вся, дух сперло. Насилу вирвалася. Коли б ще трохи, там би мені й край.

Марта каже: в неї дитина не хрищена. Не дитина, а лоскотарка. В яслах тих як тварюки сплять.

Заходять баби: а ми думали, що їдять з корита, як ото качкам робиться. А воно тарілки всім, ложки, окремі ліжка, чиста постіль. Харч який, догляд,

Сільська дитина, то на прив'язі сидить. Мати піде до корови, дитину прив'яже за поперек, прийде, дитина на долівці лежить. А то було звисне з ліжка. Давно на Славенщині дитина задавилася? В помийниці друга втопилася?

— Ні, Ладько,— каже мені Чорна Мотря,— оце Галька таки як захоче охристити дитину, то й охристить, а тебе лизні залижуть. Такого ти вже роду, заповіту. А це з вашого роду самі партизани пішли, у вас порідок такий.

Атаска.—Було мені за ці партизани. Ще й не топила ще, дивлюсь, сунуть гетьманці, просто до мого двору.— Де твій партизан?—А твоя мати знає, де ти?—Він мене прикладом як уріже, то я й сіла. А старого мого зачали як булку та били. Сорочка й штани як той кумач на ньому. Бурмакову жінку й хлопчика зарубали, хату спалили. Їдуть хутором, бачить вона, що червоний прапор має, думала наші, вибігла з рушницею назустріч. То вони її посікли разом з хлопчиськом.

Своїх то сховала. Дітей у мене троє. Двадцять гусей було в комуні. Хлопчик п'ять літ.— Жени, кажу, гусей пасти. Даю шматок хліба, грудку соли. Сіло на карачки, заснуло. Хліб випав, собака з'їв. На друге літо пасло сто штук овець. На третє пасе мій хлопець сорок свиней. Зима, іде в школу. Дома хіба б воно ходило тоді в школу? Собак било б. З п'яти років пастухом. По хазяях, каже, і досі спав би під дубом. А тепер у п'ятій групі семирічки. Старший на аґронома вчиться в Харкові. Середущого оженила. Остап. Поїхав у Буймир, привіз молоду.

Остап.—Хлопці, женіться!—Бурмак каже,—а то сорочок не даватиму!

Нас п'ять парубків-комунарів. Год сім тому діло було. Зізвали збори, порішили женитися. На Славенщину до дівчат ходили. У кожного була на приміті.

— Беріть з села,— Бурмак каже,— премія буде за те.

Баби собі: нам легше буде. А то три жінки лише. На який гурт пери, вари, на полі в'яжи, корови дій.

Дав нам голова два дні. — Їдьте, каже, і назад без жінок не вертайтеся. Жіночих рук он як бракує. Зима ще так-сяк, а прийде весна... На городі робить троє...

Женитися комунарові того часу було не легко. Тепер аби тільки гукнув. Вовками хуторяни дивилися на нас.

Знарядили мене. Позичив я одежу у товаришів. У того сорочку, штани, в Павла піджак, чоботи. На хазяйство лише збирались. Самі ходили абияк. Не то тепер, лишень прийшов, кілька днів поробив — купляйте йому чоботи.

Приїхав я. Маланка на досвітках. Гукнув у сіни. — Ходім до батька.

Батько каже: віддам.

Дочка: піду.

Вернувся я: єсть, кажу, жінка!

Запріг Бурмак жеребця в санки. Їдемо хутором — віжки навитяжку. А кінь, як змій! Неділя саме. Вся вулиця очі п'ялить: куди ж, мо, вони це їдуть?

Кінь мчить широкою вулицею — мов на шнуру лягла, цинкові дахи, черепиця, ітерніт, хати білі мов гусяче крило, сторчові ворота скрізь, паркани, розмальовані двері, лутки.

Минаємо цю вулицю — адже нам тут жінки не шукать. — Їдемо нижньою, вже солом'яні покрівлі, тини, рідко де-не-де стримить дах.

Ось чепурненька хатка під соломою. Біля неї і спиняємось.

Зайшли в хату. — Добридень. — Добридень. — Сіли за стіл. Господарка поставила капусти, огірків. — Багато снігу, каже, цього року випало. — Да, кажемо, зима. — Огірки, каже, цього року мені чомусь не вдалися.

Бурмак одразу: Віддаєте дочку?

— Та віддаємо. Хай старий каже.

Батько мнеться: — Тільки як вона піде? Нема скрині. Одежина плохенька. Справлять тре. Як дасте п'ятдесят пудів пшениці, віддам дочку.

А тут саме голодний рік.

— Не хочу, Бурмак каже, і балакать, раз вона в тебе така дорога... Остапе, ходім.

Як у комуну іти, на батькову гадку, то краще хай сидить дома.

Матір: хай посивіє дома, а в комуну не віддам. Он який господар з Крутиполя сватав, і то відмовили. Пошукайте такої ще дівки. — Найдемо. — Найдете, та не таку. Король-дівка в мене. Полоти ніхто з нею не стане поруч. За косарем сама в'яже. Он який господар сватав з Крутиполя, і то відмовили. На свому дворі коли кілька років поробить, то знатимеш, що вже придба. А в комуні хто його зна, де воно все дівається. — Дорого це нам, — кажемо.

Дочка: не піду без батькового благословення... чобіт нема...

Вийшла за експертника, що оце недавно його виселили, філія колгоспу на їхньому дворі. Там таке дворище... Приходила, плакала: поможи. — Чим же я тобі, думаю, поможу? Ти ж глитайська жінка тепер? — То я з ним розвід візьму. — Я вже жонатий. — Хіба то я, каже, зі своєї волі пішла? Батько віддав. — А в тебе, думаю, голова була на плечах? Он Санька коли захотіла вийти за комунара, від батька-матері відцуралась, жадного аршина полотна не взяла з двору. В чім стояла, в тім і пішла. — Я, каже, на батьковім дворі за все життя стільки не заробила, що тепер маю.

Дорогою Бурмак каже: треба в далеке село їхать свататься. Бо тут кожен захоче, щоб ми платили.

— Не хочу женитися тепер, кажу. Дуже мене за серце взяло, що не пішла. — Не хочеш, то й по тому.

Працюю я на воловні. З голови мені випало жени-

хання те. Іноді гармонія грає, хлопці до дівчат ідуть, а мені байдуже.

Батько і мати їхали якось у Буймир до сестри.— Найдіть кажу, Марію, поспитайте, чи піде заміж.

Поїхали вони в гості, погуляли там, гукнули дівку.— Привезіть, каже, парубка свого, подивлюся. А ми колись на буряки ходили разом, то знались.

Погнав я до води биків, коли дивлюсь жеребець запряжений, „Ворон“.

Бурмак кричить: Остапе!

Кинув я биків.

— Сідай на санки.

— Треба вдягнутися.

— Як захоче, то і так полюбить.

Насамперед заїхали до сестри. Коня поставили. Повечеряли. — Чи вона спить? — Будить будете.

Пішли ми. Поночі вже. Хата боком лежить. Стали ми грюкать. Відчинили. Бурмак каже:

— Привіз для дочки чоловіка, вам зятя. В роботі не піддасться. В кузні робить. Ковалем буде. Завжди кусок хліба заробить.

Мати каже:

— Моя Марія так пряде, що хоч зараз на варстат і не рветься. Полотно тче таке, що аж бринить.

— Та в комуні то, — Бурмак каже, — нам не знадобиться.

Вивів я Марію в сіни.— Підеш? — питаю. — Піду. Вимаялась з дванадцяти років по наймах. Годі вже.

На ранок приходить Бурмак. Я ще сплю.

— Як же з розглядинами? — питає мати.

— Сьогодні, кажу, поїдемо.

Аж тут найшли сусіди: та куди ти їдеш, та що ти робиш? Це ж у комуну. Сорочку послідню знімуть. Ще й без вінця.

— Годі, каже. — По наймах ходила, на чужих робила, гола і боса зосталась. З дванадцяти років на хазяїн

З НОВОЮ СИЛОЮ У ТРЕТІЙ РІК

Напостовский привет читателям „Гарта"!

[illegible]

Ich wünsche der Redaktion des „Hart" weiter gute Arbeit

Joh. R. Becher

Бажаю редакції „Гарту" надалі успішної роботи.

Иог. Р. Бехер

робила. А що я маю? А коли на місці, то хоч ніхто не бачитиме як житиму. Тільки без вінця не піду.

А мені Бурмак сказав: треба хоч одну взяти в комуну.

Я й кажу:

— З вінцем будемо!

Приїхали ми в комуну. Жеребцем таким хіба ж їхала вона коли? В бандитів одбили. Як поніс, то аж дух забива. Мати, батько її хрищений з нами.

Поганенькі хати тоді в нас ще стриміли. Тепер нема. Пообідали. Борщ із м'ясом, каша з молоком, узвар.

Мати каже:

— Що ж, віддаємо дочку і не знаємо на яке хазяйство?

Голова встає:

— Ходім, подивимось.

Коней у нас десятеро, таких, що на селі нема. Корів десятеро симентальок. Тепер то вже двіста. Свиней англійських чимало. Рублені хліви під черепицею.

Мати і каже:

— Дочка залишається в вас.

Через тиждень призначили весілля. — Може муки треба вам, м'яса, сала на весілля? — голова питає, — то беріть.

Взяли вони, то все село збіглось дивитись, які харчі в комуні.

— Невже, — дивуються, — пшеничний хліб їдять?

— І пеклькована навіть!

— Хіба з нашої свині буде сало таке?

— М'ясо в них, кажуть, не переводиться.

— Це Марія заживе!

Деякі казали:

— Господиня якби на свому, а так...

Прийшла неділя, я до них їду. Намітили мені жеребця. Музика сіла...

Тільки в'їхали в село, Арсен гармонію як розтягне... Вся вулиця слідом сунула. Скільки не було весіль, за нами чи не найбільша юрба.

 Коні ідуть помалу.. .

Зайшли до хати. Ґвинтівки поставили в кутку. Наган при мені.

Народу понасходилось : що робить будемо.

— Поїдемо розписуваться,— кажу.

— А вінчаться коли ?

— Не будемо.

— То нащо ж дурили?

Марія в сльози. — Збиралася, каже, стільки. Вінок, стрічки, все єсть. Спідниця нова, кохта.

— То, кажу, вигадки все.

— Ну, що ж, каже, все одно ночувала. Єсть і з вінцем розходяться.

Вже коли родилась дитина, то про христини навіть не згадувала.

На ранок запрягли коней, поїхали селом : хай дивляться, які в комуні коні !

Коні йдуть помалу. Музика грає. Люди не намилуються : коні ж бо які ! Чи думала, гадала Марія, що такими кіньми повезуть її ?

Дівчата заздрісно позирають.

— Куди ж це вона їде?

— За Остапа комунара...

— Подивимось, що воно буде. А коні ж бо хороші!

Об'їхали село, навідались до батька її хрищеного. Сіли за стіл. Погрілись. — Слідом товпище ціле. — Всі ж бо чисто озброєні. Ґвинтівки, патрони, нагани. Тоді комунар на дорогу без ґвинтівки не виходив. Банди гуляли.

Їдемо до матері. Біля двору хлопці стоять, не перепиняють.

Пора вже нам додому.

Мати зніма образ із стінки, дає дочці. Дочка не бере. Мати в сльози.

— Як же ти без образа житимеш ?

Так і досі живемо.

Атаска. — Чорна Мотря не натішиться: я дома ляжу, в мене рука, нога спить. Мої діти мене питаються, слухаються. Так купимо горілки, зійдемося родиною, вип'ємо, заспіваємо.

Гола Настя за нею: підемо в комуну, будемо спать як колись строкові були. Соломи в інбар нанесуть, сплять.

Там такі люди на тій Славенщині. В неї п'яти порепались на економії, а туди галасує за куркулем, рот до вуха дере...

До нас із села прийшла дівка одна, вийшла за комунара. Чуємо: у них устаєш по-свинській. Дома встав, умився, помолився богу. Пішла від нас, і чоловік за нею. Приревнувала там до когось. Недавно приїздив до млина, то плакав. — Як згадаю, каже, що оце я колись жив! Тяжко жили, сорочками мінялись. Тепер ось окрема кімната кожному, фотографічна картка висить. Достатки кругом. Усі вчаться. Скот який. А врожаї! Хто міг думати? Поруч земля хуторська мізерніє.

Ладька. — Щороку вівса нам сто шістдесят пудів десятина дає. В хуторянина бодай шістдесят. Хуторянин що? — заралить, заборонить, засіє — роди боже. Ячменю сто сорок пудів з десятини комуна брала. Хутір шістдесят. Уночі ячмінь в'язали. Та комарі кусають! На ніч відійде. Тоді і в'яжемо.

Жита нам дає сто сорок пудів десятина. Пшениця озима також. Там, де робить мохом порослий „хлібороб", по тридцять-сорок пудів зібрали з десятини. В нього росте як мітлиця, жито як дичок росте, зерно дрібне як замірок. У нас віялка таке відгонить, як у селянина родить. Росте пирій, бур'яни, насіння не чистили. Комуна чи не раз трієра давала: не беруть. — Наші діди робили, трієрів ніяких не знали, та хліб їли, так і ми робитимемо. Тисячу шістдесят пудів гною на десятину вивозимо. Хуторянин кілька возів вивезе, розкида, подряпа, гній висиха, вітер і розвіє. Чорних

100 парів не робили. Сівозміни не було. У нас чорний пар, веземо гній, приоремо. Чи то зелений клин.

Посіяли буряки під наволок, вони не ралили. Вітри вивіяли. Пшеницю сіяли в холодну землю. Горошок вискородивсь, буяє, а пшениця сидить. Коли земля вигріється, тоді сій пшеницю. Торік хуторяни сіють, а в комуні зійшло. Як усуспільнили хуторську землю, то сотню возів пирію настягали. Як сінокоси! Пирій налип на наральник і садить роя[1].

Лише два останніх роки стали таки хуторяни в нас трієра брать. Комуна сама накинула. Прохали, щоб везли до нас, тут перечищатимемо. Не схотіли. Віддали на хутір. У нас такі є селяни — ти йому кілок теши на голові, як упреться — ні з місця. Під буряк ми суперфосфат клали, нам і давала десятина дві тисячі з половиною пудів буряку. А в хуторянина бодай півтори. — Наші діди, кажуть, суперфосфату не знали, цукор їли, і ми обійдемось. Вже останні два роки стали брать насіння і суперфосфат.

Минулого року нахлинула на Волинь гусінь. Комуна враз мобілізувала всі сили, вгорнула землею буряк, кинулась обкопувати рівчаки. Врятували ми свої буряки. А хуторяни байдуже: оце колись була гусінь, що не робили, не допомогло. І тепер не допоможе. Комуна скликала сход — буряки ратувать. Не зійшлися. Довелося по дворах ходить, роз'яснювать. Дехто золу сипав, вапна, то гусінь пропала. Хто не робив нічого, загинув буряк. Севрюки поголоску пустили: це комуна засіяла багато, клопочеться... А в нас небагато. Хуторянам байдуже... Стали копать, хуторяни дивуються. Наш буряк тяжкий, а сільські підводи завод не приймає — самі хвостики. Дехто може й чухався, що Севрюка послухав, та було пізно. Минуле літо в нас як уродила картопля, хуторяни з роду - віку не бачили такої. Півтори тисячі пудів дала десятина. На хуторі

[1] Скупчений висів.

бодай п'ятсот. Що б не вродило в нас, хутір лише ахає. Хіба ж у нас землю так роблять? Глибока тракторна оранка на зяб, бур'ян вивертає. По весні бороною грудки розбивають. Культиватор виралить гарно землю. Тоді в чотири борони б'ють. Хрестом волочать. Сіялки ходять. За сіялкою щітки загортають зерно. Коли грудка є, пускають ще грудоріз. Тоді котки. Ось і росте. Посадили ми десятину капусти. Наша капуста росте як на опарі, а в селян гусінь заїда. Наша капуста тягне до пуда головка. На виставці в Житомирі відкіль не привозили, то не було такої. Гарбузи як уродили — до п'яти пудів. Удвох насилу на віз витягнеш. Дві тисячі пудів капусти відвезли на станцію. Хутоpяни в нас купляють, бо в них гусінь поїла.

Вирубали ми старий трухлявий гай, що ріс поблизу дому. Вже чуємо: понівечили! Колись садили, а тепер нищать. Колись хазяї були, а тепер переводять. Насадили ми сад. Виорали глибоко землю. Покопали ями. Збереться хуторян гурт. Між ними Марта. Кому ж ви це садите? Це ж ви не собі. Ждіть поки вродить. Хіба ж ви яблуко тут з'їсте? Хіба воно ваше? — Доки житимемо, доти наше. Не ми, так ті, що по нас, будуть їсти. А садить тре. — Дурні б ми робить на когось. У себе як не ти, то дитина твоя з'їсть. — Це не по-нашому, кажу, колективному. Лишень за своє черево дбати.

Стало жить нам краще. Господарство он яке! До двіста корів. Корови такі сименталки, по відру молока дає за раз. Три рази видоїш, — три відрі. Це на селі три корови стільки не дадуть. В нас молока як було, то хоч купайся. Масло робимо.

Севрюк казав: завтра через яр перебреде, це все наброд, не хоче робить, іде в комуну.

МАНІВЦ

Як убили провокатора Шелеспана, заспокоїлися ко-лишні носівські повстанці. Безпосередньої загрози не було. Можна було подумати й про особисте.

Брати Сінькови щасливо побралися з коханими. Марина радісно посміхалася, бачивши, як розквітає Уляна. Навіть Петрик, що скоса був поглядав на Левка, і той заспокоївся. Весела тепер Уляна, не ходить уже на важку роботу. Співає вдома, допомагаючи матері. Одне лише не подобається Петрикові — дуже вже часто цілує сестра Левка. Увечері як посідають, так усе цілуються. Забуває тоді Уляна про всіх.

Неприємно це Петрикові. Правильно, значить, плакав він на весіллі...

Як убрали вже Уляну — гарна така була — і почала вона кланятися матері і дядькові Павлові, що за батька ніби цього вечора був, — стиснулося серце Петрикові. Не розумів гаразд, а відчував, що робиться щось таке важливе з Уляною. Що була вона своя, рідна, така Уляна, якою звик її бачити, відколи зрозумів, що це вона, сестра. Була вона ось така, понад усіх любила його, матір та батька — і коли це він повернеться з того клятого Сибіру? — а тепер зміниться якось. Відчуває це Петрик. Тепер уже Левко... Ось і мати плачуть, благословляючи образом, і навіть дядько Павло, що раніш Дмитром називався, і той кудись убік дивиться...

І так важко зробилося Петрикові... Заховався в куток і плакав.

Знайшла його Уляна й собі розплакалася, цілуючи. І дяк у церкві щось таке вичитує... Не подобається воно Петрикові.

— „І оставі человєк отца і матєр свою і прілєпітся к женє своєй і будут два в плоть єдіну...“

Е, це нічого. Це Левкові. Щоб він батька й матір залишив ради Уляни... А, проте, навіщо так? Чим тут батьки шкодять? Та й нема їх — батько Левків у Сибіру разом із татом, а мати десь загинула жебраючи, коли Левко з Гордієм у в'язниці сиділи. На знає хіба цього дяк, що читає непотрібне?

Усміхнувся раптом Петрик.

— Як це так — „приліпиться"?

О, це зовсім добре:

— „Мужіем же любіті своя жени, бо нікто же когда плоть свою возненавіде, но да пітаєт і греєт ю..."

Мусить, значить, Левко доглядати Уляни, у церкві кажуть. О, це гірше:

— ... а жена да убоітся своего мужа..."

Здорово тут кричить дяк, найдужче... Це, значить, щоб залякати зразу ж... Але нічого, Левко в їхній каюті мешкатиме, не так і страшно... Петрик не дасть сестру скривдити, заступиться.

І коли пригорнув Уляну до себе Левко, як сіли вечеряти, не міг на це Петрик дивитися. Право, значить, має, коли отак при людях... Такий жаль узяв хлопця, що мусів із каюти втекти.

Сів під плотом і про щось зосереджено думав.

Що казати про Уляну, навіть Олена почувала себе щасливою. Непокоїло лише одне — ану батько з'явиться звідкись...

Але не встати провокаторові з ями в гайку...

Не знає цього Олена. Тому непокоїться іноді.

Сама ніколи про нього Гордієві не згадувала, заборонила це й Андрійкові. Та хлопчині відсутність батькова байдужа. Ще й краще — ніхто його не б'є. Олена не плаче. От, шкода, що мати померли... Тепер і їм легше було б, як батько десь поділися...

Здружився Андрійко з Петриком, удвох бігають. Петрик старший, то й слухався його у всьому Андрійко.

 Хоч і спокійніше було в організації після Шелеспанової смерти, але не все було гаразд. Виразно перемагало терористичне крило на чолі з Коцьким.

Робота непомітна, крапля в камінь, не задовольняла. А ось убити когось із найлютіших ворогів, помститися за кривду — здавалося ефектнішим.

Павло боявся, що не доживе до переможного повстання, а помститися за смерть Тетянину й двох діток — треба. І за різки, і за каторгу...

Левко з Гордієм, пам'ятаючи недавню в'язницю й Сибір товаришам, теж схилялися до негайної помсти.

— Убивати скрізь, із столиці починаючи, з царя й міністрів, то й полегшення народові буде...

Тому ухвалили озброюватися і навіть бомби робити.

Проти зброї ні Василь, ні Онисько, ні Трохим нічого не мали. А бомби — зайве, куди їх кидати? Та й грошей нема... І хто робитиме?

— Гроші будуть, — загадково сказав Коцький і посміхнувся до слюсаря Сивоконя. — А як робити, я знаю. Невелика мудрація, хоч із горшка зроблю тобі бомбу... Аби все потрібне було... Різні бувають бомби... Македонські, наприклад. Порожній чавунний м'яч, а в ньому вибухове. Запалив од цигарки бікфордів шнур та й кидай. А то й з бібули можна зробити.

— З бібули?

— Атож... Розтерти на порох цукор і стільки само бертолетки взяти. Ну, ми, мабуть, будемо динамітові робити. Менший розмір. Лише пікринової кислоти важко дістати.

— А як із динаміту?

— А так — приладновуєш динаміт у чомунебудь, а над ним кислоту в ампулці такій тоненькій скляній. Проти ампулки пружинку металічну. Як кинеш бомбу, пружинка випростовується, розбиває ампулку, кислота — на динаміт... Ну й вибух. Не велика мудрація.

— Але навіщо вони нам?

— Здадуться... Не нам, то комусь іншому... А що ж — сидіти, склавши руки?

— Скажи, ти есдек, чи есер, або анархіст?

— Я з'тих, хто хоче не спати, а щось робити. Агітувати? Пропаґувати? Чекай у моря погоди... Так ось гроші... Гріха не буде, коли якогось живоглота обчистити.

— А ось ти куди гнеш? Експропріяції... Не наше це.

— Наше, не наше. А як треба? Боїшся, то й мовчи.

Василь мовчки подивився.

— Оце добре було б Івана Гавриловича, — не стримався Онисько. Йому дуже подобалася думка відібрати загарбані гроші, серед яких і його піт є.

— Якого Івана Гавриловича?

— Та в Носівці „дядя". И мене смоктав.

Більшістю ухвалили виконати. А на гроші ці купити револьверів і приладдя на бомби.

Незадоволений був Василь, але, справді, де взяти грошей?

— А де ж ті бомби робити? Не будеш отак-о в каюті...

— У Носівці в старій шахті. Ото зручно.

— Якій шахті?

Павло — колишній чорний Дмитро[1] — розповів. Яка шахта, як Столярова там ховали.

— Далеко... — сказали з жалем.

— А з носівських навряд хто візьметься...

— Піду подивлюся. Може гектографа придбаємо і будемо там проклямації друкувати... І пашпорти заберу... Як воно там у неї виходить.

— Наталя Павлівна[1] раз узялася, то зробить.

Пішов Василь до Носівки. Оглянув шахту. Справді, кращого місця на „техніку" не знайти.

В чагарях чорніє яма. Це стовбур колишньої шахти. Стара залізна драбина. В глибині печера. Там колись переховували пораненого Столярова.

[1] Дивись першу книжку роману „На-горà".

 Набери харчів, та й сиди в шахті скільки хочеш... На гектографа гроші потрібні... Хай обчистять „дядю". Життя вимагає відступу від тактики. Тактика для людей, чи люди для тактики?

Після огляду шахти, як уже смеркло, пішов Василь до Наталі Павлівни.

Як підупала знесилена революційна хвиля, — погромили організації. Хто врятувався — далі, туди, де тебе не знають. А людина без пашпорта... Важко такій людині в Російській імперії...

Осіли деякі підпільники на руднях. Потрохи зв'язувалися один із одним, відновляли зв'язки. Подивитися — шахтар як шахтар, а глибше зазирнути — велика радість була б поліції. І велике горе було з пашпортами. Вперто думали над цим підпільники. Треба налагодити фабрикацію фалшивих. Звичайно, справа не дуже важка — взяти звичайного пашпорта, витравити щавельною кислотою що непотрібне, лишити підписи й печатки. А тоді пиши яку хочеш управу, або волость, яке хочеш прізвище.

А підпільникові не один пашпорт потрібний. Сьогодні тут засипався, втік і зник — нема вже такої людини. Бо в неї вже інша наліпка, інше прізвище в новому пашпорті. Шукай, лови.

Робота з пашпортами — робота таємна. Не можна цього робити в шахтарській каюті. У Коцького квартира більша, так жінка й діти. І знов хемію треба знати, як сказав Василь. А що таке хемія, ніхто не знав. Всі розуміли, що воно щось серйозне.

— Наталя Павлівна? — нерішуче сказав Левко. — Оце коли б вона тут...

— А не тут, так що?

Ухвалили звернутися до Наталі Павлівни.

— У Носівці є двоє наших...

— Ні, треба з нас комусь, з чужих, щоб не знали

навіть, звідки. Часи тепер відомо які, хто його знає, як вона... Піду я, але — чорт — звідки вона знатиме, що я не з поліції?

— Я піду, — сказав Павло, — вона мене знає. Не скажу, де я...

— А як упізнають на рудні?

— Та хто його впізнає. Був бородатий, а тепер парубок...

Пішов Павло до Носівки. Прийшов, як смеркло вже. Став на порозі. Наталя Павлівна звела стомлені від читання очі.

— Що скажете?

— Не впізнаєте?

— Ні... Голос...

Уважно придивлялася. Згадувала.

Підійшов ближче і тихо сказав:

— Колись мене звали Дмитро Піддубний...

— А!

Схопилася радісно.

— Сідайте. Сідайте. Нізащо впізнати не можна. Так ви тут ізнов? Безпечно можете?

— Ні, я до вас навмисне приїхав.

— Що таке?

— Справу маю...

Защепнула двері й подивилася, чи гаразд завішані вікна.

— Справа велика... Коли з нами ви...

Це образило до сліз.

Прикро Павлові, але час був суворий.

Сказав про пашпорти, про щавельну кислоту.

— Знає один товариш, що виїдає кислота чорнило. Але як це робити? Тут образованих треба... І ніде нам до того ж.

— Це я можу... Я спробую на звичайному папері Почитаю дещо з хемії... Спробую кілька разів, то кінець-кінцем і вийде.

— Але, Наталю Павлівно, за це каторга, а за необережність — смерть.

— Знаю. Інші не боялися.

Згадалася тайга. Ось цей чоловік прийняв останнє зідхання коханого.

Павло розумів думки й мовчав.

— Протягом тижня я спробую. Каторги не боюся, а зрадити...

І подивилася з докором.

— Я знаю... Але час тепер...

Недовго сидів Павло — підозрілий гість. Багато було згадувати, але не можна...

Приладнав клунка — щоб підозрінь не було — взяв — і подався в темряву. Хотілося до Данилка зайти, але визнав за необережне.

Забравши в Наталі Павлівни готові пашпортові блянки, Василь повертався додому. Назустріч якесь деркотання. Наближалися вогневі очі.

— „Опаренкова машина“...

Собаки скажено гавкали. Шофер безперестанно трубив. Вибігали люди й дивилися на незнану машину.

— Свят, свят, свят, — проказувала якась бабуся — нечистий, не йнакше, як нечистий...

Діти бігали ззаду й нюхали повітря.

„Куди це він поїхав?“ Василь дивився вслід.

„Оце б нам таку машину... Але ні, сліди були б свіжі... Що таке?“.

Автомобіль „дяді“ Опаренка спинився коло квартири Наталі Павлівни.

Василь дуже здивувався — які такі справи можуть бути в Опаренка до товаришки Грабової....

Незадоволено крутив головою.

Як і звичайно, Іван Гаврилович довго молився богу. Старанно бив себе в груди. Подивитися, так просто святий, або принаймні найзразковіший манах.

Крикнув дітям, щоб спали, не шепталися, й собі ліг, пригадуючи, чи не забув чого зробити сьогодні. Зроблено все. Навіть бог дав несподівану маленьку ряду.

Раптом занепокоївся — здається, йому в конторі дали дуже подерту й заялозену троячку.

Встав, засвітив церковну свічку — чому братчикові не взяти для потреби — відчинив скриню й розгорнув стару сорочку. В ній пачками кредитки.

Обушки, бури, забурки, сокири, дерево, динаміт і м'язи, м'язи, м'язи їх породили. З чорного поту кредитки.

Ні, троячка нічого. Заялозена, але це нічого... А що подерта, так підписи й нумер є. І папірчиком заліплена. Чи вже ж таки міг би він узяти непотрібну троячку? І чи вже ж таки його, Івана Гавриловича, найзначнішого рядчика, ошукували б у конторі?

Ліг і приємно вирахував, що сьогоднішня получка більша за минулу...

Довго думав, яку б це ще ряду собі попрохати... Нарешті почав засинати.

Хтось стукає? Справді, стукають у двері.

— А хто там? Чого треба? В таку пору...

— Іване Гавриловичу! Нещастя! Завал! На другому горизонті, де ваша ряда...

— Де моя ряда. Зараз, зараз.

Відсунув двері.

— Ані слова, а то каюк.

Увійшли й зачинили двері. Ліхтариком блиснули потайним і зброєю.

— Давай гроші, живоглоте, а то куля в лоб.

Холодом торкнувся метали.

Прокинулася родина.

— Тихше, а то бомбу кину, і всім капут. Давай гроші. Швидше.

Присягався, що нема. Вдарили в голову.

— Сьогодні ж получка. Ну...

 — У скрині! У скрині! — крикнула Іваниха.

Забрали стару сорочку. Стовпом стояв „дядя", лише озираючись, як зацькований вовк. Ламав руки.

— Бомбу наладнай.

— Змилуйтеся.

— Та вона нічого, як не будете ворушитися. А ворухнеться хто, або грюкне, вибухне бомба.

На ланцюжкові повісили бомбу до ручки дверей.

— До ранку йтиме машинка в ній. Як спиниться, можна виходити. А поки чикатиме, найменший рух, найменший стук — і вибух.

— Так ви ж узяли...

— Це щоб ви не бігли, галасу не здійняли, поки ми не будемо вже далеко... Виходьте, хлопці.

Двоє вийшло. Третій згасив ліхтарика і крутив щось.

— Ми не підемо, не треба...

— Хто вам повірить? Чуєте?

Щось чикало в бомбі.

— Бувайте здорові і не ворушіться до ранку. А ти не плач — не напрацьоване взяли, а загарбане. А будеш шахтарів кривдити, ще прийдемо. Вбити б треба таку сволоч, але що діти малі...

І зник.

У темряві було страшно. Молотами било:

— Чик - чик - чик - чик...

Заплакала дитина. Мати злякано зашепотіла:

— Цить, не плач... Цить... Бо вб'є... Грім ударить із бонби.

— Чик - чик - чик...

Іван Гаврилович тремтів і молився.

— Помилуй мя, боже...

— Чик - чик - чик...

І здавалося, що ночі не буде кінця.

— А як ошукали й усе одно вибухне... Господи, заступи й помилуй... Але казав, що малі діти... Десять фунтів свічок поставлю...

— Чик - чик - чик - чик...

— Господи, господи... Півпуда...

— Чик - чик - чик... Чик - чик...

Це не в бомбі, це в голові...

— Чик - чик - чик - чик - чик - чик...

І коли вдосвіта загуркотіла підвода так, що аж задзенькали вікна, здалося, що ось і смерть... Схлипнула жінка — не витримали нерви. А тоді почали голосити діти. Іван Гаврилович захолов. Просичав ледве чутно:

— Замовчіть.

Але вибуху не було. І чикання, здається, вже нема?

— Чуєш, уже не чикає...

— Де там, де там...

Прислухалися. Не добрати... А як чикає?

Іван Гаврилович на колінях поповз до дверей. Аж тут хтось грюкнув дверима в сінях.

— Не йди! Не йди!

— Вже повставали? — Сусідка дивилася, нічого не розуміючи.

Бомба — звичайний чайник, а в ньому старий будильник. Іван Гаврилович уважно розглядав його.

— „Треба буде поладнати...“

Тепер гроші в нас є, але як добути револьверів, динаміту й усього потрібного?

— Треба комусь їхати до Катеринослава в організацію... Без їхньої допомоги нічого не буде...

— Поїдеш, а там скажуть — давай сюди гроші...

— Товаришу Коцький, коли скажуть, то й віддамо... Але не скажуть. Партія не схоче цих грошей, бо вони неправильні. Ось есери забрали б безумовно.

Взявся їхати Павло, колишній Дмитро, що раніш Семеном звався.

Захорів Павло, раніше гудка на - гора подався. Кричить десятник, загрожує штрафом, але Павло своєї — хорий. І так закашлявся, що повірив кінець - кінцем десятник.

 У лікарні якихось порошків дали. Не задовольняють ці порошки шахтаря.

— Наші лікарі як? Аби день одбути... Коли б йому яка користь...

Подався Павло до такого лікаря, що його гаразд огляне, бо це за гроші. До Катеринослава подався Павло.

Після явки послали до члена комітету на конспіративну квартиру.

На дверях оголошення: даються лекції французької мови.

— Мене прислав Івановський справити електрику.

— У нас усе гаразд.

— Крім штепселя ліворуч.

— Заходьте. Ось сюди...

У чистенькій кімнаті хтось високий сидів за столом і читав. На скрип дверей обернувся. Уважно подивився на прибулого.

А Павла здивувало. Де він бачив оцього чорнявого? Борода... Невже... невже...

— Товаришу Столяров! Це ж ви? Це ж ви?

Павло схопив за руку.

— Це ви... ви... Я — Дмитро, Дмитро Піддубний... З Но...

Обіймалися, як найрідніші.

— А рука... рука... Як же так — рука...

— Прироблена...

І сумно-сумно посміхнувся.

І встала в пам'яті обох рудня з сусідою — заводом, Страйк, розстріл, лікарня, забута шахта... Бій... Розгром...

— Кларо!

Увійшла та сама жінка, що зустріла Павла.

— Оце один із тих товаришів, що врятував мене на рудні. У шахту ніс...

Заховалася маленька ніжна рука в великій мозолястій.

А великі чорні очі дивилися. І так дивилися, що приємно, тепло зробилося Павлові.

— Рускі рабочі — герой...

— Вона в мене француженка. З Бельгії.

— З Бельгії?

— Еге ж, звідки й Ліньї, що на рудню приїздив. Так, знаєш, він до неї залицявся, а я відвоював.

— От гад. Як кішка блудливий. У нас на рудні з такою, що в матері...

— Чай,— сказала Клара.

— І до чаю, Кларето... Того, що руські люблять..

— А вона з панів?— обережно запитав Павло.

— З інтеліґенції. Служив батько. Осиротіла рано Сама родину годувала — шила, дітей учила... І тут... А я — трохи завагався, бо час був суворий— а я тут теж, як француз. У друкарні за старшого. Справа знайома, шанує хазяїн.

— Може, кому пашпорта треба, то ми можемо... У нас Наталя Павлівна налагодила...

— Е, та у вас ціла техніка...

Хоч це й проти конспірації, але довго сидів Павло у вчительки французької мови. Так багато було згадувати. Так багато треба було порадитися. Бо кому ж Павло й повірить, як не Столярову, що перший показав шахтарям шляхи до перемоги.

Багато було згадувати, багато треба було обміркувати. Тому говорилося не важливіше іноді, а те, що в голову раніш прийде. Раптом замовкали, бо те треба сказати і те, а з чого почати?

Перебивав себе Павло:

— Ай, як це добре, як це добре, що ви врятувалися й оце тут. Яка радість буде, коли я хлопцям скажу...

— Краще було б не казати, бо час тепер...

— Але ж така радість...

— Ну, хай... Але хто знатиме, що я тут, голову мою в своїх руках триматиме... Ну, так ось, не міг

 я там без роботи сидіти. І подався сюди разом із дру жиною. Вона леґально... А було нам із тим Ліньї...

Розповів Столяров бойовому товаришеві про всю Кла рину історію. Навіть флірту з Полоцькою не випусти. Правда, червонів, розповідаючи, бо не личить же ре волюціонерові з паніями амури розводити.

— Богу дякувати, що вийшло все на чисту воду,— з задоволенням констатував Павло.— Такий гад.

— Ну, не міг я там сидіти.. Тут розгром, треба збирати сили, а там суперечки — потрібне було повстан ня, чи ні.

— І такі є, що не треба було — кажуть? З буржуїв

— Та де з буржуїв, з ес-деків...

— Ес-деків?

Аж злякався Павло. До чого ж це дійшло?

— Меншовики.

Як суха земля вдячно й невпинно приймає довго жданні краплі дощу і все їй мало та мало, так Павло ловив слова Столярова. Все досі невідоме, неясне ро билося зрозумілим, ніби не та голова.

Розповів Павло і про непорозуміння в організації І тут усе зрозумів. Зрозумів і свої помилки.

— А Василя ви слухайтеся,— закінчив Столяров.— Він із металістів сормовських. Більшовик. Терористичні настрої обов'язково треба ліквідувати. Не наш це шлях. На місце одної сволочі інша стане — і що з того? А ре волюціонери гинуть.

— Ну ось я, ось у мене кашель, ось іздохну, може за рік... Так, без користи...

— Як без користи? Збирати сили, товаришів гурту вати? Це ж важливіше, аніж якогось там посіпаку вбити. Ну, хто там каже — вмирати? Чолов'яга, як дуб. Ще підемо на бій... А зброї треба. Допоможемо вам Револьверів.

— І динаміту...

— На бомби? Нічого ж не вийде, бо вміти ж треба

— Коцький уміє.

— Ну, хай... І бомби придадуться. Тільки так робіть, щоб можна було далеко кидати. Надішлемо вам організатора. Дасте йому всі явки на руднях. Ех, сам пішов би...

Сумно подивилися на руку.

— А так важко впізнати, правда? Ніби твоя борода на мене перейшла...

— Ви ж його бережіть, — сказав, прощаючись, Павло Кларі. — Він у нас...

Ніяк не міг підібрати слова.

— Він у нас... ех...

І суворо додав:

— Бо всі біди через жінку приходять...

Стиснулося серце вродливої жінки — невже вона принесе коханому нещастя?

Ніби помолодшавши, повертався Павло. Тепер він гаразд розумів завдання. То нічого, що він може не дожити, поки знову могутньо встане робітнича кляса і рішуче скаже: — Годі.

Павло збиратиме тих, що підуть на цей останній бій. Через них він заплатить і своїм ворогам. Хоч самого, можливо, до того часу покладе хорість у домовину...

Хоч усім Носівським була б велика радість почути, що Столяров керує ними через комітет, але часи були суворі. „Голову мою в своїх руках триматиме"... Ні, не скаже Павло всього. Сказав лише, що довідався, ніби Столяров живий і здоровий і знову воює за робочу правду.

— Оце коли б його сюди, — скрикнув Левко.

— Сюди йому не можна... Всі знають. А впізнає поліція — смерть.

Любить чай Коцький. А самовар маленький і старий уже. Вислали йому приятелі нового. Великого такого.

 Великий і важкий самовар. А в ньому динаміт і кільк… револьверів.

Блищали очі в механіка підйомної машини.

І ще гармонію одержав Коцький. У скрині гармоні… Важка...

Апетит приходить із їжею. Вдалося з Іваном Гаври… ловичем, чому не вдасться з конторськими грішми… Коли з пошти везтимуть? Не може Коцький спокійн… сидіти. Гроші ж організації потрібні. Ось тих уж… нема...

Тепер більшість організації рішуче заперечувал… проти екс'у. Відхилили пропозицію Коцького. Лиш… Сивокінь і запальник Павлів її обстоювали. Незадово… лений Коцький. Після наради щось окремо говори… слюсареві й запальникові.

— А що — не говорив? Людей побили, а народ мо… чить? Бити треба, і край. Куди тут чекати, поки ма… встане...

Всі мовчали. А не заперечували, значить, згоджув… лися.

Новина, справді, була жахлива.

В Мокіївцях шістнадцять підпільників зібралися … нараду. Якийсь провокатор повідомив пристава. От… чили каюти і, знаючи, що зібралася вся організац… пристав вирішив обійтися без арештів.

Оточивши каюти, розпочали стрілянину. Решето зр… били з каюти. Ніхто не вийшов, бо хто виходив — то… падав підстрелений на порозі.

Ніхто не вийшов... Всіх повиносили. Шестеро … дихали...

Бравий пристав у Мокіївцях. Із ґвардійських офі… рів. Бешкетував, прокрався, то й вигнали з ґвард… Влаштувався в поліції, підібравши собі і стражник… із ґвардії. Мов дуби — поліцаї в Мокіївцях.

І в здоровенному тілі пристава не було того, … звемо „душа“.

— Ага, вся організація зібралася? Дуже добре.

Покрутили головами на рапорта про знищення злочинної організації. Незаконно, трохи жорстоко, але коли б скрізь так, то не було б зайвої мороки з арештами, судами, в'язницями... І революціонерів також не було б.

— А для прикладу нічого,— сказало начальство.

І про людське око опублікувало приставу догану за перевищення влади. Хоч і стріляли злочинці і пробитися хотіли, все таки треба було взяти їх живими для виконання справедливого суду.

— Я пропоную винести смертний вирок катюзі. Вбити падлюку не пізніше, як за тиждень.

Ніхто не заперечив Коцькому.

— Коли замість одної сволоти інша буде, то таку підібрати важко буде...

— Але ж гаспид... перемать...— не стримався Онисько.

Пристав був засуджений.

Пам'ятає Павло розмову з Столяровим. Озвався:

— Раз ми єсть партія, то ми повинні попередити комітет. Не знає ж він. Вони в газеті напишуть... Хай комітет дозволить...

— Негайно треба вбити, щоб усі бачили, за що. А тут поки комітет... А ще не дозволить...

— Не може не дозволити... А що негайно, то негайно й поїхати комусь.

Павлові незручно вдруге так швидко. Онисько поїде.

— Але про пошту ні слова,— наказав Коцький.

А Ониськові була велика радість побачити Столярова. Скільки пам'ятає себе — не пригадає такої радости.

Бо через Столярова це Онисько не раб Івана Гавриловича, бо Столяров це йому — затурканому — разом із іншими шлях показав.

Не пам'ятає Онисько другої такої радости...

І почувалося, що дужа, що могутня партія, яка Столярова послала на рудні, із в'язниці видерла, знов на роботу послала. І хай що не буде, переможуть робітники, бо їхня партія така дужа.

Оце відчував Онисько, колишній раб „дядів", побачивши Столярова, що перший приніс на рудні слово:

— Товариш.

Думав товариш Столяров, товариш Володимир думав, не раз „гм" й „отаке" казав... товаришка Ліерман думала. Та сама маленька Ліерман, що як сестра Горохова видерла Столярова із в'язниці. Та сама, що в маленькому тілі має могутній дух. Та сама Ліерман, що без вагань на найнебезпечнішу справу піде, коли партія скаже.

Не впізнати тепер її. Була чорнява й коси довгі, а тепер руда і стрижена. Шкода лише, що очей пофарбувати не можна... Як і раніш, нагадують вони сарну — глибокі-глибокі з виразом суму, але з дужим вогнем.

Як дивилася на Столярова, теплішав вираз, був ніжним-ніжним. Ловила себе на якихось думках чи почуваннях і суворішала.

Думали...

— Хоч ми й проти терору, але такий обурливий нелюдський вчинок...

Експропріяцію ж не дозволили, не міг Онисько не сказати про неї Столярову, хай собі Коцький сердиться. Дорожчі люди за гроші. Буде й того, що пристава доручили. Це небезпечно. А люди, свідомі люди, потрібні. Мало їх...

Але спізнився Онисько з забороною. Був кінець місяця, і надійшли на пошту гроші — першого контора платила.

Поїхав скарбник по гроші. Стражник за ним верхи. За плечима безпечно висить ґвинтівка, бо ніколи в Зазубриному не було жадних нападів.

Швидко радилися. Звичайно гроші надходили тридцятого, а тут чомусь двадцять восьмого...

Втрьох радилися — Коцький, Павлов і Сивокінь.

— Дорогою треба... З контори не візьмеш.

З клунками до ліска бігли — запальник і слюсар.

Передяглися. Борода, вуса, замастили сажею обличчя.

Їде скарбник. За ним стражник. Гойдається, куняючи. Раптом насторожився.

Два певних постріли.

— Стій...

Схопили коні. А стражницький мчить, волочить вершника. Назад мчить, до Твердого, де приставове управління. Недалеко...

Коні шарпалися, скарбник хитався.

— Змилуйтеся. Я ж нічого...

Забрали торбу.

— Заїдь у кущі і стій півгодини. Виїдеш раніш, або скажеш щось — уб'ємо. Ну, айда до Бахмута.

Зникли в кущах. Швидко бігли балкою, роздягаючись, витираючи обличчя.

— На тобі трохи... Хто знає... Я до шурфа, а ти в інший бік. Було б і фурмана вбити...

Побіг запальник Павлов. Ось балочка поперек, нею бігти, вилізти, а там кроків за сорок і шурф.

Ось діти гуси пасуть... Ой, погано це... Ну, хай у шахті шукають...

А слюсар Сивокінь куди має бігти? Вийдеш із балки, побачать...

І куди подітися? Кінь же до Твердого побіг, зараз тривога буде.

Сховав гроші в дупло, вибравши з нього землю. Притрусив погнилим листям.

В чужу одежу загорнув бороди — треба було це Павлову забрати. Загорнув ще камінців і купатися.

Глибоко в мулі чужа одежа...

Виліз і далі...

 Спокійно купався. Вилізе, полежить на сонці і знов у воду. Гарячий день.

Пристав Винницький зібрався їхати до контори. Аж тут коняка стражникова. За п'ять хвилин мчали до ліска.

Блідий, переляканий фурман розповів, що бачив.

— Які ж вони?

— З бородами, в сажі, в нових спінжаках...

— Куди побігли?

— Туди...

„Туди" пристав послав лише одного стражника, а сам із іншими подався в протилежний бік.

— „Коли в сажі, значить, із своїх хтось... Як би не нагоріло, що проґавив... Знайти за всяку ціну..."

Йшли шерегом, оглядаючи кожний кущик.

Ось хтось лежить. Голий...

— Хто такий? Що робиш?

— Хто такий? Слюсар Сивокінь. А що роблю? Як бачите, купаюся й на сонці гріюся... Гаряче... Це ви стріляли з півгодини тому? А я й думаю...

— Взяти.

— Мене? Оце халепа. За що?

— Ніколи базікати. Мусимо затримати... Петрощук, Іванченко, до стану його.

Павлов байдуже одягався.

— На чужому весіллі похмілля. Хоч скажіть, що трапилося?

Гайок кінчався. Ніде нікого не було.

— „Коли один — Сивокінь, то де ж другий?"

Діти, що пасли гуси, бачили, як один чоловік вийшов із балки й подався полем. Потім упав і зник.

— А он там длюгий ішов. Той до людні... Онде-о він...

Хлопча витягло худу руку, що її не засмалило сонце, бо хоре хлопча.

Подорожній озирнувся. Побачивши стражників, несамохіть прискорив ходу. Це його згубило.

— Взяти.

Бігли стражники. Подорожній сховався за будинками.

Шукали, де подівся другий, що впав.

Чорнів вихід шурфа.

— Ага.

Але, коли він шурфом зліз до штреку, як його знайти?

Запальник Павлов не може злізти до штрека. Поламалося склепіння. Старий уже шурф.

Під землею коло штрека доглядали шурфа — все справне.

Взагалі плян був дуже добрий — заховати в шурфі гроші, злізти на штрек і...

— Я нічого не знаю...

Вгорі синіє небо, а під ногами чорна темрява. Щонайменше півтораста сажнів темряви. Впасти — смерть... А склепіння зруйнувалося...

Спробував Павлов на руках спуститися, шукаючи ногою склепіння. Ось намацала нога. Тріснуло. Сунеться під ногою.

Ледве підвівся назад.

Злазити не можна. Сидіти, значить, і чекати ночі... Але ті діти, що гуси пасли... Як бачили, як скажуть... Ні, це дуже ризиковано було — отак, удень...

Шуміло, виходячи, зіпсоване повітря, важко дихати...

Світляний колодязь раптом зник. Нема неба. Лише тоненькими смужечками пробивається до шурфа.

Це хтось заглядає...

— Гей, вилазь, хто є.

Павлов мовчав.

— Вилазь — кажу. Шурфа стережемо під землею і тут. Однаково здохнеш із голоду.

Павлов мовчав.

— „Пропав“.

Щось загуркотіло.

 — „Каміння кидають“.

Притиснувся до стіни. Сковзнув камінь спиною. Закрив голову сумкою із грішми. Розстібався швидко — одежу над собою тримати.

Ні, яму видлубати...

— Вилазь, тобі кажуть, розсукин син.

Ще гуркоче. Один камінь улучив у сумку, другий розбив пальця.

Схопився Павлов за револьвера. Стримався. Хай гадають, що тут нікого нема. А в свідомості вперто:

— Пропав. Пропав...

Неважко було допитатися, куди щойно пішов якийсь подорожній.

Схопили Ониська.

— Де був?

Цього Онисько сказати не може. Сказати — це Столярова видати. Ніколи цього не зробить Онисько. Хай завдають яких хочуть тортурів.

— Де гроші?

— Які?

Це було сказано з таким здивованням, що пристав Винницький не стримався і вдарив — навіщо так приставляється, сволоч.

Слюсаря Сивоконя випустили — обидва злочинці відомі. Один — Онисько, а другий у шурфі сидить.

Стояла варта в полі й на штреку. Не врятуватися запальникові Павлову...

За плотом знайшли проклямації. Онисько викинув, побачивши, що до нього йде поліція.

— Твої?

Думав Онисько. Як краще — чи хай підозрівають у вбивстві, чи за проклямації хай судять. Як проклямації — то де взяв? А як не витримає муки і Столярова викаже? Хай за вбивство... Кара більша... Зате Столярову не буде жадної небезпеки.

Заперечливо хитнув головою.

— Вперше бачу...

Що задумався Онисько на мить — зауважив пристав.

— „Ні чорта не розумію — на напад із проклямаціями йти... А коли не він, то хто ж? Слюсар? І чиї проклямації?

— Заговориш у мене, мерзотнику. Подвійну варту.

Як була вже глупа ніч, обережно поліз на-горà Павлов. Оце вилізти б і піти в простори... На рудню — певна річ — вертатися не можна...

Миготіли рівним світлом зірки.

— Та не лізь, тобі кажу,— почувся притишений голос,— хай зовсім вилізе, тоді й схопимо...

— Вартують. Пропав... Кінець...

Обурилися товариші, як почули про самовільний вчинок експропріяторів. Але сваритися не було коли. Треба рятувати якось товаришів.

— Тебе, Коцький, за це треба вбити,— сказав лише Василь,— за таке порушення дисципліни.

— Бо не вдалося...

— Але ж Ониська нізащо можуть повісити. На нього ж усі підозріння.

— Мабуть, доведеться мені втікати, написавши приставу, що другий — це я...

— Втікати?

— Атож. Тоді Ониськові буде легше, а то ж — шибениця... І я буду в безпечності, хоч і нелеґальним. Фурмана ж не вбили, а він голос упізнати може...

Важко людині, що посідає певне становище, людині занумерованій, проштемпельованій документами, що дають змогу спокійно дихати,— важко із такого становища в безвість небезпечну йти.

Але слюсар Сивокінь — матрос Балтицької фльоти, кронштадтський матрос Сивокінь. З тих матросів, що не побоялися скерувати зброю проти царя. Не боїться Сивокінь нелеґальщини.

— Пашпорта в Носівці виroблять... За тиждень, мабуть...

— То за тиждень ми й перешлем приставу твою записку. На, грошей візьми... На партію заробив, партія й дає...

— Прощайте.

Обнялися.

Ковтнула темна ніч слюсаря Сивоконя. Меншала й меншала Зазубринська організація...

Вчасно втік Сивокінь. Прийшли по нього вранці. Пригадав пристав Винницький, що підчас нападу злочинці говорили. Значить, фурман може впізнати голос.

Постановив пристав випробувати на голос Ониська й Сивоконя.

Лаявся пристав, довідавшись, що нема вже слюсаря. Що каюта розчинена і що безладдя в ній. Це свідчило, що зовсім пішов господар.

А пішов — значить, винний... Як же так його випустити? Довідаються вище, біда буде, бо роззява... Треба, значить, Ониська заперти. Щоб були обидва грабіжники... А приставу честь — не встигли накоїти, як він їх і накрив...

Облишив пристав обвинувачувати Ониська за проклямації. Вимагав зізнатися у вбивстві й пограбуванні конторського скарбника.

Заперечує Онисько.

— Та я й не йшов ліском та балкою... Я йшов із Фролівської рудні.

— А де був? Скажи, де був, то й буде видно, що до вбивства непричетний.

Де був, Онисько сказати не може.

— Брешеш, сволоч. Убив, а тепер одбріхуєшся? Хитрий. Перед убивством ховався десь чотири дні... Та ти будеш правду казати?.. Я тебе, розсукиного сина, знівечу, як бог черепаху, а правду виб'ю. Ну...

— І нічим допомогти не можна... З голоду й спраги помре... Третій день...

Сумно схилилися голови. Товариш у шурфі гине, а допомогти нічим не можна.

— Вмре...

— Або вилізе й до рук дасться... Вбити варту?

— А куди сховатися? Не встигнеш, бо тривога. Та й важко...

Схилилися.

— Хлопці. Напоїти варту. Сонним чимось.

Аж скочив Коцький. Очі блищать.

Стало питання:

— Як?

Степан, кріпильник, ще сонце не зійшло, як повертався вже з Носівки. Довгі ноги в кріпильника, а кроки швидкі, — бо товариша треба рятувати.

Іноді обережно мацав пуделочко, що дала Наталя Павлівна.

Решту взяв на себе Трохим.

Кілька разів брався запальник Павлов за револьвера... Ніж так мучитися...

Але промовляв клясовий інстинкт. Невже товариші покинули його напризволяще? Не один же він, товариші на волі... Невже так і сидітимуть, склавши руки? Почуває зв'язок із клясою, з товаришами Павлов. Не вірить, що отак дадуть йому загинути...

Їсти вже не хочеться. Лише все тіло якось обважніло. Такі важкі руки, ноги, голова... Коли б стоячи триматися, не встояв би вже Павлов. На щастя, ножика мав, видлубав ним нишу в породі. Можна сісти, звісивши в чорну порожняву ноги. Можна навіть напівлягти. Длубаючи породу, розважається Павлов. Все якась робота...

Скільки він туг сидить? Сьогодні третій раз бачить блакить небесну, двічі бачив зірки.

 Третій день...

Кажуть, дев'ять днів можна жити, не ївши... Де це він читав, що хтось двадцять вісім днів не їв. Лише пив воду. Ах, воду...

Ковтнув сухим горлом. Коли б води, було б ще нічого...

Лизав ножа, револьвера, щоб слину викликати.

Годинами лежав у забутті.

А коли б крови з себе виточити й пити? Легше було б?

Коли питиме власну кров, швидше помре, не дочекається допомоги...

Не може ж бути, щоб вони про нього забули. Не може бути... Не може...

Жував шкіру скарбникової торби. Ще черевики...

Довго жував, аж зуби боліли. З зусиллям ковтав.

— Не забути гроші подерти... Хай нікому... А чому це темно? День же недавно почався. Він же не спав... Заглядає хтось?

Павлов звів револьвера.

— Хай не заглядає...

Щось гуркоче.

— Грім. Це хмари сонце заступили. Дощ. Дощ може бути.

Хвилювання, чекаючи дощу, знесилило. Втратив свідомість.

Холодне на нозі очутило.

Крапля води.

Лизав стіни, що по них скупо збігала вода. Перехилив голову ротом догори, притиснувшись до стіни. Жадібно ковтав брудну рідину.

Патьоки води більшали.

Вийняв із торби гроші. Мабуть, вона не пропускає води... Товста ж шкіра...

Підколупав стіну, щоб притиснути торбу щільніше. Тече вода в торбу. Чутно навіть.

Ніколи не чув запальник Павлов чарівнішої мелодії. Сумка не протікала.

— Ні, не кинуть вони мене напризволяще.

З поважчанням торби збільшувалася бадьорість.

— Поки черевики з'їм, торбу... Хтось полізе, а я його пхну... Стріляти не буду, хай гадають, що помер... А організація не спить же...

Хотілося крикнути :

— Ге-ей, живем. Є ще порох у порохівницях, є ще торба, черевики... Вода є. Живем.

— А цікаво, чи тут газ є?.. Закурити б... Може, шурфом і підіймається газ?.. Але в ямі...

Не хоче вже пити Павлов. Повна торба води. В черевики ще... Ні, черевики він їстиме... Ну, то що? Поки можна набрати...

Намочив також одежу. Потім висмокче...

Зробив цигарку. Махав кашкетом, щоб газ із ніші вигнати.

— Що буде, то буде...

Запалив сірника, затиснувши в кулак.

Покуривши, сів зручніше.

Думав.

Згадував.

Задрімав.

Останньою думкою було:

— Не можуть же вони мене напризволяще...

— Катько, послухай, що скажу...

— Та тобі чого, дурнуватий?..

— Та ти слухай, діло маю...

— Диви... Отаке... І воно...

— В тебе батька зачавило породою і ні копійки не дали?

Катька дивилася, не розуміючи.

— Не дали, гади. Сам винен, сказали.

— На мітинґу тебе збили?

— Ну, збили... Але...

— Чекай но... Десятник тримав тебе на сортувальні, поки не збавив, а там вигнав, бо треба було іншу прийняти за це саме?

Лише подивилася сумно Катька. Це все було так.

— І ось ти тепер себе за піврубля, щоб прожити...

Схлипнула Катька. Все те, що знівечило їй життя, пригадав Трохим.

— Ось брата у в'язниці тримали, коли бовкнув щось проти кривди. Там і помер...

— Чого тобі треба? Навіщо ти мені?..

Плаче Катька, що злидні й кривда людська з неї останню жінку зробили.

— Так ось не завжди так робочі поневірятися будуть...

— Га?

— Колись їхнє право буде, і тоді всім кривдам кінець...

Ще говорив Трохим. З недовір'ям слухала Катька. Не все розуміла... Але розуміла, що не завжди так, як зараз, буде...

— Є люди, є шахтарі, що дбають, як би виборотн собі право... Щоб життя по правді було...

Помовчав Трохим.

— Та коли б я їх знала, я б... Трохиме...

— Хочеш допомогти їм?

Залюбки допоможе Катька. Що може, те зробить. Але що вона може...

— Дурна ж я... Отака...

— Хіба ти винна? Але ти з робочих... Ти — наша...

— Коли б я могла, то за батька, за Онопрія... За те, що...

Катька плакала.

— Слухай сюди, Катю...

Вдячно подивилася: всі казали на неї Катька з різними додатками — гидкими, болючими.

Michael Gold

МАЙКЛ ҐОЛД

Член делеґації американських пролетарських письменників на 2-ій Світовій Конференції Революційн. Літератури

Braterskie pozdrowienie towarzyszom proletarjackim pisarzom Ukrainy Radzieckiej walczącym o hegemonję literatury proletarjackiej

Bruno Jasieński

Charków, 15. XI. 1930.

Братерське вітання товаришам пролетар-ським письменникам Радянської України, що бо-рються за гегемонію пролетарської літератури

Бруно Ясенський

Харків, 15/XI 1930

— Слухай, Катю, треба того, що в шурфі сидить, ви волити... Він же з таких... Проти кривди... Або з голоду, або стражники візьмуть... Повісять його...

Навчив Катьку Трохим, що робити.

— Зробиш усе, двісті рублів тобі, розпочнеш чесне життя десь в іншому місці. Корову купиш, з господарства щось... Ніхто не знатиме, до чого тебе біда призвела... Заміж вийдеш... А схочеш — на революцію будеш робити...

— Та я й без грошей... Я... Невже я... Господи. Невже я не буду пропаща?

— Ні, гроші треба... На початок... А викажеш — смерть! — суворо додав Трохим.

— Ні, я не викажу,— твердо сказала Катя.— Господи, невже...

Значить, можливе інше життя... Не здохне під плотом, як непотрібна вже буде... І робити щось таке, щоб була правда...

— Ні, я не викажу...

Два стражники й двоє селян вартували шурфа. З шостої вечора до шостої ранку вартувати. Довго...

— Глянь, Катька йде... Катько, Катько!

— Та чого вам? Нема коли...

— Ой, яка роботяща... У тебе ж робота нічна... А ходи сюди...

— „Гади"...

Катька може підійти. Їй — що...

— А ви полізли б подивитися... Може, він уже неживий...

— Еге, полізь, а він стрельне... Ще днів чотири варта буде, а там полізе хтось... Оце як мене пошлють... Але пристав каже, що на восьмий день людина вже без руху лежить... Ноги готова простягти.

 Розмова кінчилася тим, що Катька обіцяла прийти допомогти вартувати.

Дали грошей на горілку й закуску.

Ніч була хмарна, а місяць сходив дуже пізно. Це було дуже добре.

— Оце на вас три пляшки. Буде, а то переп'етеся... А мені окремо сотка. Ну, а як із своєї дасте, то до вуха не понесу.

Швидко пили й їли. Одне — пристав перевіряти може прийти — прибандюриться й візьме прийде, щоб людям перешкодити.

А подруге — стражники й селяни були парубки. Гаяти час було нічого...

— Оце легка нам варта буде...

І один зазначив заздалегідь:

— Я спочатку...

— Побачимо,— бовкнув хтось.

— Га?

Катька зовсім не бажає сварки.

— Пийте швидше, а то холодно...

Три пляшки й сотка були незабаром порожні.

— Ходім...—промимрив один.

— Ну, йди,— байдуже згодився другий.

А решта вже куняли.

— Як у голову вдарило...

Всі змагалися зі сном. І навіть той, що з Катькою пішов, не переміг його.

За кілька хвилин усі спали мертвим сном.

Катя закричала путькалом.

Вилізло з балки троє.

— Павлов! Павлов! Запальник Павлов! Сергію! Товаришу Сергію...

Мовчання...

— Це я — Трохим та інші... Вилазь...

Мовчання...

— Невже помер?

— Давайте мотуза.

Поліз Трохим у шурф.

Щось снилося Павлову.

— Павлов, слухай... Запальник Павлов... Сергію... Це я — Трохим...

— Га? Що? Хто такий? А, я тобі.

— Сергію, це я — Трохим. Рятувати... Живий?

— Живий... Товаришу, товаришу... Я знав... знав... Товаришу...

Мало не впав у безодню.

— Здужаєш вилізти? Ні, мабуть...

Трохим виліз вище й одв'язав мотуза.

— На, обв'яжися... Вже? Дай помацаю...

Затягнув вузла, бо не здужав зробити це, як слід Павлов.

— Гроші де?

— На. А то ще впущу...

І револьвера.

— Ні, хай...

— Тягніть, хлопці.

Катя аж танцювала з радости.

— На.

— А, може, не брати? Це ж гроші...

— Бери, дурна, даємо, щоб користь із тебе була... На ще... І змийся зараз же.

Катя віддала назад із половину.

— Прощайте. А як же я на ліворуцію? Га? Я ж хочу...

— За кілька місяців, як заспокоїться все, повідомиш, де ти. Вкажемо, до кого звернутися... Відпочинь...

— Поцілуй мене, Трохиме... По-чесному, як брат...

— Бувай здорова, товаришко Катю... Спасибі тобі...

 Схлипуючи, подалася в темряву жінка. Оновлена. Перероділася за кілька годин того незабутнього дня.

Іти кудись далеко Павлов не може.

Набирався сили на горищі. А після —

— загубився в донбасівських просторах.

Варта спала б до зміни. Але дощ пішов і розбудив. Хай дякують йому, а то якби пристав дізнався...

— Каторга, а то й каюк... Нікому ані пари з вуст...

— Та що ми — дурні...

На десятий день полізли до шурфа. Знайшли яму. Віддати під суд усіх стражників і селян, що вартували, пристав Винницький не може... Що ж тепер буде?

Зганяв злість на Ониськові.

А за тиждень убили Мокіївецького пристава.

— Чи не пора й на спокій,— думалося Винницькому. Чи не краще самому податися, бо вб'ють ще. А від начальства подяки не жди... Таку справу проґавив... Крутив у руках записку. А в ній:

— „Цим повідомляю, що експропріяцію скарбника зробили ми — Павлов і Сивокінь. Щоб не шили незаконну справу Ониськові Кудрику, подамо свої свідчення на його суд. А за лютість може бути так, як Мокіївецькому катюзі. Хай живе революція. Смерть катюгам“.

— І обидва підписані. Рано, але чи не подати у відставку?

Нерішуче крутив пристав Винницький записку і думав. Часи були суворі...

В. ІВАНОВИЧ

МОЛОТЬБА

Напруживши
З'єднані сили,
Відчувши
„Гігант" і Турксиб,
Ще вчора
Бриґади косили
Високий, квітчастий хліб.
З сільради,
З південного неба
І жайворони
І слова
Кричали:
— Закінчити треба
По-більшовицьки жнива.
Щоб в спеку степову
З колосся,
Коли вже поспіло воно,
Струмками
В ріллю
Не лилося
Зерно...
За Созом
Жнива розпочато.
В день піт перевесла кропив,
З піснями
В'язали дівчата снопи.
Було —
Від завзяття жарко,
Завзяття машин і людей.
Не даром
Тепер
Молотарка
Від ранку до ночі гуде.

Щораз
До закінчення ближче —
За лантухом
Лантух з плечей...
В загальнодержавне річище
Зерно
Повноцінне тече.
З радгоспів,
З артілів
Вже скоро
До міста врожай повезуть.

. . . .

З села
Я приїхав учора —
Така далечінь неозора,
Осяяна сонцем
Путь.

Радгосп ім. Шевченка

Плуги горять,
виблискують,
Прямують у строю.
Нагостреною
низкою
Втинаються в ріллю.

—

Но-о, коники!
Поїхали!
Висвистує батіг,
Налиті землі
втіхою,
І груди повні втіх.

Розпеченими
іклами
Кипучий день блищить,
До праці й спеки
звикли ми,
Нехай зерниться піт!
Зворушена
й зірвана
Одвічна цілина.
Нап'ється сил
нових вона,
Цілющого вина.

——

Зворушені
і зірвані
Важкі простори, глиб
. . . .
З зубів у поля
вирваний,—
парує
чорний
Хліб...

З єврейської — П. Педа

В. ГАЙВОРОНСЬКИЙ

БРИҐАДИРІВ ЗЛОЧИН

I

Ягор Ягорович, прийшовши на роботу, почув, що вчора увечорі на засіданні цехового комітету говорили про утворення такого колективу, де б усі робітники одержували платню нарівно. Старий замислився. Що ж, воно б гарно так. Прикладом, Голубов зараз виробляє мало. Він знесилів, не виробляє стільки як слід на утримання страхкаси теж не здатний: лікарі кажуть — працювати йому можна. Оце б його колективом і підтримали. Зараз користь видно!

Та можна й страхатися. А що, як почнуть ріжч на колектив сподіватися,— тепер можна, мовляв, не спішати, все одно менше від інших не заробимо.

Ягор Ягорович до сніданку перевернув цілу го доказів, і за колектив і проти колективу, і прий до думки, що колективна праця — витівка не пог Головне, до чого смілива й небувала! І сусіда пр руч, і сусіда ліворуч, та й усі ріжчики, що ось за столами вишикувалися в шерег, тягтимуть не в с гаман, не про себе турбуватимуться, а про всіх. Ді не погане!

Сніданком Ягор Ягорович уже сперечався, брав оборону колектив і з цього часу став, як його хт прозвав, колективізатором. Ідея утворити колекти хопила старого, і він із нею не розлучався.

Голова цехового комітету Петро Коршунов зро мів, що зараз найзручніший момент, коли можна ста притягти ближче до громадського життя цеху. Він частенько підходити до столу старого, балакав із ділився всіма новинами й думками про колектив.

Розмови з головою ще більше бадьорили Ягора ровича, і старий, сам того не помічаючи, зробився ганізатором. Чи прийде на роботу, чи за сніданком, гудок сповістить іти додому,— його завжди атаку й закидали питаннями. Відповідав він охоче, хоч брала злість, коли хто не згоджувався з ним. А спр кажучи, він і сам часом був не зовсім певен то чому переконував інших. Він колектив розмальову таким, яким він йому здавався.

Одного сніданку до Ягора Ягоровича підійшов шунов.

— Ну, як воно діла? Ідуть?— більше стверджу ніж питав голова.

— Ідуть, Петре, йдуть, а не підуть — потягнемо

— Незабаром, Ягоре Ягоровичу, збори скликатим Як гадаєш, не провалимося?

Дивним здалося запитання голови. Бо з ким не доилося розмовляти, проти колективу не чути було ного. Висловлюють тільки різні міркування, щоб по- уникнути непорозумінь. І раптом у Коршунова таке итання! Але пильніш подивився Ягор Ягорович на оцця і зрозумів — відповіді Коршунову не треба, бо знає, і цього переконаний — колектив буде!

— Воно, Ягоре Ягоровичу,— ніби сам собі почав відідати голова,— діла не погані, та кепсько, що Коль із Піроговим не зовсім прихильні до колективу. рогов хоч одгризається, а Коваль тільки сопе.

Старий ще поглянув на голову — той не жартує. же знайдуться й справді такі, що підуть проти? Ягор рович сніданок лишив не доївши. Він обгорнув хуст- шматок хліба й решту огірка.

— Я з ними зараз поговорю, Петре. Як же це так жна? Усі за одне, а вони за друге. Не годиться, уди не годиться!

Старий ішов, трохи схвильований. Ні коло столів, серед цеху на соломі, де пакують скло, не видко , кого йому було треба. Коваль і Пірогов сиділи червоному кутку. Коваль, звісивши чуба, грав у шки, а Пірогов перегортав на столі ілюстровані рнали.

— Що ви,— з серцем гукнув Ягор Ягорович, і деків із три голів відірвалися од заняття,— дивачити умали? А ну, Пірогов, ходи сюди. А ти, Ковалю, сюди подавайся.

Пірогов здивовано поклав журнали й підійшов. Ко- повів плечима й покинув гру.

У червоному кутку стихло.

Ягор Ягорович пильно подивився в уперті очі Пірогова.

— Ти що?

— Нічого,— скривив губи Пірогов.

— А раз нічого, так нічого й дурня клеїти. До коливу треба йти. Ач який! П'ять років попрацював

та вже й розумніший за інших зробився. Діди тобі такі як я, й ті за колектив, а ти марудиш. Для ви же, для дітвори, все лаштується. А ви, чортові душі собі під ніс брудните.

— Чого ти, старий, причепився? Що тобі треба? Ти хочеш, щоб я на тебе працював? Пробачте, були дурні, та перевелися.

Пірогов, даючи зрозуміти, що, мовляв, далі їм більше балакати нічого, одвернувся до стінки й почав ро- глядати пляката. Таке поводження самовпевненого за- даваки з старшим робітником обурило ріжчиків. Пі- гов почував на собі докірні погляди. Довелося пове- нутись. Хтось здалека глумливо промовив:

— Пірогова не займайте, він сам хоче більше за- робляти, йому треба женитись.

— Справді, товариші, залиште його, хай йому чорт, порадили з натовпу. Ягор Ягорович хотів звернут до Коваля, але того вже не було.

— Де ж Коваль?

Всі стали оглядати навколо, наче шукали не людину а дрібну річ.

— Втік, злякався, видно, тебе, Ягоре Ягоровичу.

Коваль у цех з'явився перед самим початком роботи Ягор Ягорович розмову залишив до вечора. Та Коваль і ввечорі зник. Другого ранку ухилитися не вдалося

— Ти що ж, як собака від мух, ховаєшся? Для тебе добра бажається. Скажи, чому ти до колективу не йдеш

— Скандалів не люблю.

— Яких скандалів?

— Тоді видно буде яких. Раз колектив, то й скан- дали. Я з села листи одержую, так там пишуть: ти- ждень роблять, а два на зборах сидять, скандали вти- мирюють.

— Ось воно що, — засміявся Ягор Ягорович, — зна- йшов із чим порівнювати. Чудний чоловік — то ж село а то ми, розумієш?

— Ягоре Ягоровичу — подививсь у вічі Коваль, майже благаючи,— прошу, облиш мене, не хочу до колективу,— не можу, повір, не можу...

Старий завагався. Що зробиш із такою людиною? Почни приставати до нього, то він може й піде, але на роботу тоді не сподівайся. Краще почекати, поки сам прийде. І Ягор Ягорович, на диво Ковалеві, мовчки повернувся й пішов.

Загальні збори проходили дружньо. Доповідь Коршунова слухали тільки для порядку; всі ці фрази, зміст доповіді ріжчикам були знайомі, бо до зборів про колектив наговорено стільки, що нового нічого не придумаєш. З різних місць вилітали репліки, Коршунов їх підхоплював і кидав відповіді.

Дискусія точилася теж із піднесеним настроєм, скидалося скоріше на врочисте відкриття колективу, ніж на організаційні збори. Всі деталі, всі випадки, що могли статися, вже обговорено в розмовах. Тепер лишається тільки затверджувати.

Пірогов зрозумів, що він може опинитися в неприємному становищі. Хоч офіційно до нього чіплятися не будуть, але ж від докорів місця не знайдеш. Іти одному проти всіх не варто. Бажання бути в колективі немає, бо він ніяк не вірив, щоб у ньому теж так робили, як кожен для себе. Грошей доведеться одержувати менше, а їх зараз треба, як ніколи. Йому хочеться женитися, а раніше, ніж розлучитися з парубоцтвом, треба нагулятися. Пірогов з болем у серці підвівся й виголосив невеличку промову.

— Товариші, я раніше не хотів зрозуміти користи від колективу, а тепер зрозумів і кажу: хай живе й міцнішає колектив!

Ягор Ягорович сидів у президії й почував себе так, як це бувало в нечасті дні його життя, коли все здається ясним, радісним, приємним. Адже Пірогов згоден уже йти до колективу, а ще кілька день тому від нього

 довелося знести образу. Затримка за Ковалем, та то навіть і на збори не прийшов.

— Тепер, товариші,— підвівся під кінець зборів Коршунов,— нам треба обрати ватажка, щоб за всім слідкував і наводив у всьому лад. Нам треба обрати бригадира. Які будуть пропозиції?

І майже зразу в різних місцях вигукнули:

— Ягора Ягоровича!

— Давай Ягора Ягоровича!

Старому було ніяково підводити очі від столу. Він чував, що всі дивляться на нього.

— Один, два, три... нема чого й підраховувати. Одноголосно. Отже, Ягоре Ягоровичу,— вдарив Коршунов старого по плечу,— тепер ти в нас за батька на ввесь цех!

Забули, що на зборах має буги голова, промовці, порядок — балакали один з одним, перегукуючись з президією, червоний куток збоку здавався місцем, де люди змагалися, хто кого перекричить.

— Товариші, ще ж не все,— згадав Коршунов,— товариші, наш цех ударний, отже й колектив буде ударний. Заперечень немає?

Не було.

— А як буде з тими, хто до колективу не йде?

— Хто до колективу не йде?

— Коваль.

— Зняти з нього ім'я ударника!

— Зняти!

— Вірно, зняти!

Коршунов наприкінці промовив кілька урочистих слів, і збори почали розходитись. Ягор Ягорович ішов посеред юрби й не встигав відповідати на жарти, що линули з усіх боків. Те, що його обрали на бригадира, було йому дуже приємно. Хоч він цього силкувався й не показувати перед людьми, але це було видно з його радісних очей, з його швидких рухів і міцно

наче від молоділого, голосу. Гордився, як же, так просто й сказали: батько всьому цехові. Здорово!

II

До першого числа — початку колективної праці — Ягор Ягорович дав кожному ріжчикові розписатися в списку до контори про згоду на об'єднання заробітку. Усі розписувалися просто, немов це звичайна передплата на газети. Пірогов теж розписався, хоч раніш, ніж з'єднати олівця з папером, довго махав рукою й допитувався:

— А як це воно, назавжди? Чи можна буде й виписатися?

— Навіть можна не записуватись, коли так міркуєш! Не захочеш, тебе ніхто не силуватиме.

Підійшов Ягор Ягорович і до Коваля. Той, чекаючи на неприємну розмову, наїжачився, наче йому зараз ударять по потилиці.

— Що ж, Ковалю, лишаєшся осторонь від робітників? Своє царство в цеху будуєш? Чи може передумав, з нами будеш?

— Я й так з вами. А передумувати нічого. Що зароблю, те й моє. Ніхто мене не займатиме, і я нікому не заважатиму.

— Ех, Ковалю, Ковалю!— хотів ще додати щось старий, та тільки зідхнув.

Ягор Ягорович замовив дошку для поміток - наслідків щоденної праці, й дошка разпласталася майже на всю зовнішню стінку червоного кутка. На фарбованому дереві вишикувалися добірно написані літери прізвищ, і ще до початку колективної праці ріжчики довго простоювали, милувалися й з прізвищ і з герба, що червоно майорів зверху.

Уночі проти першого числа Ягорові Ягоровичу спалося неспокійно. Він кілька разів прокидався, дивився у вікно,— на дворі в блідім світлі плавав заспаний місяць.

 Старий обережно підвівся, тільки почав схід жевріти. Помалу одягся, перекусив, вийшов на двір, і, сидячи під парканом, чекав на гудок. Дорога до заводу порожня, а за якихнебудь півгодини вона вкриється гучними голосами людей, веселими й сердитими розмовами, нею люди вестимуть у височезні темночервоні будинки силу, що зібралася за ніч, і перетворюватимуть її на скло, таке блакитне, як колір неба, хоча небо зараз не блакитне. Дим тяжко вивалюється з димарів і, не поспішаючи, густими хвилями тягнеться скільки видко до обрію й там, наче змішується з темними хмарами.

Гудок струсив селищем. Загрюкали двері будинків, почулися в дворах бухикання, відпльовування.

Ягор Ягорович повільно попрямував до заводу. Сонце вилізло з - за гори рожеве, наче його цілу ніч натирали цеглою. Двері цеху були вже відчинені. Серед будинку ходив, заклавши руки за спину, завцеху. Він прищуленим оком озирав, чи все на місці, чи все гаразд, чи не заважатиме щонебудь наступній роботі. Усе було як слід. Купи скла, невеличкими озерами, приготовані до пакування, на шайбах крейдою написано кількість, якість і розмір. Серед цеху коло присадкуватих столів наготовані для пакування сонні снопи соломи.

— Товаришу Бур'яне, доброго ранку!

— А, Ягоре Ягоровичу, доброго ранку! Що ж, доводиться тепер раненько підводитись? Ну, ну, воруши, Ягоре Ягоровичу, воруши. Та глядіть, не вдарте лицем у грязь!

На відповідь старий тільки посміхнувся. Їжакувате волосся бороди привітливо настовбурчилося.

Ягор Ягорович біля столу готувався до роботи. На руки намотав нарукавники, животу зробив захист твердою шкірою фартуха, перевірив стіл, чи не скособочився, підрахував у став'ях скло й записав.

Ріжчики були вже на місцях. Підготувалися й чекали на хвилю гудка.

Ягор Ягорович проходив коло столів і урочистим голосом сповіщав:

— Товариші, знайте: сьогодні перше число, день для нас ого-го-го який! Починаємо робить по-новому. Отож — глядіть!..

Рідко у відповідь хто промовчить. Жарти де й беруться.

Біля Коваля старий зупинився.

— Ну, як, Ковалю, не хочеш із нами?

Той довго копирсався у шафі, чогось, видно, шукав.

— Не хочеш віповідати, Ковалю, — діло твоє...

Коваль почув, як загупали важкі кроки старого, все віддаляючись, і непевно повернув від шафи голову, боячись зустрінутися з його настирливими очима. Що ж може Коваль відповісти? Він вірить, мусить у колективі бути добре, беруться до справи люди з запалом. А все таки, чого не буває — дивись, получка прийде, а в книжках солов'ї свистять. Краще підождати.

Другий гудок. Ляснула одна шайба по столі, друга, третя, заметушилося над столами повітря, розігнане льотом скла. Засвистіли над блакитними полями алмази, відламувалися обрізані частини, й дзвін бризків заповнив цех, ніби задзвеніли тисячі різноголосих дзвінків.

Ягор Ягорович часом позирав побіч. Робота йшла як і завжди. Мигають у повітрі шайби, хутко мотаються ріжчики від столів до кабінок. Старому стало легше, навіть ноги, здавалися легші, рухались вони, як колись змолоду.

Другого ранку завцеху Бур'ян з'явився на завод, коли ще й сторож на контрольних воротях не протер як слід дрімотні очі. Бур'ян хоч і зобов'язав табельника перед початком дня вивішувати наслідки вчорашнього виробу, але ждати не став, сам узяв папірця з підрахованим увечорі метражем і на дощці крейдою коло кожного прізвища поставив цифру.

 Ріжчики заходили в цех і прямували до кутка. Зібрався натовп. Усе гаразд. Кожний бачив, що вчора він зрізав, як завжди.

— Дивіться, а Назаров вистрибнув. У всіх не більше 220 метрів, а в нього 240! Ти, Пашко, що носа втираєш?

Усі повернулись до молодого високого парубка, що вдоволено посміхався. Ніхто більше нічого не промовив, та в багатьох з'явилося почуття досади. Не такий уже майстер Назаров, щоб залишити цех позаду себе.

Другого дня у Назарова було 230 метрів, та він тепер не один,— уже десять чоловік догнали парубка.

Ягор Ягорович силував себе бути прудкішим, швидше класти й здіймати зі столу шайби, щоб не лишатися заднім. І старий швидко наздогнав перших. Ріжчики, що доганяли до 240 метрів, ранками біля дошки дивилися наче згори вниз, як там люди кроками метрів випереджали тих, хто ще вчора стояв позаду.

І за три тижні колективної роботи продукція 240 метрів стала нормальна, тоді тільки спало в око — Пірогов з місця не рушив.

Ріжчики, хоч нічого не казали, але позирали на відсталу цифру з усмішками.

Ягор Ягорович вирішив побалакати з Піроговим насамоті.

— Хлопче, як це розуміти, що ти сидиш на місці?

— О, папашо, це прикра помилка, — сміявся Пірогов. — Сім годин, як бачиш, на заводі не сиджу, та не менше ввечéрі скрізь лажу.

— Ти мені зуби не замовляй, а скажи, чому пасеш задніх? Може, сили не вистачає?

Пірогов згадав свій докір старому в червоному кутку. І зараз здавалося, що бриґадир глузує. Озирнувся навколо — не слухає їх ніхто, і майже пошепки промовив на вухо:

— Сили в мене, папашо, — за таких, як ти, двох упораюсь.

Ягор Ягорович зібрав решту спокою, кріпився.

— Значить, не вмієш робити?

— Хо-хо-хо, — залився голосно Пірогов, — може навипередки візьмешся?

— Тоді ти ледар, товаришу Пірогов.

— Ні, папашо, просто не з дурних. Ну, ви вибачте, що я вас затримав, мені треба поспішати. — І хлопець пішов.

Ягора Ягоровича охопило таке обурення, що він після розмови майже побіг цехом до Коршунова.

— Хіба це можна так? Ледарювати, та ще й людей ображати!

Коршунов заспокоїв старого, розпитав, у чім річ, і сказав, що ввечері вони скличуть збори, хай колектив сам зробить висновки про вчинок Пірогова.

Ягор Ягорович став частенько поглядати в бік, де працював Пирогов. Коло столу тупцявся хлопець, як усі. Голова його була блискуча, немов полірована куля. Він для краси кожного ранку наквашував волосся реп'яховою олією, а іноді порскався й одекольоном.

Злість у старого розтанула й перетворилася на жалість. Молодий бо хлопець, а в добрі руки не попав, ну й гуляють дурощі по макітрі. Поживе — розумніший стане.

З такими думками виступив Ягор Ягорович і після роботи на зборах. Слідом за старим говорив Коршунов. Він гостро нападав на Пірогова. Хіба мало в цеху молодих робітників? Ось комсомольці — Москвін, Ломов, Куць. Вони перші почали давати більшу продукцію. І позапартійна молодь, така ж сама віком, як і Пірогов, а працюють скільки можна, а не скільки хочеться. На молодість вважати не можна. Коли Пірогов дезорганізує колектив, коли він ставить усіх дурнями і коштом дурнів думає поїздити, замість товариської

 розмови з бригадиром почав з нього кепкувати, — такі робітники непотрібні. Гнати їх, щоб не ганьбили почесного ім'я колективу.

Стали обмірковувати. Велика кара, алеж інакше не можна. Одному попустити, дивися, і другий об'явиться. Ягор Ягорович погодився, що для зміцнення дисципліни Пірогова треба здихатись. Старий разом з усіми голосував за те, щоб виключити його з колективу.

Пірогов увесь час сидів мовчки, тільки зрідка кривив рота, спокійно посміхаючись. Слова він зрікся, а коли проголосували, підвівся й, ідучи до дверей, уголос, наче ні до кого не звертаючись, проговорив:

— Виключайте, побачимо, хто більше заробить!

— Побачимо, побачимо! — кинув йому дехто вслід.

З заводу ріжчики вийшли юрбою. Ковалеві хоч і не по дорозі, алеж він не відстав. Ягор Ягорович дійшов до своєї квартири й став. Зупинився й Коваль.

— Ягоре Ягоровичу, запалити в тебе є?

— Єсть.

Запалили, а Коваль м'явся, видно було, хотів щось сказати.

— Чого ж мнешся, кажи, — догадався старий.

— З чого його й починати? Одним словом, візьміть мене до колективу. Нудно самому. Роблю в цеху, а здається, наче ти в лісі. Вранці всі йдуть до дошки, а я, як вовк, сам із собою. Та до того ж і доладу все у вас діється.

— Ага, розібрало, — сміявся Ягор Ягорович, — тепер, як збори подивляться, приймуть, — твоє щастя.

Ягор Ягорович знав, що Коваля приймуть, але він навмисне лякав хлопця, даючи зрозуміти, що до колективу не заходять та виходять, як у перші двері, що тут на дверях стоїть певний контроль.

За кілька день на дошці замість зафарбованого Пірогова було написано прізвище Коваля. Так вирішили збори.

III

На кого лютував Пірогов, він і сам не знав, алеж всередині була гіркість, було бажання „показати". Якби він побачив у комунебудь свого безпосереднього супротивника, без ніяких ваган зірвав би на ньому свою злість. До всіх ріжчиків Пірогов ставився з холодною поблажливістю.

Робити він почав так, що сорочка йому зранку мокріла під пахвами, а до кінця дня була вже хоч викручуй. Наслідки його роботи на дошці колективу не писали, та Ягор Ягорович кожного ранку заходив до конторки, взнавав, скільки він зрізав, і сповіщав свою бриґаду, що, чекаючи, чадила тютюном.

— Сьогодні в Пірогова 265!

Потім стало 273, 278, 285 і дійшло до 290 метрів.

У цеху це було навдивовижу. Ріжчики переглядалися й, дивуючись, тільки знизували плечима. Дехто навіть заздрив.

— От чорт, ну й силища в парубка, ну й шпаркий!

Ягор Ягорович, оголосивши цифру Пірогова, кожного разу додавав:

— Натиснімо й ми, хлопці. Доженемо дезертира, їй-бо доженемо!

І продукція колективців знову рушила з місця. Один по одному 240 метрів почали залишати позаду. Кожного дня хоч на метр, на два, а хтонебудь заскакував уперед. Перші випереджали один одного, а задні підтягалися.

Завідувачеві цеху сортувальники кілька разів доповідали, що в склі стало траплятися більше браку. Бур'ян сповістив Ягора Ягоровича.

Старий заклопотано покрутив головою й пішов зразу оглядати брак. Коло стінки стояли відставлені шайби різних розмірів. Бур'ян підіймав скло вгору проти світла й передавав Ягорові Ягоровичу. На блакитній

 рівнині були потріскані камінці, не одрізані як слід канти, шаршаві смуги. Бур'ян умовився з Ягором Ягоровичем, що вони завтра прийдуть раніше, ніж завжди, і перевірять роботу ріжчиків.

І коли в цеху ще не було нікого, два чоловіка перегортали скло, як аркуші книжки, і досвідченим оком визначали — добра шайба чи погана.

Пройшли більшість столів, і тільки дві штуки трапилися негідні. А коло столу Пірогова застряли. Зразу кинулося в вічі: у інших ріжчиків скло по ребрах десятків шайб — хоч язиком лижи — рівне, а тут на цілі міліметри повипиналося, посідало, поскособочувалось.

Пірогов підійшов до столу, побачив — копирсаються в склі люди. Накинувся на них:

— З яких це пір ви стали не довіряти робітникам, га?

— З тих пір, як почали такі робітники, як ти, шкідництвом займатися.

— Прошу, товаришу Бур'яне, обережніше з виразами!

Ягор Ягорович не стерпів:

— Сучий ти син, Пірогов! Тебе не лаяти треба, а гнати з заводу в три шия. Подивися, що ти нарізав. Очі від такої роботи одвертаються. — Ягор Ягорович підняв шайбу. — Невже тобі повилазило, ти не помітив такої каменюки. За цей камінь зачепившись, ногу викрутиш, а ти його силкуєшся не помітити. Паскудиш ти один, а пляма може впасти на ввесь колектив!

— Ягоре Ягоровичу, не хвилюйся. Я напишу рапорт директорові. Він із ним сам знайде, що робити.

Пірогов похмурнів, мовчазний став накручувати нарукавники.

До вечора по заводу розліпили наказа, де Пірогову висловлювалося сувору догану з попередженням.

Хлопець робив як побитий. Цигарка не вилазила з зубів, дим над столом гойдався, наче з хмарки. У голові йому була якась каша. Увійде в кабінку й нія

не пригадає, чого йому тут треба. Не було бажання ні випереджати, ні заробляти.

Ягор Ягорович кожного дня своїми звістками дивував ріжчиків: Пірогов докотився до норми 210 метрів. А в ріжчиків змагання розгорталося. Попереду йшов Шведенко. Він міцно став на 270 і відціля намагався просуватися далі. Він починав роботу, ще й гудок як слід не розіллється, а закінчував, знов таки ще гудок заставав скло на столі. А до 280, як хотілося, не міг добитися. Тижнів із два він був на крутій високості сам. Потім зрівнявся Яблучанський, Ломов; стали один з одним поширювати верхівку. Ріжчики ключем усе йшли і йшли вгору. Ішов і Ягор Ягорович. Алеж для нього це була важка путь. Після роботи хотілося піти до річки, посидіти з вудкою, подихати свіжим трав'янистим повітрям, та ноги не дозволяли. Начебто до колін та до п'ят поприлипало все те скло, що він порізав за день. Ходив до лікаря, той обмацав, оглянув і каже:

— Вам треба менше ноги трудити.

Ягор Ягорович тільки посміхнувся й пішов додому. Розмовляти — зайве. Від того ноги не змолодіють, коли й пояснив би, що він бриґадир — повинен бути прикладом, на нього дивиться ввесь цех, і як почне ніг шкодувати, можуть піти всякі базікання, а за базіканням недалеко й до розладу. Станеться, сам горлянку драв за колектив та сам і руйнувати почне.

Ягор Ягорович у роботі був не останній. Позаду від усіх ослаблий Голубов, потім Орлов, що йому недавно в лікарні вирізували апендицит. Попереду Орлова дрібним бігом плентався Мищенко. Хоч він і привчився замість ходити,— бігати, алеж робив зайві рухи, — то відразу лінійки не поставить по розмірові, то ніяк шайби не розплянує як різати; через те, хоч як бігав,— далеко не забігав.

Ягор Ягорович попереду Мищенка, обійшов і ще

 декого, та на тому й захолонув. 255 метрів витискав, а більше діло ніяк не рухалося. Він часто, йдучи на роботу, почував у собі силу, легкість у руках і ногах і ставив собі мету — обов'язково нарізати більше за вчорашнє. Та другим ранком дошка нічим не втішала — все було, як і раніш.

Настрій у старого зіпсувався. Хоч ні від кого ще не чув зауваження, навіть на обличчях не зустрічав, щоб хтонебудь натякав або докоряв відставанням, та він на це чекав і став навколо оглядатись, насторожуватися.

Коршунов помітив у Ягора Ягоровича зміну, — зникло бадьоре погукування до ріжчиків. Раніше ранками коло дошки бадьорив людей, дух підіймав, а зараз підійде мовчки, подивиться, повернеться й до столу.

— Ягоре Ягоровичу, що з тобою? Мовчиш усе, може захорів?

— Нездатний я, Петре, в бриґадири, ось воно що.

— Ну, Ягоре Ягоровичу, давай візьмемо це за жарт. Справді, не можна такі слова говорити. Ти ж сам бачиш, як розворушив наш колектив. Якби всі так не годились, як ти, то ми б ой-ой-ой яких ділов накоїли...

Одного вечора після невеликого відпочинку Ягор Ягорович надумав пройтися по селищі, прогулятися, а то він уже й не пам'ятає, коли ходив іншою дорогою, крім тієї, що вперлася в завод. Ішов старий вулицями повільно. Коло будинків на лавах у вечірній сутіні сиділи, відпочиваючи, люди, пізнавав знайомих, казав „добривечір" і йшов далі. Звертав у один бік, у другий, попрямував потім до заводу і, опинившись перед контрольними ворітьми, здивувався: що йому тут потрібно? Та коли вже никати, так никати. Він у сторожа взяв ключа (ріжчики іноді приходять вечорами правити алмази) й пішов у цех. На краях довжелезного будинку миготіли дві бліді лямпочки. Удень усе

тут просто, повсякденно, стоїть, схилившись до стінок, скло, скрізь перегородки. А зараз інакше. Скло здається Ягорові Ягоровичу розбурханим і раптом застиглим морем. Куди не повернися, скрізь темносині хвилі. Біля свого столу старий увімкнув електрику й сів. Проти стоїть непорізане скло. Зараз він дивиться на зеленкуваті поля скла спокійно. А завтра настане ранок, і буде старий топтати міцну підлогу доти, поки гудок не сповістить нести на відпочинок ноги, що стануть наче чужі. Несподівано для самого себе Ягор Ягорович подумав: „А що, якби зараз узяти та й зрізати з десяток шайб? Завтра б і виріб більший виявився й легше робити було б. Воно, правда, незручно, це наче б омана... А проте, кого він оманює? Себе. А для кого, для себе? Ні, для всього цеху, для колективу. У голові Ягорові Ягоровичу мотався цілий клубок обвинувачень і виправдань за нічну роботу, та все ж він, сам із себе посміхаючись, стягнув піджака, одяг фартуха та нарукавники й підійшов до став'їв сирового скла. Одну шайбу відставив, узявся рукою за верхній край і постукав алмазом по рівному полю. Скло голосно задзвеніло, даючи знати, що розколини ніде немає й можна різати сміливо. Ягор Ягорович повернув шайбу на ріг, обхопив по боках і подався до столу. Від ляскоту шайби по столові помешканням залунав глухий гул. На вікні з обрізків скла вискочила налякана мишка, прудко покрутила гостренькою мордочкою й пірнула знов у відтулину серед зрізків. Лінійка вперлася в ґратчасті прути, що показують розміри. Алмаз біля лінійки просвистів ніжно, залишаючи ледве помітну смужку. Ягор Ягорович зрізав одну шайбу, ніби спробував алмаза, тихенько, несміливо. По другу шайбу пеійшов і знов вирішав — нести чи не треба? Та після вже забулося, що він робить не в свій час, і бігав по кабінці, як повинно бігати ріжчикові. Зупинився тільки на двадцятій шайбі. Старий

 нарізане скло поставив осторонь, щоб кому ранком не кинулося у вічі. Метрів 25, не менше, є на завтра. Це допомога велика. Наступного дня не скажуть: бриґадир, а колектив не ведеш, плентаєшся. А чому б воно й ще не прийти? Все одно, вечори вільні, можна не так багацько ніжитися. Півгодини, а той годину попрацювати не важко. Для колективу це гарно. Незадоволення й докорів не буде. Дружніший колектив стане. Варто прогулятись увечері до заводу, варто!

Ідучи з цеху, Ягор Ягорович подумав: туеба буде з середини замикатися. А то застануть за роботою — все таки незручно.

І після цього вечора пішли інші вечірні години. Старий знову повеселішав, його бадьорі оклики знову чулися скрізь, де він з'являвся.

Коршунов, як і ще дехто з ріжчиків, стежачи за Ягором Ягоровичем, вважали, що старий, видко, таки прихворів був, а зараз одужав. Навіть виріб підвищився. Старий перестав ранками дивитися на цифри збоку, а підходив до самої дошки й з насолодою милувався наслідками своєї роботи. Він був у першім шерезі ріжчиків.

IV

Тими днями, коли Ягора Ягоровича ще мучило відставання від людей, він забув про Пірогова. А хлопець за цей час хотів уже кинути цех, кинути кваліфікацію, що її домагався кілька років, і перейти на іншу роботу, де б не було цього остогидлого скла. Пірогов нервувався, його рухи стали різкі, і руки вкрилися частими виразками. Кров цілими днями капала на фартух, на ботинки. Він мазав руки йодом, і шкіра зробилася суха й жовта. Рани від порізів на такій шкірі слизіли кров'ю ще більше.

Коршунов бачив, що з ним ставало дуже негаразд і день-крізь-день гіршало. Хлопця треба підтримати.

Коршунов після роботи стежив, щоб вийти з заводу разом із Піроговим і дорогою порозмовляти.

— Що воно, товаришу Пірогов, кепсько живеться?— почав голова. Хлопець зрозумів це, як глузування.

— А тобі хіба не байдуже? Можеш проходити,— зупинився він.

— Не сердься, товаришу Пірогов. Саме мені й не байдуже. Воно тобі кривдно: вигнали з колективу, до того ж адміністрація дала догану. Та я б порадив одну штуку. Коли хочеш бути справжнім пролетарем, то перевір себе як слід, стань собі суддею, і ти побачиш, що вірно з тобою поводилися. А як до таких висновків дійдеш, відчуєш і провину перед робітниками, тоді захочеш і виправити свої хиби. Почнеш робити не так, аби тільки не прогнали з заводу, а по-справжньому, як робітникові треба робити. Виправишся, колектив знову до себе візьме. Колектив від гарних людей відмовлятися не буде.

Пірогов слухав уважно — доторкнулися хоч і гіркі, але не ворожі слова. Та дух упертости сидів міцно. Тільки закінчив говорити Коршунов, зразу хлопець і наїжачився.

— А може я судив сам себе, і суд виправдав, як тоді бути, га? Одним словом, розмови кінчені, а більше нам робити нічого. Коли хочеш, можемо пива піти випити, мені набір дають. Зайдемо?

— За пиво дякую, товаришу Пірогов, а ти все ж таки подумай про себе гарненько.

На цьому й розійшлися. Пірогов у пивницю не пішов, — він туди й не збирався йти а сказав так — підвернулося на думку. Коротка розмова з Коршуновим якось підбадьорила, краще йшлося додому і їлося більше й смачніше. Стає так, що в цеху жити можна буде.

Другого дня Пірогов робив моторніше. Його виріб знову став підійматися. Придивлявся пильно до скла,

 щоб не проскочив скандальний камінь або сип руха[1]. Коли Ягор Ягорович згадав про історію з Піроговим, хлопець у роботі вже задніх випередив.

— Що це ти знову почав лише заробляти, чи може опам'ятався? — спитав його старий. Пірогов трохи усміхнувся.

— Піди, Ягоре Ягоровичу, у голови спитай.

— А тобі що, язика витягло?

— Та ні. Язик там, де й належить бути. Хочу, Ягоре Ягоровичу, знову до колективу.

— Ну, то ж то. Дуй, дуй! Тільки дивись!

Робота вечорами для Ягора Ягоровича стала обов'язковою. Якщо в цеху хто був, доводилося чекати, поки той піде, іноді й довго чекати, але робити треба. А то дивно буде, коли всі дні йшов переднім, а потім зразу відстане. Випадали вечори, особливо коли підповзла осінь і мрячив дощ, не хотілося плентатися до заводу. Краще б посидіти в теплі, раніш лягти, щоб більше в руки, ноги нассалося сили.

Припинилися вечірні роботи несподівано для Ягора Ягоровича.

Коршунов умовився з Бур'яном, що ввечері вони сядуть і приготують відомості. Та зразу за це не взялися, бо їх викликали на засідання до завкому. Там чманіли від цигаркового диму й гамору довгенько. Вийшли — на дворі темнота грудьми навалилася на землю.

Ключа на контрольних воротях не виявилося. Вони пішли до цеху, припускаючи, що хтось там порається з алмазами. Цех був замкнений внутрішнім замком. Сторож запевняв, що в цеху Ягор Ягорович, він узяв ключа і з заводу ще не повертався. Вдруге підійшли до цеху й звернули увагу — світло в приміщенні збіль-

[1] Скляний рух — недобре зварене скло, від чого воно вкривається дрібним сипом, наче позасідала мошка.

шене. Біля вікна, де на двір виливався густіший світ, Бур'ян підсадив на високий фундамент Коршунова, і перед його очима розіслалося дивне видовище.

— Що там таке? — спитав Бур'ян.

— Давай руку, злізь сюди.

Бур'ян ледве видряпався, і вони, прилипши обличчям до шибок, дивилися, як Ягор Ягорович працював.

Стук пальця по шибці стріпнув Ягора Ягоровича, і він, переставши різати, насторожив вуха. Коршунов постукав ще. Старий підійшов до вікна й побачив, що заглядають люди.

— Ягоре Ягоровичу, відчини двері.

Старий відразу розгубився, забув, що на нього дивляться, став оглядати кабінку, чи знати його роботу. Еге, знати, діватися нікуди. І він пішов одчиняти. Замок верескливо заскрипів, і по цеху розглягглося гучне тупотіння ніг.

— Що ж це ти, Ягоре Ягоровичу? — спитав Коршунов.

— Працюю, Петре — спокійно відповів старий.

— Тобі дня недосить?

— Виходить — так.

Бур'ян, здивований несподіванкою, стояв осторонь.

Коршунов хотів питати, чому старий уночі замкнувся в цеху й насамоті робить. Може, в цьому находить він собі насолоду, може, це яка хорість? Але раптом здогад обдав Коршунова немов холодною водою. Тепер було все просто, і від цього ставало докучно.

— Ти, Ягоре Ягоровичу, робиш злочин. Ти вбиваєш себе й обдурюєш колектив.

Старий серйозно оглядів Коршунова, і йому захотілося сміятися, ніби від нестерпного лоскоту. Сміх гнучкий, розлогий лився в сутінь настороженого приміщення.

— Знайшов злочин, нічого казати, — тяжко зідхнувши після сміху, промовив Ягор Ягорович. — За цей злочин я собі палаців набудую, так, га? Петре, та хіба

 це я для себе? Для колективу ж роблю. Який тут злочин?

— А кому потрібна твоя зайва робота?

Ягор Ягорович починав сердитися. Коротке волосся на обличчі наче ворухнулося, лице, мов їжак, готове було з плечей скотитися на супротивника.

— На чортову бо матір було й голову морочити, коли моя робота не потрібна! Я всі сили віддаю для колективу, завжди в неспокої, а воно — моя робота зайва!

— Не так ти мене зрозумів, Ягоре Ягоровичу. Робітник ти потрібний. Прекрасний ти робітник, Ягоре Ягоровичу! Для цеха ти багацько зробив. А що вечорами працюєш — зайве. Колектив не для того утворювали, щоб більше заробляти. Головне в колективі — дружність і сумлінність. А в тебе немає сумлінности, Ягоре Ягоровичу!

— Воно, звісно, так, та трохи й не так. — Ягор Ягорович набрав повні груди повітря, наче скинув з плечей тягар. — Казав я тобі, Петре, — не здатний у бриґадири. Так куди там! Ти й такий, ти й сякий. До того, правда, і ввесь цех на мене показав, щоб я працював. Виходило так — кинути бриґадирство не можна. А чоловік я підтертий, вже спритности тієї немає, що раніш. Лишалося одне: щоб бути переднім, треба вечорами собі допомагати. Ну й пиляв помаленьку.

Закінчив старий говорити, і тиша стисла цех. Люди стояли трикутником у німому чеканні. Ягор Ягорович приготувався переносити удари Коршунових слів, бо він сердитий, очі мишами бігають. Погляд старого упав на темряву, що тиснула на вікна знадвору. В одну мить виринула квартира, тіло зразу забажало відпочинку й сну. Коршунов хотів щось сказати, та Ягор Ягорович не дав:

— Так що ж, судіть, карайте за мій злочин. Хай мені буде гірше. Одроблю й спати піду. Більше я не

бриґадир. Досить! Лізуть - лізуть до тебе, а потім ще й злочинцем обзивають.

Ягор Ягорович розмотав нарукавники, фартуха, замкнув шафу, одягся й увесь час не переставав буркотіти й лаятися на адресу всіх тих, хто не дає спокою. Коршунов почав був намагатися продовжити розмову, та куди там! Старий вів своє і навіть не повернувся, пішовши із цеху.

Тоді тільки вперше заговорив Бур'ян.

— От людина!

Ягор Ягорович з заводу йшов, клекочучи гнівом, у ньому все кипіло. Та поки дійшов додому, свіже повітря й темрява, яка приховувала в собі все, що могло напружувати нерви, старого заспокоїли. Був переконаний, що ніякого злочину він не зробив. Голова помиляється, і коли на зібранні почнуть про це говорити, то, крім підтримки, він нічого не почує. Правда, тепер вечорами працювати буде не треба, однаково віри його цифрам не стане. Та це ще й краще. Власне кажучи, як Петро на зборах почне говорити про нічну роботу, то можна бути йому вдячним. Погано, коли передумає. Доведеться знову лазити вечорами в цех. Як набридло!

На зборах Коршунов розповів усе по черзі, як він побачив за роботою бриґадира, що вони розмовляли й як розійшлися. В дискусії виступали ріжчики й без злости, алеж, на подив старому, погоджувалися з Коршуновим, засуджували вчинок бриґадира й вимагали кари - догани.

Ягор Ягорович сидів розгублений. Йому давали слово, та він відмовився. Що говорити? Коршунов міг помилитися, він один. Але збори — зовсім інша річ. Ягор Ягорович завжди до зборів ставився з великою повагою. Доводилося себе примусити погодитися — робив він недобре.

Старого обгорнула байдужість. Він із цікавістю дивився на піднесені руки, як збори вирішали йому догану.

 Та коли слідом за винесенням догани приймали до колективу Пірогова, Ягорові Ягоровичу всередині в грудях щось ворухнулося й відчувся біль. Хлопець ледарював, псував скло, і його забирають до колективу, його вже визнали за придатного! А старого за щирість карають.

— У мене є питання, — підвівся Ягор Ягорович. — Тому, що я непридатний, то прошу звільнити мене з бриґадира й оберіть когонебудь кращого.

Знову почали говорити про Ягора Ягоровича. І, що за чорт, усі—розхвалюють, кажуть, що він гарний чоловік і кращого бриґадира не знайти. Ніби умовилися хвалити. Зрозумій, як хоч—б'ють і по голові гладять. Голосували ще раз, знову доручили бриґадирувати надалі. Гаразд, так хай і буде, тільки дивно, чудний час настав.

Ягорові Ягоровичу після цієї історії часом було ніяково, притих, та все це пройшло, стерлося, і його бадьорий, ще дзвінкий голос можна чути в цеху щодня.

Артемівське. „Забой".

КОСТЬ КОШЕВСЬКИЙ

ШІСТЬ ТИСЯЧ ПІДСУДНИХ

КІНОСЦЕНАРІЙ НА 6 РОЗДІЛІВ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Пам'ятник Ленінові коло заводу або на території заводу. Традиційне й розповсюджене зображення Леніна на ввесь зріст з простягненою вперед рукою. Пам'ятник поволі повертається довкола своєї осі.

Пам'ятник ближче. Повільний відбіжний рух зупиняється. Видко найбільшу експресію простягненої вперед руки, що вказує.

Пам'ятник ще ближче. Лише деталь голови і простягнута рука.

Завод. Територія, корпуси, цехи всередині, машинові спорудження, варстати. Робітники.

Пам'ятник. Рух — простягнена рука зупиняється на іншому пункті.

Деталь вивіски: „Паровозобудівельний ...".

Завод. Складальний цех.

Пам'ятник. Рух, темп якого дозволяє прочитати...

...деталь вивіски: „імени Леніна".

Завод. Кладовище браку. З іржавого паровозного казана вилазить зачучвірений робітник - чорнороб... Підтягує штани, підперізується ремінцем. Поволі йде, меланхолійно попльовуючи.

Деталь вивіски: ... „завод імени Леніна".

На гайковому варстаті працює молода робітниця. Біля неї стовбичать двоє робітників напівхуліганского типу. Заважають жінці працювати. „Ухажують". Жируючи, один з них методично смика жінку за поворозочку від прозодягу. Жінка якийсь час терпить, зрештою не витримує, різко повертається, щоб ударити нахабу, але „ухажор" в контр її рухові, демонструє відомий хуліганський „прийомчик": рвучко нахиляється до жінчиної спідниці і... не доконавши руху... чухає собі коліно. Жінка інстинктово відступає. „Ухажори" мило регочуть.

Деталь вивіски:

„ПАРОВОЗОБУДІВЕЛЬНИЙ ЗАВОД ІМЕНИ ЛЕНІНА".

Кочегарка. Коло одного з казанів тривога. Казан протікає. Кочегари стривожені. Особа з технічного догляду насмішкувато заспокоює. Серед кочегарів обурення.

Вивіска:

„ВРНГ УСРР. ПАРОВОЗОБУДІВЕЛЬНИЙ ЗАВОД ІМЕНИ ЛЕНІНА"

Збирання паровоза. Працює ударна комсомольська бригада. Швидкий енергійний темп. Раптом бригадир

 Кравченко, худорлявий, високий на зріст із запалими грудьми, нервовим обличчям — зупиняє працю. Тривожно розглядає механізм, що його досі припасовували. Кравченко гнівно витягає з кишені грудку крейди пише: „Брак“ Вибух обурення.

НПС. . . ІМЕНИ. . .

Портрет Леніна на стінці директорового кабінету.

Кабінет директора заводу. Технічна нарада. Склад наради технічно - адміністративний.

Директор доповідає.

Один з інженерів: старий, довгобородий, добродушний ведмідь, слухаючи доповідь, починає незадоволено крутити головою і жорстоко чухати бороду.

Присутні п'ють чай.

Коло заводу з'являється людина в шкіряному кашкеті. До певного часу цей „невідомий“ діє лише спиною до апарату. Постать дуже імпозантна: широкі міцні плечі, кремезні м'язи, шия. „Невідомому“ припустимо було б з'явитися перед заводською брамою якось заінтригувуючи, хоч би, скажімо, в порядку напливу. Він зиркає вгору на . . .

Вивіску заводу . . .

. . . іде в прохідну будку.

Коридор прохідної будки. „Невідомий“ зупиняється коло віконця вартового, стукає. . . Жадного реагування. Стукає вдруге — ті ж наслідки. Від третього, нетерплячого вже, стуку віконце відчиняється, крізь нього видно постать сонного вартового промміліціонера. „Невідомий“ бере сонного за ковнір, підтягує його до віконця, показує посвідку, потім повертає його в попередній стан, зачиняє віконце, рушає на територію заводу. Який момент віконце лишається зачиненим, потім раптом відчиняється, і в ньому з'являється здивовано - обурене обличчя вартового. Озирнувши довколишнє і не знайшовши нічого підозрілого, вартовий тут же на лут

віконця вмощує лікті, меланхолійно підпирає обличчя руками, починає дрімати.

Технічна нарада продовжується. Директор закінчив доповідь, сідає.

Встає один з інженерів. Ховаючи іронічну усмішку і виявляючи в кожному русі перебільшену коректність на адресу директора, говорить:

ЗА ПРОМФІНПЛЯНОМ МИ ПОВИННІ БУЛИ ЗБІЛЬШИТИ ВИРОБНИЦТВО НА 100%?

Директор рухом голови стверджує.

Старий інженер сердито грюкає кулаком по столі.

АВЖЕЖ!.. НА 100... СЕНЬЙОРЕ!..

Присутні всміхаються.

Коректний інженер чемно зупиняє старого. Іронічна усмішка ховає злий вогник в очах... Продовжує:

Я МАТЕМАТИК І НЕ ДОВІРЯЮ ФАНТАЗІЯМ...

Старий інженер обурено бурчить щось сусідам, молодим інженерам. Ті заспокоюють: „Заждіть, хай говорить".

Коректний інженер, він же технічний директор, безапеляційно заявляє:

ЯК ТЕХДИРЕКТОР ЗАВОДУ КАТЕГОРИЧНО СТВЕРДЖУЮ:

АВТОРИ ПРОМФІНПЛЯНУ ЗАБУЛИ ПРО ДУЖЕ ТОЧНУ НАУКУ...

І додає:

ПРО МАТЕМАТИКУ!

Старий інженер хотів був знову вибухнути, але його знов затримали молоді інженери... Все ж таки змовчати він не в силі.

ВСЕ НА СВІТІ ВІДНОСНЕ, СЕНЬЙОРЕ!..
І ВАША „МАТЕМАТИКА" ТЕЖ

 Завод. Котловий цех. Із-за апарату з'являється „не відомий". Дивиться.

В затишному кутку, коло одної з цистерн, двоє котлярів потайки п'ють півпляшки. Розкубрюють, наливають в кружки. Помітивши непроханого спостерігача, одвертаються, ніби нічого не трапилось, і швидко кінчають горілку.

„Невідомий" увіходить у ливарний цех. Потрапляє на обурливе видовище. Саме ллють розтоплений метал у форми. Газ, дим, іскри. Металева юшка шумує, бризкає, хлюпає. І в цій атмосфері двоє якихось дурнів завелись битись. Крики, лайка, погрози старих ливарів марні. Вгамовуються тоді, коли одному з них хлюпнула вогняна крапля на ногу і призначила на соцстрах.

Заводське дворище. Біля недобудованого приміщення нової кочегарки, з великим новим цегельним димарем, лежать без догляду нові казани системи „Бабкок Вількокс". Заросли бур'яном, заіржавіли.

На одній із секцій вітер тріпає афішку-гасло: „Індустріялізація — шлях до соціялізму".

З'являється „невідомий". Повз нього проходить робітник-чорнороб, що його вже своєчасно було демонстровано. Зупиняється, шукаючи по кишенях папірця. Не знайшовши, підходить до афішки, зриває, старанно мне, одриває клапоть. „Невідомий" підходить ближче, питає:

ДЕ ПРАЦЮЮТЬ ВАШІ УДАРНИКИ?

Чорнороб добуває з кишені махри — крутить цигарку. Епічно-спокійно відповідає:

ТА МИ ВСІ,

Зліпив цигарку.

... УДАРНИКИ,

Закурив, затягнувся, пахнув димом і байдуже додав:

УВЕСЬ ЗАВОД УДАРНИКИ

Поволеньки пішов геть. „Невідомий“ стоїть непорушно.

Кочегарка. Інваліди-казани застарілої конструкції (так звані димогарні) вкрай зношені, латані й перелатані. Коло одного з казанів відбувається неприпустима, за правилами котлового контролю, справа: казан, що почав був протікати, ремонтують під парами, на ходу. Правила ж говорять: „частини казана, що перебувають під парами, дуже напружені, і ремонтування одних частин може викликати ще більші пошкодження в інших, а при підкручуванні гайок, болтів, останні можуть розірватись, звільняючи мок або воз. Це може призвести до вибуху казанів і до нещасних випадків з людьми“. Проте, не дивлячись на все це, двоє котлярів ремонтують. Трохи віддаля група кочегарів, серед яких Юхим — кочегар хорого казана, — обурено вимахуючи руками, кричить. Решта слухає:

Один з ремонтерів-котлярів одірвався від праці, гукає:

НІЧОГО ТОБІ НЕ СТАНЕТЬСЯ, БОЯГУЗЕ!..

Раптом другий з ремонтерів блискавично відскакує і тягне за собою першого. З щілини пирснув невеличкий струмінь пари і мало не обпік робітників.

Кочегари злякано акцентують. З одної групи відокремлюється один з кочегарів, Сорока... Підходить до ремонтерів, які, вже заспокоївшись, обережно беруться знову до роботи, і каже:

НЕ МАЄШ ПРАВА РЕМОНТУВАТИ КАЗАНА НА ХОДУ ПІД ПАРАМИ...

Увіходить „невідомий“. Спостерігає.

Сварка котлярів з Юхимом. Сорока одходить.

Невідомий питає в Сороки:

ЧОМУ НЕ ЗУПИНЯТЬ КАЗАНА ДЛЯ РЕМОНТУ?

 Сорока похмуро на нього зиркає — відповідає:

УДАРНА РОБОТА НАЗИВАЄТЬСЯ!..

„Невідомий“ знов питає:

А ЧОМУ НЕ СТАВЛЯТЬ НОВИХ КАЗАНІВ?

Підбігає розлютований Юхим, сердито кричить:

ВИЙДІТЬ З КОЧЕГАРКИ!.. СТОРОННІМ ЗАБОРОНЕНО..

З дверей механічного цеху вибігає старий робітник Муха. В руках у нього аркуш креслення і циркуль. Незадоволено розглядає креслення і, щоб остаточно пересвідчитись, починає вимірювати циркулем.

З-за апарату виходить „невідомий“, підходить до Мухи, питає:

ДЕ ВАШ ГОЛОВА ЗАВКОМУ?

Муха одірвався від креслення, дивиться на „невідомого“, запитує й собі:

А ЯКИЙ ВІН З СЕБЕ?

„Невідомий“ мовчить. Муха хотів був винувато всміхнутись та раптом заметушився, хутенько почав складати креслення і, обережненько зиркаючи на невідомого, топає геть з кадру.

„Невідомий“ в іншому місці заводської території перепиняє якогось суб'єкта виразно бухгальтерського типу, питає:

ДЕ ГОЛОВА ЗАВКОМУ?

Суб'єкт на ходу кидає:

ПОНЯТТЯ НЕ МАЮ!..

Знову в іншому місці; „невідомий“ розпитує якусь робітницю. Та дуже докладно йому відповідає, мовляв „підете так, а потім отак, а тоді ще отак, а тоді просто й буде“...

Приміщення завкому. Коридор. Коло дверей з табличкою „голова завкому“ колекція знеможених чеканням робітників. Увіходить „невідомий“, підходить до дверей — замкнено. Стукає.

Очікувачі байдуже на нього поглядають.

„Невідомий“ одступає од дверей, питає в одного з очікувачів, потрапивши на найроздратованішого.

ДЕ ГОЛОВА ЗАВКОМУ?

Той люто відповідає:

А ЧОРТ ИОГО ДУШУ ЗНАЄ, ДЕ ВІН!

На тлі заводу з'являється постать „невідомого“.

ДЕ ГОЛОВА ЗАВКОМУ?

Фраґмент пам'ятника Ленінові. Постать різко повертається, рука вказує:

на голову завкома Воропайченка, що теж присутній на технічній нараді. Він сидить десь позаду всіх і розповідає дуже смачно якоїсь сальної анекдоти. Кадр починається з того, що він саме його закінчує і, захлинаючись, трясеться від беззвучного сміху. Слухач, один з інженерів, досить байдуже підтримує.

Протяг шарпонув вікно і розметав усі папери, що ними убійчо „документально“ арґументував свої твердження техдиректор. Метушня. Збирають.

Увіходить „невідомий“. Його привітливо зустрічає директор, решта трохи незадоволено зиркає...

Воропайченко осікся. Перестає сміятись, підозріло придивляється до „невідомого“.

Двоє з членів наради перехиляються до Воропайченка, кивають в бік „невідомого“, питають:

ХТО ЦЕ ТАКИЙ?

Воропайченко споважнів, „конфіденційно“ сповіщає... У запитувачів багатозначно витягаються обличчя: А-а-а!..

Техдиректор продовжує:

КОНТРОЛЬНІ ЦИФРИ ПОТРЕБУЮТЬ ПЕРЕГЛЯДУ.

„Невідомий“ швидко нотує в бльокноті.

Техдиректор говорить:

УДАРНИЦТВО, ЯК НЕНАУКОВА СИСТЕМА ПРАЦІ, СЕБЕ НЕ ВИПРАВДАЛО...

Воропайченко погодливо хитає головою, наче хоче сказати: „свята правда!“

Старий інженер аж сіпнувся, щоб заперечити, але втримався і тільки шумно зідхнув.

Техдиректор закінчує:

МИ ЗРОБИЛИ ВСЕ, АЛЕ... ОБ'ЄКТИВНІ ПРИЧИНИ ВИЩІ ЗА НАС.

Раптом усе приміщення захиталось, як од землетрусу.

Кочегарка. Вибух казана.

З вікон директорового кабінету посипались шибки.

Інженери в паніці.

Картина вибуху. Зруйнована частина будівлі. Все затягається димом і парою. На першому пляні визирнула постать одного з кочегарів. Схопившись за обличчя руками, хитається... падає.

Всі кидаються до вікна і першим „невідомий“.

„Невідомий“ повертається обличчям до об'єктиву (вперше), потрапляє поглядом на техдиректора, який втратив увесь свій гонор.

„Невідомий“, стримуючи гнів, різко питає:

ЦЕ ТЕЖ... ОДНА З ОБ'ЄКТИВНИХ ПРИЧИН?

Старий інженер обурено додає:

І НАСЛІДКИ ВАШОЇ... „МАТЕМАТИКИ“?!

Техдиректор зблід — мовчки пряде очима.

(Кінець першого розділу).

Над напівзруйнованою будівлею кочегарки завірюха диму й пари. Повна гама переходів і відтінків од сніжно - білого до безнадійно - чорного кольору.

Сонний завод прокинувся. Заголосили тривожні гудки.

Ковальський цех. Коло парових молотів. Тривога. Робітники, не звертаючи уваги на працю молотів, панічно сприймають вибух. Короткий як блискавка обмін думок — різкий, експресивний, рвучкий.

Тривожний гудок.

Один з ковалів гукнув партизанським гуком: „Хлопці, за мною“, і всі, кинувши молоти, кинулися геть з цеху.

Гудок гуде.

У цехах паніка. Робітники покидали варстати. Біжать до виходу з цехів. Стрибають через варстати, через частини машин. Одиниці зливаються в групи, групи об'єднуються в охоплене панікою стовпище. Тиснуться в цехові двері, давлять одне одного; лайка, погрози, стиснуті зуби й кулаки, спотворені обличчя.

Гудок гуде.

Хтось узявся був зупиняти — шкода праці: змели зі шляху, як пір'їну.

З клубів пари й диму вискочив кочегар Сорока, затуляючи рану на голові, люто гукає:

ЦЕ КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ ДЄЙСТВУЄ!..

На телефонах висять директор, Воропайченко. Як звичайно в таких випадках буває, телефонні панночки вперто відповідають „Зайнято“ або й зовсім нічого не відповідають.

Довкола кочегарки збирається натовп робітників.

Глоба (невідомий) разом з Кравченком порядкують, організовуючи з місцевої заводської пожежної команди протипожежний наступ.

 На купу вугілля чи жужелиці видряпався Сорока — роз'ятрено вигукує:

КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ ПРАЦЮЄ!

Тривожний гудок не замовкає.

З двору станції швидкої допомоги один за одним швидко виїздить кілька санітарних авто.

Дим і пара над кочегаркою.

Вулицею мчить пожежна валка. Пожежники на ходу одягаються.

Гудок реве.

Сурмач - пожежник сурмить у сурму.

Мчать санітарні авта.

Шумує пожежа на заводі.

Гудок не вгаває.

Кочегар Сорока дійшов останнього ступеня в своєму гніві, гукає, трясучи кулаком:

КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ!!!

Сурмач - пожежник сурмить у сурму.

Коло заводу збирається натовп. Тривога. Паніка. В натовпі жінки, діти. Подекуди заламування рук, сльози.

До Глоби і Кравченка пробивається Сорока. З жахом кричить:

ЗАЛИВАЙТЕ ТОПКИ В КАЗАНАХ!

Пожежа росте. Дим. Пара. Іскри.

У Сороки заливаються очі кров'ю. Він ухопив Кравченка, реве йому в обличчя:

РЯТУЙ КАЗАНИ, БО ВВЕСЬ ЗАВОД К ЧОРТОВІЙ МАТЕРІ!!

Гудок, не вгаваючи, посилає зойки.

Кравченко радиться з двома своїми ударниками бригади - комсомольцями Шуркою і Стьопою.

Якийсь боягуз серед натовпу:

ТІКАЙ, БРАТВА, БО ЗАРАЗ ВИБУХЕ РЕШТА КАЗАНІВ!

В натовпі паніка.

Коло заводської брами зупиняються два авта з представниками ДПУ і парткому.

Кравченко і Шурка з Стьопою разом з Глобою підбігли до вікна, що десь ззаду кочегарки. З вікна валить дим, пара. Швидко, підсаджуючи один одного, лізуть у вікно. Гудок гуде.

Глоба, Кравченко і Шурка зникають у вікні. Стьопа лишається внизу, потім, раптом озирнувшись, переляканно тікає геть. Шурка визирнула з вікна, подає руку, щоб допомогти, але бачить, що допомагати нікому.

У широко розкриту браму заводу влітає пожежна команда.

В середині кочегарки. Все затягнуте парою й димом. Крізь цю завісу пробиваються постаті Глоби, Кравченка, Шурки.

Агенти ДПУ організовують льокалізацію пожежі.

Пожежники розмотують, монтують шлянґи — робітники хапливо допомагають.

В середині кочегарки. Глоба, Кравченко зачиняють піддувало.

Вигрібають жар.

Шурка поливає жар з шлянґи.

Пожежники узялися до роботи. Бомбардують пожежу водою.

Санітари швидкої допомоги подають поміч Сороці. Легке поранення. Забинтовують.

Глоба і Кравченко працюють. Крутять якісь вентилі — випускають пару.

Пожежники працюють.

Шурка гукає Кравченкові:

НЕ ВСТИГНЕМО!... ЩЕ ШІСТЬ КАЗАНІВ...

 Кравченко кидається далі в товщу пари й диму — Глоба за ним, Шурка за ними.

Пожежники взялись за сокири, за багри. Один з них рубає якусь лутку, з усього маху гатить сокирою.

Гупають самотньо покинуті парові молоти.

Вигрібає жар Кравченко.

Вигрібає жар Глоба. Поливає з шлянґи Шурка і жар і тих, що вигрібають.

Витягають пожежники з отвору кочегарки непритомну постать кочегара. Гудок гуде.

В кочегарці так усе затягло димом і парою, що Глоба, Кравченко і Шурка з шлянґою починають уже втрачати орієнтацію в просторі.

Шурка, заблукавшись, злякано гукає:

НЕ ВСТИГНЕМО!.. ТІКАИМО!

Гупають покинуті молоти.

Кравченко і Глоба вперто пробиваються далі.

Пожежа не вгаває.

Ударник - утікач Стьопа вривається в гурт ударників, що працюють на пожежі... панічно розповідає про вчинок Кравченка й інших.

Кравченко вигрібає жар... Раптом схопився за груди, закашлявся — захитався. Підскочила Шурка, тягне його назад — він виривається.

ПУСТИ... ЩЕ ТІЛЬКИ... ДВА КАЗАНИ ЛИШИЛИСЯ.

Кидається вперед з витягнутими руками, бо крізь пару нічого не видко.

Глоба крутить вентиль — випускач пару.

Пожежники витягають з пожежі ще одного непритомного кочегара.

Кілька ударників на чолі з Стьопою лізуть у вікно, куди влізли Кравченко й інші.

Рішуче кидаються в наступ пожежники. Їх підтримує багато робітників, озброївшись усім потрібним.

Кравченко знову захитався. Жахливий напад кашлю валить його з ніг.

До нього кидається Глоба і Шурка з шлянґою.

Кравченко, остаточно знесилений, не піддається:

ЩЕ... ОДИН... ОСТАННІЙ...

Глоба бере в Шурки шлянґу, а їй наказує тягти Кравченка назад. Сам же, тягнучи за собою шлянґу, кидається з простягненими руками вперед.

В останньому пароксизмі пожежа вибухає вульканом і піддається пожежникам.

Ударники - рятівники блукають по кочегарці, пробиваючись крізь пару.

Стьопа гукає:

ТОВАРИШУ БРИҐАДИРЕ!..

Глоба блукає, засліплений парою, не знаходячи останнього казана.

Манометр показує невпинне зростання ампеэражу.

Глоба блукає.

Водомірна трубка показує катастрофічне зменшення води.

Глоба вперто шукає невловимий казан.

Ударники-рятівники надибали на Шурку з Кравченком. Підхопили, потягли.

Робітники обурено приперли до стінки Воропайченка. Криють на чім світ стоїть.

Воропайченко, б'ючи себе в груди, мало не плаче:

ТОВАРИШІ!... ПОЙМІТЬ!... ОБ'ЄКТИВНІ ПРИЧИНИ!

Глоба намацав таки клятий казан. Зачиняє піддувало. Ллє воду з шлянґи просто в топку.

Робітники оточили представників ДПУ і парткому. Один перед одним сиплють прокльони на голови... винних... Тут же директор і Воропайченко.

Воропайченко не вдержався:

ТОВАРИШІ!.. КАЖУ Ж ВАМ—ОБ'ЄКТИВНІ ПРИЧИНИ!

 млено одмахується й тупцює далі. Шурка дивиться йому вслід.

ОЦЕ БУВ БИ БРИҐАДИР!.. НА ЯТИ

Стьопка обурено замахав руками, як вітряк крилами.

А КРАВЧЕНКО?.. ЗРАДИТИ?.. НІЗАЩО!

Бриґадники з запалом сперечаються. Одначе на боці Стьопи куди значна меншість. Як останній арґумент, він, трохи потай, щоб не всі чули, виголошує таке:

І ПОТІМ БРИҐАДА КОМСОМОЛЬСЬКА, А БРИҐАДИР БЕЗПАРТІЙНИЙ?.. НЕ ДОВІРЯЮ!

Шурка призирливо говорить:

Я ДУМАЛА, ЩО ТИ ТІЛЬКИ БОЯГУЗ, А ТИ ЩЕ Й ДУРЕНЬ

Стьопка не від того, щоб полізти в бійку, але гнівні вигуки товаришів угамовують темпераментного комсомольця.

У директорському кабінеті. Портрет Леніна. Портрет, так само, як і пам'ятник перед заводом, нічим особливим з боку художньої форми не відзначається. Це звичайний „реалістичний" продукт невідомого маляра. Проте авторові портрета пощастило так „поставити" очі, що з незвички здається, що вони рухаються, стежать за всім, що довкола відбувається. В даному кадрі портрет водить очима за... директором, який похмуро кругує великими важкими кроками з кута в кут. (Досягти враження того, що портрет „стежить", можна засобом фільмування портрета з різних точок в різних ракурсах, повільним повертанням портрета перед об'єктивом апарату тощо).

Директор зупиняється, повертається до дверей, дивиться.

Портрет також зустрічає поглядом

старого інженера, що ввіходить у кабінет. Незграбно тягнучи ноги, він простує до директора, кудись у бік дивлячись, ручкається і, коли директор, узявши зі столу газету, простягає йому, він мовчки витягає з кишені свою і, безнадійно нею махнувши, сідає. Видко, що цей інженер також перебуває у найбільшому психічному пригніченні.

Директор знову важко крокує взад - вперед.

Портрет зустрічає поглядом кожного інженера, що ввіходить у кабінет.

У кожного з інженерів у руках газетне повідомлення. Кожен під враженням цього повідомлення.

Портрет дивиться.

Останнім увіходить техдиректор. Хоч він ще й тримається зовні ніби бадьоро, але нема й сліду тої самозадоволеної тупої інтеліґентсько - аристократичної пихи, що нею він так виразно позначався раніш.

Директор зайшов за свій стіл, постукав, прикликаючи до уваги, і важко спустив голову. Апарат панорамує вгору,—Ленін дивиться просто в вічі.

Інженери поволі одводять очі в бік, спускають голови, спираючись на руки, затуляють очі долонями. Хвилювання. Нервозність. Ув одного - двох якийсь одноманітний рух — рефлекс. Всі уперто курять.

Директор рішуче підвів голову, довго мовчить, обводячи всіх присутніх суворим поглядом, нарешті, гірко усміхаючись, говорить:

НАШ ЗАВОД ОПИНИВСЯ НА ЛАВІ ПІДСУДНИХ.

Старий інженер хмуро кидає репліку:

І МИ, ДОРОГІ СЕНЬЙОРИ, В ПЕРШУ ЧЕРГУ.

Техдиректор, стримавши призирливий усміх, зиркає в бік старого.

Портрет скоса подивився на техдиректора і перевів очі на...

Глобу, двох робітників, членів заводського партбюра Шурку - комсомолку і Воропайченка, що саме ввіходять у кабінет і розсаджуються поміж інженерів.

Директор продовжує своє слово. Говорячи, він узяв зі столу газету і, зиркаючи в неї, за кожним пунктом повідомлення робить суворий, рух ствердження.

Базар. Гурт перекупок обступив якусь жалюгідну істоту з претенсіями на породисту аристократку. (На біржі посередробмису таких скільки помрежовій душі завгодно). Істота тільки скінчила читати газету, спускаючи її, обводить усіх багатозначним і багато - значучим поглядом і мовчки, повільно заперечливо хитає пальцем, мовляв, — „нас не піддуриш!“

Перекупки, затаївши дихання, ловлять кожний рух істоти, яка в їхньому гурті відіграє незаперечну ролю в політичних справах. Раптом істота не витримує свого „тонного“ вигляду і прориваеться каскадом слинявої брехні:

МАБУТЬ, БУНТУЮТЬ РОБІТНИКИ!

Перекупки заніміли, слухаючи, як загіпнотизовані. Нарешті, переповнені вкрай „свіжою“ новиною, кидаються бігти...

Покотилось базаром від ятки до ятки, з вуха у вухо

БУНТУЮТЬ!... ЗБУНТУВАЛИСЬ!... БУНТ!...

Коло одної з яток новина будить „радість велію“ в кількох „колишніх“ істотах: мало не гістеричний сміх опанував їх, дрібненько христяться, ховаючись, сміються, лякаючись, не в силі втриматись.

Кабінет директора. Інженери сидять, як приголомшені. Ще впертіше курять. Директорові слова безперечно знайшли відгук у переважної більшости, але клятий інтеліґентський гонор стримує, не дає одверто й чесно визнати свої помилки.

Воропайченко, щоб врятувати себе, вирішив окошити все на інженерах. Забувши свої гріхи — длубається в

чужих. При чому робить це в неприпустимо брехливому, демагогічному тоні, що зовсім не пасує ні до настрою ні до оточення.

Ленін з портрета майже одвернувся. Ледве-ледве скоса зиркає.

Воропайченко „криє". Вся його постать повна зневаги і призирства; кожний його рух наче говорить: „До чого ви довели завод? Та вас у мазуті мало викупати і на тачках із заводу вивезти!" І так далі, аж доки...

Старий інженер не витримав і, сердито пихкаючи димом цигарки, почав бурчати:

Я ЗА ЗАВКОМ!.. АЛЕ Я ЗА РОЗУМНОГО ГОЛОВУ ЗАВКОМУ!...

Глоба перезирається з товаришами і при їхній мовчазній підтримці досить безцеремонно припиняє Воропайченків слововибух, кажучи:

МИ ТЕЖ ПРОТИ ДУРНІВ.

Глоба довго дивиться на інженерів і, раптом захитавши скрутно головою,— усміхається.

У Леніна на портреті теж ледве помітна посмішка.

Коридор поліклініки. Довга фаланга білих дверей, чистий блискучий паркет. Порожньо. Раптом одні з дверей поблизу поволі відчиняються. З-за дверей боязко визирає постать у прозодежі з бинтів, перев'язок і вати. Забинтованими руками-культяпками тулить до грудей газету. Сторожко озираючись, крадькома дибає вздовж коридору.

Підкрадається до одної з палат, знов сторожко озирнувшись, увіходить, з трудом причиняючи забинтованими руками двері.

У палаті на ліжку лежить Кравченко. У його змучений хоробливий вигляд. У його температура. Забинтована постать підходить до ліжка, простягає Кравченкові

 газету, показуючи забинтованою рукою повідомлення на першій сторінці.

Кравченко читає:

Газета. Широкомовні шапки - наголовки широким великим чорним шрифтом:

ГАНЕБНА ЗРАДА НА ТРУДОВОМУ ФРОНТІ! ПРОРИВ НА ПАРОВОЗОБУДІВЕЛЬНОМУ ІМ. ЛЕНІНА.

Кравченко раптом проривається страшним кашлем. Кочегар Юхим, якого впізнаємо в забинтованій постаті, безсилий допомогти. Безпорадно тупцяє довкола білим ведмедем. Вбігає санітарка, швидко подає питво.

До робітників заводу нарешті теж дійшли газети. Їх звичайно роздають вранці перед перервою на сніданок, але не скрізь і не завжди це буває. Продаються ж, наприклад, у Києві харківські газети аж увечері, тим часом як поїзд їх привозить до Києва вранці.

Стьопа, одержав газету, хапливо розгортає, ковтає кричуще повідомлення. Довколо нього ударники зазирають через плечі, через голови, тиснуться, лізуть один на одного. Обличчя бліді від тривоги, серйозні, широко розплющені очі, уривчасте дихання. Апарат під'їздить, у кадрі лишається тільки Стьопа.

Газета: — за катастрофічний відступ з фронту соціялістичного будівництва, що виявився у ганебному занепаді труддисципліни, зриві промфінпляну і цілковитій деморалізації заводу, як бойового виробничого загону — ухвалили:

Стьопа, тремтячи, мов у пропасниці, уривчасто читає:

1) Зняти з заводу звання ударного, як не заслужене колективом заводу.

Газету читає Муха. Довкола нього зібрались старі кадрові робітники. Повідомлення приголомшило всіх. Розгубленість. Нерозуміння факту в усій його жорстокій суті. Наближення апарату, Муха, поправляючи ввесь час окуляри, читає:

Газету: 2) Зняти з заводу ім'я шефа т. Леніна, як не заслужене колективом заводу.

Кочегарка. Важко дихаючи, запливаючи чорним вугільним потом, збились кочегари коло Сороки, слухають. Апарат під'їздить: важко перевертаючи газетні слова, як п'ятипудові брили вугілля, читає Сорока.

Газету: 3) Занести Паровозобудівельний завод

НА ЧОРНУ ДОШКУ.

Газета. Назва. Поволі газета спускається, показується читач Сорока. Всі, що його оточують — розходяться. Наближається апарат. . .— видко, що Сорока, хитаючись, ледве ворушить губами — шепоче:

ЗНЯТИ... ЛЕНІНА...

Стоїть нерухомо.

Кабінет директора. Все затягло цигарковим димом. Дивне враження справляють люди, що тут зібрались; один, охопивши руками коліно, методично похитується, другий поклав голову на спинку стільця і нервово куйовдить волосся, третій, охопивши голову долонями, сперся ліктями на коліна й так завмер, четвертий нервово гризе нігті, п'ятий не курить, а просто їсть цигарку й т. д., почувається, що люди не контролюють своїх рухів. Відбувається психічна криза. Старий інженер, стоячи коло вікна на тлі заводу, суворо промовляє; він уже не старий буркотун, а суворий прокурор до своїх колеґ і до себе:

МИ НЕ ШКІДНИКИ, АЛЕ НА ЛАВІ ПІДСУДНИХ
НАШЕ МІСЦЕ ОДНЕ З ПЕРШИХ (умовно).

Техдиректор нервується... Раптом, наче остаточно зважившись, бере аркуш паперу й починає швидко писати.

Ленін з портрета спостерігає.

 Старий інженер вивершує промову свою. Його останні слова... зрушують інженерську масу, і вона прорівається гарячими оплесками. Кожний із присутніх вдячний старому інженерові за те, що він зумів висловити те, що не кожний одважився б зробити через фалшивий інтеліґентський гонор. Всі схвильовані й суворі. Момент такий, що його треба поважати. Техдиректор зривається з місця і, наче всупереч оплескам, несе до... директора і Глоби щойно нашвидку записану заяву... Простягає їм аркуш. Ні директор ні Глоба заяви не беруть. Суворо, мовчазно на нього дивляться. Павза.

Інженери суворо стежать.

Техдиректор поволі прибирає руку з папером назад. Момент роздумує і... різко рве заяву.

Я НЕ МОЖУ БУТИ ДЕЗЕРТИРОМ.

Коло заводської брами стоїть група робітників. Похмуро дивляться... Настрій, як на похороні.

З вивіски заводу знімають літери „імени Леніна". Внизу з брами виходять робітники з заводу після роботи.

Група робітників, що спостерігає, росте, збільшується. Останніми підходять Сорока й Муха. Раптом робітницямашиністка, що стояла поруч Сороки, починає плакати і швидко йде геть.

У робітників, коли до їх придивитись, очі теж замокріли. Ховаючись один перед одним, починають розходитись.

Сорока нахилився до Мухи, незвично стримано, але до крови серця впевнено каже:

ЗРАДА СВІТОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

Муха, що ніколи не виглядав суворим, раптом наче виріс. Мовчки підносить до обличчя старий вузлуватий

палець, момент дивиться Сороці в очі і потім стримано і якось наче потайно шепоче:

ПРАВИЛЬНО... І ПЕРШИЙ ЗРАДНИК... ТИ...

А потім, одвівши очі вбік, додає:

ТА Й Я ТЕЖ... ЗРАДНИК.

Сказавши це, Муха тяжко зідхає, робить машинальний рух прощання і йде геть. Сорока, наче врісши в землю, лишається на місці. Павза.

Коло самотнього Сороки зупиняється тип... Зиркає туди ж, куди всі робітники дивились... насунув картуз на очі від сонця, засунув руки в кишені, дивиться, глумливо кривлячи губи.

Зняли з вивіски останню літеру.

Тип (що його найкраще клясифікувати, як одного з представників решти капіталістичних елементів у нашій країні — підрядник, куркуль, крамар, свинарник), не одриваючи погляду від вивіски, штовхає ліктем Сороку, каже:

ПРОГУЛЯВ ПРОЛЕТАРІЯТ ЛЕНІНА.

Сорока наче прокинувся, дивиться на нього, розглядає уважно. Тип так само продовжує:

ДОБАЙДИКУВАЛИСЬ, СУКИНИ СИНИ! НАСТРОЇЛИ СОЦІЯЛІЗМУ.

У Сороки стиснулись кулаки... підступає до типа ближче... Почувається, що він може зараз задавити людину.

Але типа не злякаєш. Він, свинарник або куркуль, дебелий. Зустрічає Сорочин підступ глумливо й нахабно спокійно.

З ТАКИМИ БАГАТО НЕ НАСТРОЇШ!..
ЛЕДАЦЮГИ!.. БОСОТА!..

 Сорока на встигає відповісти типові ні рухом, ні словом, бо той, скінчивши своє, повертається й рушає своєю дорогою далі.

Вивіска заводу без слів „імени Леніна".

Сорока поволі спускає стиснуті кулаки, рушає... іде геть до заводу.

(Кінець третього розділу).

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ.

А чутки базарні вже розповзались по всьому місту, розлилися брудом по всіх вуличках та завулках. Заговорили сласно обивателі:

ЧУЛИ?

Котяться брехні. Захлинаючись, обиватель обивателеві вість подає:

ЧУЛИ?

Святкує обиватель. Хіхікає, пітні ручки потирає.

ЧУЛИ?.. ВЖЕ!..

Повиповзали на світло давні „мощі". З півпогляду, з півнатяку, з непомітного руху куточків засохлих синіх уст розуміють одне одного.

ПОЧИНАЄТЬСЯ!..

Діягнозу чуткам ставить модернізована потвора, гальванізований архаїзм: піп у цивільному вбранні:

БРЕШЕ ГАЗЕТА! ПРАВДУ ЗАМАЗУЄ!

Як іскру в пороховий льох кинув своїми словами тип. Аж тремтять віруючі... А яка ж правда, батюшко?

Прорицає свою правду „мудрий" священослужитель:

ЗБУНТУВАЛИСЬ РОБОЧІ... СТО ДУШ ЗАБИТО...
А ВОНИ ЗАМАЗУЮТЬ...

Аж пополотніли, аж потерпли од такої звістки віруючі... Аж дух сперло в грудях. „Та невже?"

У підворітті торгує крамарка „художньою культурою“. У неї є все од похітливих голих жінок до портретів пролетарських вождів включно. Це, так би мовити, конкретне втілення гасла „мистецтво масам“ за АХРРівським рецептом. Троє піонерів купують портрет Леніна.

Розплатились і, роглядаючи покупку, пішли геть. Тут же зупиняється Муха.

Крамарка пропонує йому похітливий крам, але Муха одхиляє пропозиції і показує на портрет Леніна. Крамарка не заперечує — не до смаку похіть, беріть Леніна... Аби торг ішов. Загортає портрет у газету.

Коло воріт, на лавочці, зібрались „політики“. Гаряче обмірковують чутки. Серед них сидить Сорочиха. Тут же й піп, „розоблачатель“ газетних брехень. Він глибокодумно ізрекає свою „правду“. Раптом Сорочиха стрепенулась. Усі замовкають, наче заціпило. Замовкли, дух затаїли, тільки очі як голки колють...

Сороку, що похмуро, повільно наближається до двору. Підійшов, на момент зупинився, наче забув щось... думає. До нього наближається піп... Скрушно хитаючи головою, говорить:

СПІВЧУВАЄМО ВАМ, ТОВАРИШУ.

Сорока глянув на нього, зміряв поглядом, поправив перев'язку на голові і, кинувши на ходу:

ЧОРТЯКА ТОБІ ТОВАРИШ!

... іде в двір. Сорочиха кидається за ним, але в хвіртці зупиняється і подає всім таємничий знак: „зараз довідаюсь про всю правду“. Обивателі заспокоюють попа... „Ну що ви, батюшко, од бандитів хочете?!.. Чемности? Виховання?!..“

Сорока у себе в хаті. Сідає за стіл. Сорочиха, і схвильована і роз'ятрена цікавістю, не діждеться, доки чоловік заговорить нарешті. Запитувати не зважується,

 а щоб заохотити на розмову, кидає фразочку, ставлячи на столі якусь дуже водяну страву:

КООПЕРАЦІЯ ГОЛА... НА БАЗАРІ НЕ ДОКУПИШСЯ.

Сорока не звертає уваги — мовчки їсть. Жінка, не почуваючи небезпеки, продовжує „закидати вудку“:

СКОРО З ГОЛОДУ ВИЗДИХАЄМО!..

Сорока похмуро їсть. Сорочиха не витримує. Починає плакати. Сякаючись, витираючи сльози, вона так і сипле. Тут усе змішалось у купу: і стояння в чергах, і голодні діти, і дорожнеча. У Сорочихи, як і в усякої жінки пролетаря, зараз дуже складні обов'язки, а коли вона ще до того має нахил прислухатись до шептунів, що наче шашіль точить психіку жінок по базарах, по чергах та попід ворітьми на лавочках, то й не дивно буде, коли вона почала розмову з одною метою, а прорвало її зовсім з другого приводу. Сорока, стримуючи себе, продовжує похмуро їсти. Тільки тоді, як жінка вигукнула:

КОЛИ ВЖЕ ВИ, ДУРНІ, ЗА РОЗУМ ВІЗЬМЕТЕСЬ?!..

... Сорока теж не витримав і, гупнувши кулаком по столі так, що аж посуд затанцював, гукає:

ТИ!.. КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ! ПОМОВЧ!

Сорочиха одначе вже не здатна замовкнути. Вона саме ввійшла в смак.

Сорока люто зривається з місця, кидається до неї, але вона не тікає, не обороняється. Навпаки, вона з викликом виступає: „на, бий!..“ Сорока люто плює, круто повертається і, зірвавши кепку з вішалки, рвучко виходить з хати. Сорочиха зайшлась сльозами, потім кидається за ним услід.

Коло двору на лавочці, чекаючи нетерпляче точних відомостей од Сорочихи, жваво обмірковують стано-

вище і накреслюють перспективи. Нараз усі замовкають. З двору швидко виходить Сорока і крокує кудись геть. Не встигають цей факт усвідомити, як з хвіртки вилітає Сорочиха вся в сльозах. Не помічаючи присутніх, вона гукає вслід Сороці щось в усякім разі не дуже симпатичне.

Обивателі і сусідоньки наближаються. Піп нетерпляче запитує:

НУ ЯК?.. ЗБУНТУВАЛИСЬ ЧИ ТІЛЬКИ ЗБИРАЮТЬСЯ?

Сорочиха наче вперше побачила присутніх... Несподівано для всіх займає зовсім „недозволенну“ позицію: витерши нашвидку фартухом сльози, а заодно вже й висякавшись, і собі суворо запитує:

А ЯКЕ ВАШЕ, БАТЮШКО, СОБАЧЕ ДІЛО?

Грюкає хвірткою і лишає обивателів у стані, що колись його любили визначати словом „пасаж“. Один тільки „Батюшка“ не здається: войовничо кидається до хвіртки... Одчиняє і раптом несподівано бачить перед собою здоровенного собарлюгу, що зустрічає попа таким непривітним способом, що, безперечно, панічний відступ — найкращий спосіб реаґувати.

Муха в себе в хаті. В руках цвях і молоток. Вибирає найкраще місце на стіні. Забиває цвях. Вішає портрет. Одходить, дивиться.

Портрет.

Муха. Підходить, витираючи руки фартухом, стара Мушиха. Дивляться.

Портрет.

Воропайченко вирішив підготувати свої завкомівські папери на випадок ревізії чи може навіть здачі справ. Витягає з шухляд, з шаф безліч товстих тек і в'язок. З одчаєм розглядає, безпорадний розібратися в цій паперовій завалі.

 Нарешті зважується, сідає за стіл, бере одну з тек, розв'язує, шарпнув мотузок і зрушив у себе на столі стос паперів мало не до стелі. Кидає теку, хапається за стос, бажаючи втримати, але папери вперто розлазяться... валяться... падають...

Летять на підлогу „справи" й „діла".

Кравченко лежить у себе в палаті, вп'явшись широко розплющеними очима в одну точку. Важко дихає. Поволі заплющує очі.

Надвечір'я. Небом сунуть важкі хмари. Стелються над землею. Бредуть річкою.

На березі сидить Сорока. Нерухомо. Як чавунна статуя. Приходить на пам'ять мислитель геніяльного Родена, коли придивитись до цієї безмежно замисленої людини.

Хмари.

На воді коло ніг Сороки потроху починають дріботіти бульки. Починається дощ.

Блискавка в хмарах. Далекий грім.

Сорока сидить нерухомо.

Вибух серед хмар.

Кравченко неспокійно заворушився.

Блискавка знов перетинає небо.

Кравченка починають опановувати марення... Зникають стіни палати... Завіяв вітер, заграв простирадлами, ковдрою і... Кравченкові ввижається:

В степу ясної, літньої ночі, на залізничій колії, старий пошарпаний паровозик тягне надсильний тягар: довгу, нескінченну валку навантажених вагонів. Паровозик шипить, димить, парує, буксує... Гудки подає.

За вікном палати громовиця. Кравченко марить:

Паровозик починає приставати, як щирий селянський коник. Смикається, вовтузиться... не потягне.

Забуксував зовсім... Кричить... Тоненьким гудком місячну ніч прорізує:

ДО-ПО-МО-ЖІ-І-ІТЬ!..

Кравченко змагається з маривом... розвіяти хвору уяву, але марно.

Паровозик гукає, кличе на поміч.

Десь на кордонах стоять напоготові могутні велетні — чужоземні паровози. Пашать парою, світять огнями, готові кинутися в наступ.

Паровозик — роботяга зовсім пристав... Уривчасто хрипить:

ДО - ПО - МО - ЖІ - І - ІТЬ!..

Відгукуються йому інші паровози, з інших колій.. Вони працюють і, почувши зойки, зупиняються і немов прислухаються... гукають гудками:

ТЯГНИ!.. ТЯГНИ - И - И!..

Паровозик остаточно знесилюється. Знеможений, починає хилитися набік, як надірваний кінь.

Гукають йому з заводських цехів недобудовані паровози:

ТЯГНИ - И - И!

Але паровозик уже сам не потягне... Хилиться, от-от упаде.

Чужоземні паровози, наче спостерігаючи все це, починають реготати.

ГХА — ГХА — ГХА — А — А!..

Кравченко на момент приходить до пам'яти. Розплющує широко очі... слухає.

Надворі бушує злива.

Кравченко знов заплющує очі.

Паровозик - хилиться.

Паровози - велетні регочуть.

Почув наш паровоз... Зупинивсь... Коротко, тривожно гукнув, прислухавсь і, зрушив з місця повною ходою.

Паровозик хилиться... от - от ляже, от упаде.

 Мчить до нього на поміч один наш паровоз, подаючи тривожні гасла...

Зрушив з місця другий.

Третій.

Мчать на допомогу.

Чужоземні велетні регочуть:

ГХІ — ГХІ — ГХІ - І - І - І!..

Кравченко марить.

Велетні - паровози регочуть.

Під'їздять паровози на допомогу.

Зашипіли, запарували паровози - велетні. Загуділи тривогу...

Рушають з місця.

Підводиться загнаний кінь - паровозик, стає на всі свої колеса.

Стають наперед його свіжі паровози, впрягаються цугом.

Мчать велетні - паровози в бій. Димлять, парують, гудуть — перегукуються.

Рушила валка в паровозній супрязі.

Мчать у наступ велетні.

Знялась тривога серед наших паровозів... Перегукуються. Сиґналізують.

Гукає в кілька гудків паровозна супряга:

ТОВАРИШІ ПАРОВОЗИ!.. НА ПОМІЧ... ВОРОГ НАСТУПАЄ!..

Вирушають із цехів наші нові велетні - паровози... Гукають:

НЕ ДРЕЙФ, ТОВАРИШОЧКИ!

Кидаються в контратаку один за одним.

Мчать назустріч ворогові.

Зустрілись два велетні. Врізався наш паровіз... Вибух. Затягло все димом і парою.

Знову зустріч. . . Знову вибух.

Виступають з цехів нові й нові наші велетні-паровози.

Везе паровозна супряга довжелезну валку.

Відступає ворог — паровіз. . . Відступає задом порачому. Женеться за ним наш паровоз - велетень.

Мчать наші нові велетні. Мчать іншими просторами.

Здибались ще двоє велетнів. Вибух.

Покотився ворожий паровіз під ускіс.

Знов зійшлися. Знов вибух. . . Знов катастрофа.

Розгорнувся бій не на життя — на смерть.

Тягне паровозна супряга вагонну валку.

Смикнувся був у наступ один з ворожих велетнів, але здрейфив, зупинився і кинувся панічно відступати. Погнався за ним наш паровоз. . . Гуде — гукає:

ЗДАВАЙСЯ ! . . НЕ ВТЕЧЕШ ! ДОЖЕНУ ! . .

Женеться за ворогом скільки духу. . . Догнав.

Ухопив і потяг за собою в полон.

Одступають ворожі паровози . . . Задом, рачкують.

Женуться за ними наші велетні.

Ще одного ворога взято в полон.

Ще одного.

Й ще одного...

Мчить паровозна валка... світить вогнями. . . Наближається. Вогні ростуть, збільшуються, насуваються і виростають в електричну лямпу в руках у заспаної санітарки.

Над Кравченком схилилась літня жінка з сивим стриженим волоссям, з суворими рисами стомленого обличчя, в білому халаті — лікарка. Вона акуратно вкутує Кравченка ковдрами, бере у санітарки з рук міхур з льодом, кладе йому на голову.

Санітарка ставить на нічний столик лямпу — виходить. У смузі світла вимучене воскове обличчя Кравченка. . . Спить. Злива за вікном не вщухає.

(Кінець четвертого розділу).

Бушує злива. Заливає нічну вулицю.

Бреде під дощем т. Сорока.

Злива.

Бреде Сорока байдуже, іґнорує дощ. Наче й нема його. Бреде замислено, руки в кишені заклавши.

За вечірнім чаєм. У зручному домашньому одязі. В затишку від дощів і бур сидить Муха і читає своїй старій газету.

Стукає рука в двері.

Прислухались старі... „Стукають"... Пішов Муха відчіняти.

Заходять гості, комсомольці — Шура, Стьопа й ще один. Гості несподівані. Ніколи ще до Мухи не приходили комсомольці, та ще в такий пізній час. Розгубився зовсім старий. І гості теж почувають себе не зовсім гаразд, хоч Шура й намагатся весело всміхатися, обтрушуючись від дощу.

Муха заклопотавсь, заметушивсь. Стара Мушиха трохи злякано стільці підсуває. Гості ховають ніяковість за перебільшеною суворістю і врочистістю. Муха зовсім губиться. Нарешті Шурка заговорила:

ОД ІМЕНИ ЗАВОДСЬКОГО КОМСОМОЛУ ЗАПРОШУЄМО ВАС КЕРУВАТИ НАШОЮ БРИҐАДОЮ.

Муха перелякався зовсім: „Я?.. Керувати? Та що ви справді?! Боже борони! Кому це на думку спало?

Комсомольці беруться вмовляти. Особливо Шурка старається. Але Муха, як то кажуть, руками й ногами відкараскується.

У дверях пивнушки, з'являється мокрий, як хлющ, од дощу Сорока... Проходить автоматично до столика.

У пивнушці повно. В клубах диму й брудних випарів, ніде правди діти, здебільшого сидять робітники. За

одним із столиків гурт свинарників. Серед них той, що розмовляв із Сорокою, коли знімали вивіску коло заводу. Він звертає увагу на Сороку, нахиляється до своїх, показуючи очима на нього, щось глумливо оповідає.

Кельнер подав Сороці пару пільзенського. Одкубрив пляшку, наливає в кухоль. Сорока, не зводячи зору з одної точки, береться за кухоль. Підходить свинарник, не питаючи дозволу, важко валиться на стілець, навалюється на столик. Павза. Дивляться один на одного. Нарешті свинарник, брутально всміхаючись, каже:

ЛЕНІНА ПОМИНАЄШ?..

Сорока довго дивиться... Пізнає... Потім бере кухоль, момент затримує і раптом рвучким лютим рухом виплїскує пиво в нахабно-п'яне обличчя свинарника.

За шинквасом паніка.

Падає столик з батерією пивних пляшок.

В засиджене мухами дзеркало влучила пляшка з пивом. Брязкіт. Вибух уламків і фоєрверк черепків.

На брудній, залитій, загаженій підлозі кілька пар ніг завзято вовтузяться.

Падає як сніп розпанаханий свинарник.

Грюкнули двері пивнушки за кимсь, що швидко вибіг геть на вулицю під дощ.

Група свинарників кинулась у двері, але дощовий шквал, що кинувся їм у вічі, примусив відступити назад.

Дощ заливає тротуари робітничого передмістя.

Біжить під дощем Сорока... Біжить як вітер.

Бурхливі потоки води посеред вулиці.

Сорока біжить, наче за ним щонайменше ескадрон жандарів жене.

Засвистів гудок паровозу десь на колії, прорізуючи дощ.

Сорока вилітає з-за рогу. Раптом почув...

Паровозний гудок.

 З розгону став. Дихає мов ковальський міх. Вп'явся в нічну темряву — слухає. Момент, і знов рванув з місця — біжить далі.

Комсомольці — народ упертий, але впертість Мухи ще дужча. Як йому не доводять, він одмовляється:

Я ВЖЕ В КОМСОМОЛ НЕГОДЯЩИЙ, ПІДТОПТАВСЯ.

Проте для Шури це не арґументи. Утихомиривши товаришів, вона сідає коло Мухи ближче і починає йому спокійно і твердо доводити. Муха слухає, наче хоче сказати: „Ну... Ну, то що з того"?

Сорока, змагаючись із дощем, біжить десь повз довгу нескінченну бетонову огорожу заводу.

Мусянжова постать Леніна, залита дощем, осяяна нічними заводськими загравами — повертаючись у темпі безупинного Сорочиного гону — простягненою рукою наче вказує йому шлях.

Нарешті добіг. Кинувся в прохідну будку.

На шляху вартовий:

ПЕРЕПУСТКУ!..

У Сороки вже легені мало не дотлівають від шаленого бігу. Серце калатає так у грудях, що наче крізь мокрий до рубця одяг видко. Здавив його руками, держить. З останніх сил викидає з себе, з грудей:

ПУСТИ!.. ЗАВОД ЗАГИБАЄ!..

Але жадними інструкціями від завгоспа, коменданта і навіть від самого директора — на випадок світового маштабу — вартового прохідної будки аж ніяк не інструктовано. Жадних пояснень і розпоряджень у таких справах не дано. Про світову революцію у правилах внутрішного розпорядку нічого не сказано, в примітках не обумовлено і не передбачено. Коротко кажучи, вартовий про загибель світової революції не поінформований. Кинувся був Сорока пробоєм але зустрів

ДЕЛЕҐАТИ 2-ої СВІТОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙН. ЛІТЕРАТУРИ НА ЖОВТНЕВІЙ ДЕМОНСТРАЦІЇ В ХАРКОВІ

ГРУПА ДЕЛЕҐАТІВ 2-ої СВІТОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:—праворуч—Л. РЕНН (Німеччина), Б. БУАЧІДЗЕ (ЗСФРР), Є. ГІРЧАК (УСРР) Б. ІЛЛЕШ (Угорщина), Л. АВЕРБАХ (РСФРР), МАТЕ [redacted] ЗАЛКА (Угорщина), А. ФАДЄЄВ (РСФРР).

Палкий братерський привіт українським пролетарським письменникам і читачам журналу „Гарт“ від грузинських пролетарських письменників. Наше ударне завдання — об'єднати, злютувати всі сили робітників пролетарської культури для успішного виконання історичних завдань.

Беніто Буачідзе

Харків, 15/XI

негайну ж і рішучу контратаку... Момент... і опинився на брукові під дощем, перед заводською брамою.

Безпорадно озирнувся довкола і раптом, наче приголомшений ударом, побачив...

Різко направлену руку Леніна, з якої промінням стікають дощові струмені.

Кидається Сорока знов кудись у темряву повз бетоновий паркан.

Воропайченко солодко заснув, по вуха закопавшись у папери. Хропе.

Добіг Сорока туди, де бетоновий паркан не такий високий — можна перелізти. Кидається з останніх сил на приступ. Зривається, дощ сліпить очі — падає... Кидається знову і знову і нарешті подужує.

Вказує рука Леніна.

Лютує дощ. Біжить Сорока повз нові казани.

Вривається в кочегарку. Назустріч йому кочегари.

ТОВАРИШІ КОЧЕГАРИ!..

Обступили Сороку товариші... Слухають мовчки, тільки очі горять, та кулаки мимоволі стискуються. А він викидає з себе слова, як шматки розпеченого металю... Кров'ю серця промовляє.

Мовчать чорним мовчанням кочегари.

Замовк Сорока — жде.

Підвів очі один, зиркнув на товаришів — каже:

ДЄЙСТВУЙ, ТОВАРИШУ!..

Кинулись кочегари замикати входи й виходи.

А в Мушиній хаті йде гаряча суперечка. Як останній арґумент, говорить Муха:

ХОЧЕТЕ, ЩОБ З МЕНЕ СМІЯВСЯ ВВЕСЬ ЗАВОД?

Навіть Стьопа, що стриманіш, ніж інші, прохає та вмовляє Муху, і той розпалюється і починає мало не скандалити... Раптом усі замовкли, прислухаються.

Дощову зливу протинає тривожний заводський гудок.

Шура гукає:

ЗАВОД КЛИЧЕ!..

Кидаються комсомольці з хати, навіть не попрощавшись.

Реве заводський гудок... Реве, захлинається...

Муха нервово прислухається. Стара взялася була умовляти — зиркнув сердито — відстала. Забігав по хаті, знов зупинився — слухає.

Кличе гудок.

Біжать під дощем три комсомольських постаті... Стрімголов... як вітер.

Увірвалось засідання бюра заводського комосередку... Слухають...

Замер на місці Глоба, слухає:

ЗАВОД КЛИЧЕ!

Долетіла до робітничих жител заводська тривога. Прокидаються сонні — слухають:

ЗАВОД КЛИЧЕ!..

Зупиняються на півшляху кухлі з пивом — слухають:

...КЛИЧЕ!..

Одриваються чубаті юнацькі голови од книжок — слухають:

...КЛИЧЕ!..

Рвуться поцілунки, холонуть обійми — слухають:

...КЛИЧЕ!..

Тривога на заводі.

Прокидається нарешті й Воропайченко. Не розшолопає спросоння, в чім річ. Вибігає з „Кабінету".

Підпирають кочегари з середини вхідні двері. Трусяться... двигтять двері... Міцно тримають кочегари — не пускають нікого.

Кличе гудок... Б'є мов у дзвін на сполох.

Схопився Муха за шапку, за бурку дощову — стара кинулась була зупиняти, одвів суворо рукою — каже:

ОДІЙДИ СТАРА — ЗАВОД КЛИЧЕ!

Кинувся з хати, наче років з тридцять з плечей скинув:

Тривога на заводі.

Припав Сорока до гудочного вентиля — зціпив зуби, кидає гасло тривоги в дощову буряну ніч.

Вибігають з хат на ходу, від дощу напинаються.

Вилазять з пуховиків розтривожені обивателі... Паніка й радість в очах сплелася.

Біжать — будять сонні вулиці... Біжать робітники.

ЗАВОД КЛИЧЕ!..

Кличе Сорока.

Біжать... Біжать... Біжать...

Одягаються обивателі... Похапцем, нашвидку...

Одягаються, христяться, молитви шепчуть, на дітей собаками гарчать.

Тримають міцно двері кочегари.

Добивається в кочегарку гурт людей на чолі з Воропайченком.

Гукає крізь двері один з кочегарів:

СТОРОННІМ ВХІД ЗАБОРОНЕНИЙ!..

Біжать комсомольці... Біжить молодь робітнича.

В обивателів паніка: здирають з пальців у себе персні... з вух виймають серги.

Біжать суворі кадровики.

Замотують обивателі в ганчірки срібні ложки.

Біжать, поспішають старі майстри — біжать Мухи.

Хапливо ховають обивателі добро своє в пічурках.

Стрімголов скачуть візниками по калюжах і дощових потоках інженери.

 Засувають обивателі барахло під половиці.

Біжить старий інженер, біжить разом з робітниками.

ЗАВОД КЛИЧЕ!..

Знов наче ожила мусянжева постать Леніна — залита дощем, облита світлом — кожній робітничій постаті, кожному гуртковi, що біжить — вказує шлях.

Кличе, надривається гудок.

Змітають з шляху вартового прохідної будки.

Добивається Воропайченко в двері кочегарки — кричить:

ЩО СТАЛОСЯ?

Реве гудок.

Вливаються в заводське дворище.

Гукає, надривно гукає, кличе гудок.

Вливаються в заводську браму товпища збурених робітників.

Кричить, б'є в двері, наче його хтось справді боїться — Воропайченко.

ЩО СТАЛОСЬ?

Сорока знемагає. Зціпив зуби до крови — сиґналізує.

Захрясло заводське подвір'я людьми.

Клекоче, вирує натовп.

Сорока востаннє крутнув вентиль і знесилено посунувся на підлогу. Лежить якийсь момент нерухомо, потім важко підводиться.

Широко одчиняють двері кочегарки... Виходить з них Сорока.

Клекоче натовп коло трибуни.

Лізе на неї з останніх сил, майже напівсвідомо дряпається Сорока... От-от упаде, і раптом міцно підтримує його Глоба.

На трибуну зводить, ставить.

Встромив Сорока в чорний вир людей майже невидющі очі . . . гукає . . .

ТОВАРИШІ ! . .

Вирує натовп.

Сорока напружує всі сили:

ТОВАРИШІ ! . .

Натовп затихає, суворо слухає . . .

Захитався Сорока — Глоба підтримав — і вигукнув останнім криком останніх сил:

СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ ЗАГИБАЄ ! . .

Натовп перед очима захитався, закрутився, і . . .

Сорока непритомний посунувся з трибуни просто в натовп на руки товаришів.

На трибуні Глоба.

(Кінець п'ятого розділу).

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Глоба на трибуні. Січе дощ.

На заводському дворищі, вночі, під дощем і вітром, без зарані підготованого пляну, без обдуманих і вивірених тез для порядку денного — відбувається небувалий стихійний мітинґ, мітинґ — самосуд. Він одбувається одразу в кількох місцях. Збудження таке, що слухати одного промовця великій кількості людей важко. Отже одразу говорять кілька в різних місцях дворища. Промовці беруть слово „явочним порядком", і їхні промови — не промови, а електричні розряди, вибухи піроксиліну.

В натовпі ще хаос неоформлених почувань і пристрастів. Це збуджена стихійна сила, що клекоче як кратер вулькана.

Глоба вступає в контакт з цією силою, як скульптор, як майстер, що мусить з цього хаосу сворити ґрандіозний монумент. Широкими експресивними рухами починає формувати матеріял.

Дах багатоповерхового будинку. З-за балюстради поліцейський чин строчить з кулемету просто в апарат. Ззаду виросли два робітники... блискавка боротьби... рух — поліцейський чин летить каменем додолу.

Ріг будинку. Коло нього припало двоє робітників. Момент чекання. За рогом з'являється автопанцерник. Вискочили з засідки двоє... Рух... Панцерник вкривається димом од вибуху бомб. Один з робітників падає.

В натовпі акцент... Детонація вибуху.

На імпровізовану трибуну — нові казани — вип'явсь новий промовець: один з заводського комосередку. Починає різати їдкими, гострими як ніж словами:

Підворіття... В шпари залізної брами сторожко визирають обивателі. Чекання, сподівання, прислухування. „Та коли ж нареш і?!"

Вулиця... Вибух гарматного набою... Брязнув об камінь ліхтарний стовб. Розляглась дитяча постать на бруку. Побіг гурт червоноармійців.

Вистрибнула на тендер „кукушки" комсомолка Шура. Застрочила словами, як кулеметом.

В натовпі рух до неї. Застигли... бліді обличчя запливають дощем.

Ззаду натовпу поміж стін, ніяк крізь них не проб'ється, „страждає" Воропайченко. Учепиться за одного, повертає до себе, питає:

ЩО СТАЛОСЯ?

Побіг Стьопа до нового димаря, зскочив на скоби, взяв у товариша прапор на держалні, подряпався вгору.

Глоба в суворому захваті змонтовує ще покищо розпорошені емоції в одне, збирає їх в один акумулятор... Формує.

БУЛА ПЕТЛЮРІЯ!..

Мчать гайдамаки на конях. Довгі шлики за ними в повітрі мають.

Гурт партизанів, робітників і селян крешуть по них з кулеметів.

Зробив рвучкий експресивний рух промовець.

Пролетів над апаратом бронепотяг.

Розірвався гарматний набій . . . Бризнув у небо вульканом.

Кинулись обивателі геть од воріт. Біжать по хатах.

Знову промовець. Ще експресивний рух... Наче підніс щось угору, над головою, і брязнув об землю.

Ще розірвався набій.

Стрибають в льохи обивателі... Кидають жужма пуховики, подушки... Ляду за собою причиняють.

Лізе Стьопа з прапором у руках на димар... Лізе, змагається з вітром, дощем.

Запалився старий Муха і не впізнати... Вліз у гурт старих робітників — кадровиків аґітує... Пошепки, потай, щоб не чули, щоб не замітили... Дуже старий соромливий.

А на тендер до Шури вже вип'явсь Сорока. Кожне слово, кожен рух наче лопата жару в...

Натовп.

Знову добивається Воропайченко... Теж кудись виліз. Гукає в натовп:

ЩО СТАЛОСЯ?

Визирають з піднятих ляд обивателі — слухають.

Б'є постріл з гармат...

...наче від руху Глоби.

Ще вище повзе Стьопа... До половини димаря доп'явся.

Жбурляє оберемки слів Сорока. Він не вчився ні плястики, ні реторики... Він боєць і кочегар. Кожний незграбний рух, кожна неоковирна фраза — купа жару в...

Натовп.

Один за одним встають нові промовці... Вилазять на імпровізовані трибуни... Говорить директор — кожне слово — удар ґільйотини.

Говорить жінка - робітниця — машиністка мостових підойм. У захваті не помічає сліз, з дощем їх мішає.

Потрясає руками старий інженер... Кипить як юнак.

Стьопа лізе вгору. Лізе, наче підганяють його промовці... проте що вище, то обережніше... Що вище — гостріше змагання з дощем і вітром.

Воропайченко знов питає... Ніхто в його бік і не зиркає. Раптом поруч з ним виріс техдиректор... Тісно двом... хапаючи руками повітря, котиться Воропайченко вниз.

І знов опиняється десь поза спинами.

Слухає маса техдиректорову промову... Слухає — не вірить.

Сидять в льоху обивателі... Закопали щось у кутку, накрили барилом. Слухають.

Говорить техдиректор, наче сам себе січе словами. Важко йому, проте мужньо свої провини визнає.

Уважніш, довірливіш слухає маса. Навіть усміхається дехто.

Глоба з трибуни не сходить... уже впіймав стихію маси в свої руки майстра... Вже виразно встають контури монумента.

БУВ ДЕНІКІН!..

Встають серед пожарища шибениці.

Мчаться серед лісу селяни - біженці.

Мчить червона кіннота з голими шаблями на апарат.

Лізе Стьопа — вище й вище.

Стрибнув старий інженер у гурт старих кадровиків. Підступає до нього Муха... Підступили робітники...

Сказав кілька слів Муха, гаряче тиснуть робітники інженерові руки.

Не втихає Глоба.

БУЛИ ПОЛЯКИ!..

Падають з кручі в провалля розстріляні робітники.

Вибухають мости в повітря.

Мчить червона кіннота на апарат.

БУЛА АНТАНТА!..

Підводяться корабельні гармати... Випал.

Кидають з судна у воду розстріляних.

Беруть партизани у полон французький танк.

Мчить червона кіннота.

Лізе Стьопа вище... До краю добирається.

Вивершує Глоба промову свою.

І ПЕРЕКОП БУВ!..

Загачують трупами Сиваські болота обідрані, виснажені бійці.

Тягнуть руками гармату по пояс у воді.

Видряпалась кіннота з болота... далі рушили — вперед — вперед — вперед.

Добрався до краю Стьопа... Вщухає дощ.

Розпускає Стьопа по вітру прапор.

Виходять на трибуну Муха, старий інженер, старі кадровики - робітники.

Муха, хвилюючись, зняв шапку... говорить:

ОГОЛОШУЮ СЕБЕ МОБІЛІЗОВАНИМ...

ковтнув повітря і вже твердо енергійно закінчує:

НА ТРУДОВИЙ ФРОНТ!..

Полощеться прапор на димарі.

Глоба закінчує... останній рух майстра:

РЕВОЛЮЦІЯ БУЛА...

 Серед маси одностайний рух.

РЕВОЛЮЦІЯ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ.

Постать Леніна в найекспресивнішому ракурсі вказує простягненою вперед рукою на...

Воропайченка, що видерся нарешті на порожню вже трибуну і, надриваючись, гукає:

ТОВАРИШІ!.. ЗАСПОКОЙТЕСЬ!! НІЧОГО НЕ СТАЛОСЯ!!!

Ранок. Вилазять з льохів розчаровані обивателі. Витягають пуховики, подушки... Один на одного не дивляться. Стомлені, сонні, знервовані... З-за якоїсь дурниці починають люто гризтися. Чоловік, як навіжений, кидається на жінку. Жінка на чоловіка.

ЙОЛОП!.. ТІЛЬКИ Й УМІЄШ БУНТИ ВИГАДУВАТИ!..

Чоловік ображений у найкращих почуттях:

ХОЛЕРО!.. ТИ Ж З БАЗАРУ БУНТ ПРИНЕСЛА!.

Родинний скандал.

День. На новому димарі майорить прапор.

Старі димарі бомбардують небо чорними випалами.

Муха помолодшав. Керує працею бриґади. Рухливий як ртуть, як спіраль, як пружина.

Співають ударники за працею. Бадьорі, веселі, спритні як чортенята.

Увіходить на заводське подвір'я Кравченко. Він після хороби схуд ще більше... Оглядає все довколишнє, і воно вражає його своєю незвичайністю.

В новому приміщенні кочегарки провадиться монтаж нових казаів. Старий інженер жваво, бадьоро і чітко керує працею.

Кравченко проходить далі.

Працюють ковалі... Ґупають у три молоти...

ТЕМПУ!..

Б'ють молоти швидше.

Бризкають іскри. Б'ють ковалі... Темпу! Темпу! Темпу!

ТЕМПУ!

Воропайченко коло варстату — за слюсаря. Він пітний од праці. Розлючений, набундючений. Одвик!.. Терпуг руки натирає, з рук, стерво, вирискує.

Годують топки вугіллям чорні як чорти — залиті пекельним світлом — кочегари.

Гойдає лопатою вугілля Сорока... Гойдає, гукаючи:

ТЕМПУ!

Курять димарі.

Б'ють парові молоти:

ТЕМПУ!..

Виїздять із цехів новонароджені паровози... Салютують:

ТЕМПУ!..

З страшною експресією підніс коваль молота... кидає об ковадло...

Ще паровіз...

Ще удар молота.

Ще паровіз і ще й ще... Салютують на залізницях паровози. Мусянжева постать різко вказує:

На заводській трибуні виростають Муха, Сорока, старий інженер, старі робітники - кадровики.

Муха твердо говорить:

ВСТУПАЄМ...

говорить...

В КОМУНІСТИЧНУ...

говорить...

ПАРТІЮ.

 Салютують паровози... Задиміли, рушили на апарат.

Задимів новий димар... Прапор змагається з вітром.

Рушили на апарат лави старої робітничої ґвардії.

Ще нові й ще, й ще.

Прапор змагається з димом.

Над заводською брамою на старому місці з'являються літери:

„імени ЛЕНІНА"

Ідуть робітники лавою. Спереду Шура, Сорока, старий інженер, старі кадровики... Ідуть у партію...

„імени ЛЕНІНА" (текст на вивісці).

Прапор на димарі.

Кінець.

ТОВАРИШІ З „ГАРТУ"

На Радянській Україні відбувається багате й дивне відродження літератури й мистецтва. Я знав про це дуже мало, доки не одвідав Харкова.

В нашім мільйоново-доляровім Нью-Йорку ми не маємо такої інтенсивної діяльности, такої творчости, такого захоплення. Я заздрю Вам, товариші. Все життя в Ваших руках, і Ви можете перетворювати його з свого бажання.

В Америці пролетарський письменник змушений працювати в муці й самотності проти течії. Тут Ви працюєте повним розмахом поточних подій. Яка велич, яка можливість.

Мені дорогі тижні, що їх ми прожили в Харкові, і я можу бачити, що це місто буде проводирем у перемозі п'ятирічки на Україні. Я можу також бачити, що письменники й художники Радянської України готують вільний внесок у літературу й мистецтво, визволені комуністичною революцією.

Прийміть мою подяку за Вашу гостинність і мою лояльну обіцянку обороняти пером і рушницею Радянський Союз.

Майкл Голд

ІВАН КИРИЛЕНКО

УДАРНИКІВ В ЛІТЕРАТУРУ

„Геть літераторів-безпартійних! Геть літераторів-надлюдей! Літературна справа повинна стати частиною загально-пролетарської справи!“

Так писав В. І. Ленін ще в 1905 році. Але тільки тепер ми можемо констатувати, що пролетарська література справді вімкнулася в боротьбу робітничої кляси за ударні соціялістичні темпи, за будування соціялізму в найкоротший історичний термін.

Нечуваний досі зріст пролетарської літературної суспільности, стихійний зріст творчих робітничих гуртків на металюрґійних заводах, шахтах та копальнях, зріст нових кадрів робітників-критиків свідчить за величезні успіхи культурної революції, свідчить за те, що чим далі, тим розрив між розумовою і фізичною працею стає менш помітним.

Масовість пролетарського літературного руху, що виявляється в безлічі заводських стінгазет, друкованій робітничій пресі, в численному поповненні письменницьких лав з кадрів мільйонного робкорства, нарешті, в нових літературних творах, написаних руками пролетарів, що стоять біля варстату — всі ці факти підтв рджують величезну ролю масового літературного руху в справі соціялістичної перебудови країни.

Нині ми підійшли до такого етапу літературного руху, коли розмах творчої енерґії робітничих мас перехльостує через будь-які раніше встановлені форми і методи керівництва літературним пролетарським рухом.

Ще зовсім недавно ми широко практикували так звані „зустрічі“ письменників з читачами, гастрольні виїзди письменницьких груп у виробничі райони, колгоспи тощо.

На певному етапі і ці урочисті „зустрічі“ відіграли не малу позитивну ролю, особливо на Україні, де пролетаріят дуже поволі опанував українську культуру.

Але яким жалюгідним назадником і хвостистом здається нам той, хто й за сьогоднішніх умов, за умов нечуваного культурного зросту пролетаріяту, за умов розгорнутого ударництва й соцзмагання вважатиме оті „парадні виїзди до мас“ за справжню масову літературну роботу.

 Нині героєм сьогоднішніх соціялістичних буднів є ударник, свідомий борець-ентузіяст будівництва.

Це він — ударник — є основною підоймою соціялістичного наступу. Це він — ударник — висуває зустрічні промфінпляни, це він — ударник — за 110⁰ жари протягом 14 годин ремонтує мартенівську піч тоді, коли досі на такий ремонт витрачалося три доби. Це він — ударник — оголосив нещадну війну ледарям, нехлюйству, прогульникам, симулянтам. Це він — ударник — вносить пропозиції щодо поліпшення якости продукції, збільшення кількости, раціоналізації виробництва. Це він — ударник — рішуче пішов на штурм безкультур'я, забобонів і волячих темпів у роботі.

Це він — ударник — доводить усім, що праця може стати „справою чести, справою слави, справою відваги і геройства" (І. Сталін).

І знову ж він, той таки ударник, вносить дух ударництва і в масовий літературний рух. Це його — ударникові — замітки в стінгазеті палять вогнем клясової зненависти й призирства тих, хто гальмує розмах боротьби за п'ятирічку, це він — ударник — одпрацювавши зміну в своєму цеху, включається в оперативний пост заводської газети або в літературну бриґаду й разом іде в рейд перевіряти роботу інших цехів, аґреґатів.

І, нарешті, його — ударникова — епіграма, нарис чи навіть повість найповнокровніше, найправдивіше відбиває велетенський творчий розмах і ентузіязм будівників соціялізму.

Цього не помічати можуть лише сліпі, а не розуміти — дурні.

Проте, і досі є окремі письменники і навіть цілі літературні організації, що справу масового робітничого літературного руху намагаються підмінити коли не вищезгаданою парадністю „зустрічів", — то солоденьким і фалшивим „робочолюбством", від якого за десять кілометрів дхне інтеліґентсько-народницьким духом.

Сьогодні робітничий літературний рух вступив в таку стадію, коли будь-якого „снисхождения" для себе з боку визнаних письменників йому не потрібно. Робітник-поет, письменник, критик чи робкор сьогодні є основною силою масового літературного руху. Без обліку і вивчення їхніх покищо несміливих творчих кроків не можна буде зрозуміти того нового типу пись-

менника, що працює за доби пролетарської диктатури.

Справді бо, де, коли і за яких умов історія літератури знала такі факти, як, скажімо, шефство робітників над літературними організаціями, де, коли, за яких умов література відігравала таку колосальну ролю в справі клясового виховання мас, де, коли і за яких умов література набирала таких масових многогранних форм?

Ніде і ніколи.

Лише наша ударницька доба дає разюче підтвердження марксівської тези про повільне усунення розриву поміж фізичною і розумовою працею.

Отже, настав час повною мірою реалізувати старе твердження Леніна, що „літературна справа повинна стати частиною загально-пролетарської справи".

Наш наступ на рештки капіталістичних елементів в економіці провадиться під прапором ударництва.

Ідеологічний фронт, фронт культурної революції, фронт літературний не сміють відставати!

ВУСПП оголошує ударництво в пролетарській літературі. ВУСПП кличе всіх письменників в художніх образах показати основну рушійну силу нашого наступу — ударника.

Ми кличемо: письменнику, лицем до ударника.

Ми кличемо під гасло: „Жадного пролетарського й радянського письменника без постійного, безпосереднього зв'язку з пролетаріятом, без активної участи разом з ним в боротьбі за ударництво, за найшвидші темпи, за п'ятирічку в чотири роки"!

Ми оголошуємо призов ударників в пролетарську літературу.

Наша організація — ВУСПП — з перших днів свого існування стала формою масового пролетарського літературного руху. Це факт, якого ніхто не може заперечити. Наші робітничі літературні організації („Забой" — Донбас, „Червоний Гірник" — Криворіжжя, творчі гуртки Києва, Миколаєва, Одеси та Харкова) провели величезну роботу щодо обслуговування художнім словом героїчної боротьби своєї кляси.

Наші творчі гуртки разом зі своєю клясою рушили в організований ударний похід на прориви і особистим трудовим прикладом і бойовим художнім словом

 допомагають ліквідувати вугільно-металеву заборгованість країні.

Наша організація перша відгукнулася на відозву ЦК ВКП(б) від 8/IX, оголосивши себе за мобілізовану для участи в боротьбі за п'ятирічку в чотири роки.

Проте, не можна замовчувати й своїх помилок.

Зокрема, до цього часу ми зовсім не керували масовим літературним рухом Дніпропетровщини, цього центру союзної металюрґії. Кепсько поставлена була робота й на підприємствах Харкова. Проте, ці своєрідні „прориви" напередодні ліквідації.

У Дніпропетровському вже маємо цілий робітничий літературний похід, що йде під прапором саме ВУСПП. Робітничі творчі гуртки металюрґійних велетнів-заводів імени т. т. Петровського та Леніна, а також Кам'янського заводу ім. Дзержинського в „день ударника" оголосили себе за творчі гуртки ВУСПП.

У самому місті Дніпропетровському загальні збори літературного активу від 2/X-30 року ухвалили утворити й утворили філію нашої організації.

У великій літературно-політичній резолюції збори, між іншим, зафіксували таке:

„Саме тепер, як ніколи, виспіла потреба цілковито консолідувати всі пролетарські письменницькі сили навколо якоїсь основної організації пролетарської літератури.

Ми, письменники Дніпропетровського — міста чавуну й сталі—вважаємо, що така єдина організація на Україні є Всеукраїнська організація пролетарських письменників (ВУСПП), що зросла й загартувалася в боях за чистоту клясової лінії в літературі й дійшла чималих творчих та організаційних досягнень, прилучаючи до національно-культурного процесу нові й нові шари пролетарів, організувавши ряд філій та творчих гуртків на периферії (Донбас, Одеса, Київ, Миколаїв, Кривий Ріг тощо)".

Як же розуміють свою роботу товариші дніпропетровські вусппівці? В тій же резолюції вони заявляють:

„Усю свою роботу філія ВУСПП тісно пов'язуватиме із завданнями партії, борючись за метал, як один із загонів творчобойового колективу робітничої кляси, прилучаючи до національно-культурного процесу нові творчі сили пролетаріяту й організовуючи та керуючи творчими гуртками на підприємствах".

Отже, цілий ВУСПП уже широко розгорнув практичну роботу щодо призову ударників в літературу. Цю роботу ми провадитимемо в тісному контакті і повсякденному діловому зв'язку з керівними організаціями професійного руху, з робітничими видавництвами, з масовими культурно-освітніми організаціями. Але ми ставимо питання ще глибше й ширше. Ми будемо боротися за максимальне втягання ударників у керівництво масовим літературним рухом, ми вважаємо за потрібне перетворити наші наступні пленуми і з'їзд на всеукраїнські зльоти робітничих літературних ударників, ми вважаємо за необхідне рішуче перебудувати наші друковані органи („Гарт", „Красное Слово", „Проліт") на основах ударництва в бік більшої політизації їх, актуалізації та максимального втягнення в число їхніх співробітників літературних ударників. Ми вважаємо, що є пекуча потреба негайно видавати масовий літературний двотижневик, розрахований саме на наші творчі робітничі гуртки, на всіх робітників — учасників клясового літературного руху.

Ми вважаємо, що на сьогодні поняття „центр" і „периферія", особливо щодо літературного руху, являються відносні. Хіба можна, скажімо, Дніпропетровське—центр металюрґії, де на одному заводі працює 30—35 тис. робітників, де є творчий літературний актив у кількості 70 чоловіка, — хіба можна це місто назвати периферією без певного застереження.

Отже, основна увага ВУСПП — на максимальне охоплення робітничого літературного руху саме в центрах металю, руди, вугілля.

Ми вже створили штаб призову ударників у Харкові й запропонували організовувати такі штаби по всіх наших філіях.

І, нарешті, ми закликаємо Всеукраїнську Федерацію Революційних Письменників та окремі літературні організації відгукнутися на наш заклик про призов ударників в літературу й пропонуємо їм соціялістичне змагання на кращі прозові, драматичні та поетичні твори про ударництво та ударників, а також на кращу програму роботи літературних ударних гуртків.

Гасло „лицем до ударника" слід здійснювати справді більшовицькими, ударними темпами.

Ю. ЯНОВСЬКИЙ. Чотири шаблі. Роман. „Книгоспілка". 1930 р. ст. 226, ціна 1 крб. 40 коп.

Доба розгорнутого наступу в країні будованого соціялізму ставить перед революційно - пролетарськими письменниками почесне й відповідальне завдання — бути активними борцями, своєю зброєю — художнім словом — проробляти комуністичну роботу, як казав В. Блакитний; допомагати країні викорчувати рештки капіталізму.

Призов ударників в літературу, що його провадить ВУСПП, боротьба на підприємствах за виконання промфінпляну, мобілізація на боротьбу з проривами, все це окремі ланки відповідальної й почесної роботи радянського революційного письменника.

За цієї доби кожний твір повинен мобілізовувати й організовувати читача за соціялістичне будівництво, на непримиренну клясову боротьбу з ворогом.

Клясова виразність, чітка цілеспрямованість до виконання цих завдань, — ось те, що повинен дати поет і письменник.

Роман Ю. Яновського „Чотири Шаблі" окремими розділами друкувався на сторінках „Літературного Ярмарку" та „Пролітфронту". Яновський має попередній значний доробок і в шуканнях стильового оформлення виразно посів певні літературно - творчі позиції, виявився, як „Майстер романтики", один із тієї групи письменників, що про них на сторінках „Літературного Ярмарку" Ч. 11 писалося таке: „Микола Хвильовий, а не хто інший привів до української революційної прози до 20 найпотужніших сучасних письменників, найпопулярніших і найбільш підготовлених до тих завдань, які ти ставиш, любий читачу, перед пролетарською літературою". Серед цієї групи реклямованих від „Літ. Ярмарку" вихованців Хвильового Яновський посідає чільне місце і по праву заступив свого метра.

„Майстер романтики", подаючи свої твори в пляні застосовування романтичної манери письма, відбиває певною мірою ті всі риси, що характеризують її в цілому.

В сучасній боротьбі за творчу методу літератури важить не визначення „реалізм", „романтизм", бо всі ці стилі за доби пролетарської диктатури відповідно деформуються, важить те, скільки письменник спромігся дати твір в пляні діялектико - матеріялістичному, в пляні застосування не ідеалістичної, а матеріялістичної естетики.

Матеріял твору Ю. Яновського — це боротьба українського партизанства з білими та інтервентами (французи, греки), часи організації та зростання партизанщини на Степовій Україні, героїка, патос боротьби і поступове перетворення на регулярні частини Червоної Армії (4 розд.).

Решта розділів (3) показує дальший життьовий шлях типових виразників, партизанів за мирного будівництва.

Єдиної, стрункої композиції немає. Окремі розділи легко можуть бути окремими оповіданнями, повістями. В творі багато вставних новель (чи то в формі сну, чи розповіді когось з дійових персонажів).

Велика культура слова, що так притаманна Ю. Яновському, дбайливе, уважне ставлення до словесного оформлення матеріялу, — щоправда, іноді межує з орнаменталізмом, фетишизуванням слова, як художнього засобу,—виявляється і в „Чотирьох Шаблях". Ритмічність,

місцями пісенність, та ще в обрамленні - вступі до кожного розділу пісні, посилюють загальне враження від цього твору.

Отже автор в пляні героїчної романтики намагається показати недавню нашу революційну дійсність. Героїка партизанщини, що подається, як розбещена селянська стихія, анархічна маса, що порвала всілякі пута й розуміє волю, лише як вітер, як безмежний степ. „На колосальнім безмір'ї віє зараз вітер", немає жадної влади, а кожен ярмарок — настояща революція" (ст. 2), ось провідна думка в показі партизанщини. В цьому показі превалює так властива для романтиків абстрактність від справжнього стану революційної боротьби та її соціяльно - клясової суті, більше зовнішній героїзм, плякатно - диктовий показ не живих людей, клясово зумовлених в своїй поведінці, а схем героїчних поз. Колективу, організованого, об'єднаного, немає, він як тло для показу окремих героїв.

Подати цих поодиноких героїв, безперечно типових, що є репрезентантами певних груп і настроїв партизанщини і що водночас є її керівниками, її „Чотирма Шаблями", і ставить собі як завдання автор. З побожністю й відповідальністю величі цього завдання автор урочисто - патетично (як Нестор - літописець) починає свій роман - поему:

„Благословіть почати щирий труд,
Що відчинив би далину, як двері,
Довірте недостойному перу
Достойне слово ставить на папері".

В основі, як певні історичні джерела, романтично сприйняті й опрацьовані, це Григор'євщина і її боротьба проти французо - греків, але все це подане в гіперболізованому вигляді партизанщини як „гніву народнього". В таких масових рухах нашої революції, а зокрема і в Григор'єва, був певний провід від політичних партій та організацій. А в творові, за винятком лише анархістів, що один час були у війську, більше нічого про таке керівництво немає, навіть підкреслюється устами Шахая: „Я не знаю, що буде в містах, бо я загубив нитку до тих, що там керують" (ст. 2), і це дає змогу висунути героїчну постать Шахая, як керівника й організатора армії.

Цілий повстансько - партизанський рух — то безмежна хоробрість людей, які все ж таки з тугою згадують про землю, але людей, що більше виявляють себе, як погромники, п'яниці, і тут яскравим є стимул до перемоги хоч би в Успенівській баталії, де від Марченка заклик: „Цистерну спирту даю за танк. В атаку, хлопці" (ст 71). Хлопці роблять чудеса й дійсно перемагають ворога. А то ще інша нагорода: „браточки, не дреф, у французів барахла повні вагони" (ст. 72). Так само характеристичне й те, коли Шахай б'є одного партизана, який розстріляв без суду; до крови набивши, Шахай ще наказує всипати шомполів. Відбувається цікавий діялог: Остюк: — „Іменем даного мені від партії контролю, прошу пояснень. Це ти хочеш стару дисципліну завести?

— Він без суду розстріляв. Важно, щоб населення знало, що в нас суд є, а не самосудчики.

— Тоді к ногтю його, гада — нічуть же не бити!

— Є різні породи людей,— протягнув Шахай, — одного вдар, горянку тобі перегризе, а другий ще більш старатиметься. Першого стріляй, коли виправити не можеш, а другого бий і вчи" (ст.104). Ось

 вам ті засоби, за допомогою яких, в показі автора, з повстанських частин гартувалися частини, що стали червоноармійськими. Все це безперечно невірне, неправдиве у висвітленні масового партизанського руху та його рушійних сил.

Розгляд головних дійових персонажів дасть змогу глибше зрозуміти цілий твір. „Чотири Шаблі" — Шахай, Остюк, Марченко й Галат,— то орли, що верховодять у своєму селі, їхньою стихією є війна (ст. 9).

Шахай — ватажок, що його погляди й скерованість автор подає в низці описів, порівнянь, мрій-снів, навіть екскурсів до історії. Наведемо кілька найяскравіших уривків:

„Він (Шахай) ходив по ярмарку, переступаючи калюжі, ніби широкі ріки, баклажани нагадували йому кров, очеретяне віниччя біля яток перетворювалося йому на пишні бунчуки, плахти на руках — на прапори і вітер над ярмарком — на гомін і шум армій" (ст. 12).

Подаючи опис церкви, автор зазначає, що церкву будували запорожці, а далі опис церкви: „ікони було змальовано з братчиків-будівників, з кошового отамана, з курінних. В такій церкві ставало страшно серед вусатих чорних лицарів, уквітчаних оселедцями, в козацьких свитах,—лицарів жорстоких та відважних" (ст. 13)... Далі „Галат незадоволено пересунув кованого свічника з сотнею свічок від святої Варвари до ікони Покрови, де в натовпі стояло чимало чорновусих козаків з булавами та перначами" (ст. 13).

І далі (хай пробачить читач за довгу цитату) подав розгорнутий виклад історії України: Шахаєві приходило на думку царське панування, уся історія народу — славна, гучна і завше великодушна. Козаки-сіромахи проходили довгою валкою, всі чесінотники, хоробрі гультяї, морські розбійники — гордо ступали на великих землях, всі лицарі чести своєї сіромашної і мученики. Максим Залізняк, Семен Неживий, Яків Швачка, Іван Бондаренко — всі славні колії, чисті серця 70 років XVIII віку, месники за кривду, за бідних... Петро Кальниш — останній кошовий Січі — цокотів чотками в самотньому затворі Соловецького манастиря, двадцять сім років пряв старий степові думи, дивився на свій край з Білого моря, плакав, крізь туман не добачаючи прийдешніх віків — радів сонечку, коли воно проглядало крізь млу півночі.

Шахай клянеться собі, обходячи церкву, зупиняючись перед святим козацтвом на стінах, клянеться не допустити жалости до серця. Клянеться, що не віритиме нікому, хто лежатиме під його шаблею або сидітиме за його столом. Він клянеться і цілує в плече сивовусого курінного (ст. 15).

Наведені цитати, де український нарід, козацтво і Шахаєва клятва це та національна романтика, що йде від дореволюційних „Як жив український нарід", що не має клясового розуміння подій, і ось в такому колі, в такому оточенні й освітленні подається Шахай, що в подальшому мав бути за керівника.

І коли весілля 1918 року подається в стилі XVII-XVIII віків (а на весіллі матроси, робітники й салдати), то це теж засіб до підсилення ідеалізації давньої минувшини. І тут виступає концепція про „завше великодушний" загалом, без клясової диференціяції, український нарід і про жорстокість і відвагу, що її має взяти Шахай від козацтва. Це закохання в старовину виявляється в плеканні пісенної творчости, у введенні кобзи, як національного інструменту, і від автора маємо такі вставки: „Скільки пісень погублено тепер — старих і розрадних! Скільки мелодій увібрала в себе чужа гармоніка; — захрипіла гісте-

ричка, де ноти тьмаві, а пісні метушливі й неповажні, де знижується мистецька глибина мелодій, гармошка демагог, багатоголоса перекупка! Ось співає скрипка, чи розмовляє кобза: одна, ледве помітна нота простягається в п вітрі і її коливання таке ж, як і коливання повітря. Струна дає чистий — до божевілля звук. Коливаються в і к и, вузьке коло часу поширюється на все життя всього народу. Рівна, прозора, проста до геніяльности нота з'єднує віки" (ст. 16). Це загальнолюдське, надклясове розуміння народу й музики, що „з'єднує віки", протиставлення гармоніки і кобзи є знову ж таки однією з тих лапок, що пов'язуються з усією попередньою і дальшою ідеалізацією давньої минувшини і що вже в попередньому творі „Майстер корабля" виявилися в міркуваннях про культуру нації і безперечно мають своє коріння в колишньому хвильовізмі та його шведських могилах і т. ін.

І ще яскравіше виявляється цей чинник — національна свідомість, — у відповіді Шахаєвій сліпому кобзареві (побіжно відзначимо, що дуже багацько кобзарів у XX віці, начебто це XVII, XVIII вік): „Слухай, діду, в голові Шахая забриніла воля, — ось тобі моя голова, діду! Клянусь родом своїм чесним, клянусь дідом кріпаком, прадідом запорожцем, не загинула ще честь і хоробрість" (ст. 19). Вольова людина, надлюдина, що підкоріє собі розбещену стихію, — такий Шахай. Вже його портрет, що подає автор на ст. 93: „Суворе обличчя" і т. і., що закінчується описом усмішки, за яку „можна піти на скін, можна вирости в своїх очах, знайшовши сили для нелюдського діла. Тільки з нею можна розуміти всю велич і таємність слова „чоловік", — вже в цій гіперболізації відчувається ідеалістична, надклясова трактовка людини взагалі.

Яновський настирливо підкреслює протягом цілого роману постать Шахая, як надзвичайної, вольової людини, що рушійною силою в ній є честолюбство й прагнення слави (напр., ст. 103, 107, 109). Цікавий з цього погляду сон Шахая, де так само виявляється основне скерування у боротьбі.

„О, я собі зумів вибрати командирів. Хіба не вмре кожний із них за мене десять разів? А чи повірить хто із моїх, що мене можна подолати? Загіпнотизувавши себе моїм ім'ям, вони робитимуть чудеса. Наче прапор несуть вони мене в серці. Я не такий, як вони? Але воля моя не знає меж. Історія запише мене на свої білосніжні сторінки. Ім'я моє Шахай — перемога" (ст. 113). Самозакоханість і самовпевненість, що її автор підсилює в цілій низці сцен: сутичка з анархістами, втихомирення бриґади Галата і нарешті такі засоби, щоб звеличити Шахая, як змагання кіньми, його перемога змальовується в шаблонових тонах: „Вихорем вилетів на шпиль могили вершник і став, як пам'ятник. Простягнута рука застигла, показуючи вперед, ніби бронза раптом потекла в її жилах" (ст. 118). Відштовхуючись від трафаретних героїчних романів буржуазної л-ри, Яновський весь час примушений брати звідти фарби й порівняння (Наполеон, Петро Перший, Запоріжжя тощо).

У промовах Шахая цікаве акцентування завдань нації, коли він підкреслює, що „повертається на кін історії прилушена, але жива нація, вже грізно й тривожно витають її сурми" (ст. 52), — в основі його дій і вчинків не свідомість робітничої правди, клясових завдань пролетаріяту, а національних, змагання за славу й честь краю. Тімур, Леонід, Наполеон, Фрідріх Великий, — це ті, що підносять Шахая в його боротьбі (цілком слушно закидають робітники на гуртках при обговоренні, що звідки робітникові - Шахаєві так добре обізнатися з істо-

 рією царів), і своїх товаришів Шахай підбадьорив: „Перехожий, скажи, що тут Марченко, Шахай, Остюк і Галат лягли, честь краю бороначи", (ст. 59), або: „коли ми переможемо — нас потім прославлять і додадуть нам ще чужої слави і піднесуть нас на щитах угору, для всіх прийдешніх поколінь" (ст. 59). — Як бачимо, увесь час в розрізі особистої героїки й слави, в розрізі звитяжства, лицарства висвітлюється ціла доба, без глибших соціяльних підоснов.

Вольово-напружена людина-Шахай у баталії під Успенівкою підкреслює потребу вольової, сильної людини і каже: „я ненавиджу нашу націю за те, що вона не вміє до краю думати й до краю діяти" (ст. 66) — ці рядки відроджують знову призабуту концепцію Хвильового про вольову людину та про націю безвольних рабів.

Не кажемо вже про екзотику в романтичному освітленні паралелізмі: Шахай — тигр джунґлів (ст. 132 — 133), що навіть в загальному стилі дхне вишуканістю й манірністю. В дальших розділах Шахай на заводі, і начебто певні злами відбулися, він перейшов етап національної романтики і, як ствердження цього, „певний ступінь розвитку було перейдено" (ст. 213), але далі знову Шахаєві вкладаються в уста від автора такі соціологічні міркування: „він подумав про селянство — двадцятип'ятимільйонну співочу (?! Л) силу. Про темне невідоме й небезпечне море її. Про готовність без краю лити кров" (ст. 213). — навряд чи ця характеристика недиференційованого селянства, як „співочої сили", готової без краю лити кров, може вважатися за правдиве розуміння справжнього стану речей. Це безперечно шкідливий погляд, що не виправдується ане художньою манерою автора, ані загальними настановами й виходить лише з намагання показати розбурхану, анархічну селянську стихію.

Отже Шахай, що за автором втілює в собі славетні традиції Запоріжжя, що надлюдською волею зумів організувати селянську стихію, — не може розглядатися, як репрезентант і символ проводу від робітництва в партизанщині, бо його клясова свідомість до волі неясна й нечітка.

Але, можливо, інші „шаблі" ствердять цей робітничий провід і керівництво. Остюк „син селянина" і вже сім років не скидає військової одежі (ст. 77), і тому певне весь час, навіть у Парижі, він сумує за степовими просторами, пригадує степові озера тощо і виявляє своє ставлення до міста: „Місто затискало в лапах Остюкову степову душу, обламувало його крила і обмежувало розмах очей.... Остюкові іноді хотілося промчати вулицями міста із своєю непереможною кінною бригадою, блиснути клинками серед веселих, темпераментних натовпів і свиснути-крикнути степовим покриком, щоб зникло заворожене місто і постала чудесна мудра ковиля. Земля далекої батьківщини лежала перед ним, як теплий житній хліб, як ляскіт копит по м'якій степовій дорозі, як запах кінського сідла і як цвіт черешні" (ст. 142). За доби індустріялізації, напруженого намагання машину дати й на село для Остюка батьківщина — СРСР — це степовий край і натомість зненависть до міста, що така характеристична була для народницької літератури.

Доволі багато сторінок присвячено розмовам про жінку (українську й французьку), де знову характеризується (без жадної диференціяції) українська жінка, що її... „доля була терпіння. З народження до смерти працювати в полі і вдома, молитися і плакати, класти життя за дітей, ледве розцвівши — бути вже безіменною річчю — таку жінку мав маршалів нарід" (147), в цьому забувається та жінка, що про не

писали „леґенди“ й думи, що поряд з чоловіками билася в лавах Червоної Армії, а натомість виступає думка про типову українську жінку, що лише здатна: „ганебно випровадивши синів Тараса Бульби на Запорізьку Січ, пішла плодити без вольних людей“ (Хвильовий).

Всі сентенції про жінку французьку так само викликають сумнів, а то й гостре заперечення в правдивості такої постанови питання (ст. 148, 153).

Але сама постать Остюкова подається в двох плянах. З одного боку, він селянин, що мріє .. „про свою власну молодість в Ново-Спаському, про роботу в господарстві батька, про свою власну землю і власну хату,— які б вони були в його міцних роботящих руках“ (ст. 150), виступає, отже, як людина з власницькою психологією, а за три сторінки —на 153 ст.—автор вже подає Остюка так: „Шахта, де працював юнаком Остюк, завод, що був поруч . . .“, цебто маємо робітника, що в основі не переборов селянської психіки, що не перегартувався.

Інколи зустрічаємо безперечно шкідливі думки, як, наприклад, ст. 150, де Остюк думав . . . про чужину, що з неї видно батьківщину бідну, порожню (?! Л.), землю і червоні прапори на ній!! Або так само в діялозі Остюк — німець - спартаківець зустрічаємо таке: „Ради єдина система влади, що її приймає пролетаріят. Система ця потребує пролетаріяту, н а ц і о н а л ь н о свідомого“ (ст. 164), або стор. 166, де маємо таку концепцію: „У вас виросте могутній пролетаріят...— чи лен-на армія тих, що відродять країну. Вони побудують нові заводи на місцях, де є руда, вугілля, сировина, вони прив'яжуть до себе селянство машинізацією важкої степової роботи, організацією занедбаного селянського господарства, вони привернуть до себе селянина, маючи о д н у м о в у з ним і творячи цією мовою велику культуру пролетарської кляси“ (ст. 166). Замість клясової свідомости акцентується національна, що є залежна від клясової, забуваючи що „национальный вопрос есть часть общего вопроса о пролетарской революции, часть вопроса о диктатуре пролетариата“ (Сталин „Вопросы ленинизма“ ст. 129); так само й думка про те, що лише колись в и р о с т е пролетаріят, що матиме одну мову, зводиться до того, що зараз такого пролетаріяту немає і тут якраз в розвиткові Жовтневої революції доводиться згадати те, про що писав т. Скрипник в своїй роботі „О теории борьбы двух культур“: „Величие Октябрьской революции, между прочим, состоит в том, что наш украинский пролетариат нашел силы и пути для того, чтобы об'единить и повести за собой украинское крестьянство, вопреки национальным недоразумениям, вопреки национальному раз'единению, вопреки даже незнанию пролетариатом языка крестьянина“. — Це знову, як бачимо, включається в те неправдиве надмірне випинання ролі нації, що ми підкреслювали в роман.

Характеристичне те, що й Марченко - матрос і робітник Галат, відважні партизани, розгубилися за часів непу й мирного будівництва. І не дарма Галат в забої мріє про ті „щасливі години, коли він мчав на тачанці в атаку“ (ст. 22), а мрі Марченка зводяться до того, що..... „лежав би на гарячій лежанці, а його Наталка варила б та пекла“ (ст. 181).

І, як висловлюється Остюк, вони почувають „свідомість непотрібности існування“ (ст. 202). Марченко „осміхається спустошеним обличчям“ (ст. 216),—ось ця безпорадність, що характеризує цих недавніх ватажків у порстанні. І хоч автор подає на останніх сторінках їх на заводі, але це ще більше підкреслює контраст в змальованні лицарів, вояків, керівників і людей, що розгубилися.

В цілому ж маємо зробити такі висновки. Та художня метода, що лежить в основі творчости Яновського, і його загальна психоідеологічна домінанта спричинилися до того, що в творі „Чотири Шаблі" маємо неправдиву поставу в окремих діялогах національного питання, ідеалізування війни, як самоцілі, без глибшої соціяльної мотивації, подання партизанщини не на тлі соц.-економ. та політичних взаємин, але як стихії (це автор весь час прагне п о с и л и т и своїм вживанням: вітер та степ), де не відчувається проводу від політичної партії більшовиків та організаційного початку від робітництва. Національна романтика, що нею пройнятий твір, так само викривлює справжнє розуміння рушійних сил партизанства (перебільшення ролі особи).

Отже, бачимо, що коли на початку ми наводимо слова з „Літературного Ярмарку" про школу Хвильового, то в цьому творі ми бачимо, як виявляються в романтичному стилі рештки літературних та політичних концепцій хвильовізму, і Яновський, що є видатним майстром сучасної літератури, потребує глибокого перегляду своїх творчих позицій і виправлення тих шкідливих концепцій, що виявляються в його книзі, бо треба пристати на думку т. Микитенка, що він її висловив на світовій конференції революц. літератури, що „Чотири Шаблі" не рубають клясового ворога", а за доби напруженого соціялістичного наступу для радянсько-революційного письменника таких позицій бути не може.

Леонід

ЭМ. БЕСКИН. Художественная политграмота. Пособие для художественных техникумов и вуз'ов. Теакинопечать. 1930. Ціна 2 крб.

Основне настановлення й науково-популяризаційне завдання книжки визначено досить чітко в передмові, де автор так пояснює заголовок її:

„Почему же не социология искусства? Потому, что те обобщения, та укрупненная схема, которую я применяю, вполне достаточна для целей этой книги, для общего усвоения классово-политического понимания искусства, но недостаточна для социологии. Например, романтизм я определяю, как переходной, критический стиль от дворянского классицизма к буржуазному натурализму. Мои задачи это исчерпывает вполне. А для социолога, конечно, мало. Социолог должен дифференцировать вопрос и вскрыть в романтизме всю сумму определяющих его противоречий, все пресекающиеся внутри его линии. Вот почему моя книга не социология, а только элементарная грамота общественного, классово-политического понимания искусства, от которой уже прямой переход к социологии искусства в целом и отдельных видов его" (стор. 4).

Обстоювати сучасну актуальність підручників саме такого типу, зрозуміла річ, не доводиться; і саме як підручник, що не заглиблюється необережно в ті проблеми марксистського мистецтвознавства та літературознавства, які ще не розв'язано остаточно (або просто надто мало розроблено) в науково-дослідчих працях — книжка, загалом кажучи, задовольняє. Загальний плян книжки, що його слід визнати за досить влучний, є такий: I. Соціяльно-клясова суть мистецтва (7—32); II. Походження й розвиток мистецтва (стор. 33 — 60); III. Художня творчість, як суспільно-історичний процес (стор. 61 — 104); IV. Зміст, форма, стиль (стор. 105 — 134); V. Стилі буржуазного мистецтва (стор. 135 — 208); VI. Що є пролетарське мистецтво (стор. 209 — 232).

Мабуть мало місця присвячено останньому розділові, де автор, до того ж, майже скрізь оперує самими лише цитатами із клясиків марксизму (із Леніна, Плеханова, Мерінґа), не зупиняючись на основних лініях розроблення цієї складної і дуже відповідальної проблематики в сьогоднішній науковій та критичній пресі. „Цитатна“ метода, що її автор в основному додержує — але далеко помірніше — і в інших розділах книжки, виявляє тут свою неґативну зворотну сторону, бо проблема пролетарського мистецтва є надто вже актуальна для нас, щоб можна було — навіть в найелементарнішому підручнику — обмежуватись щодо неї самими абсолютно певними засновками; тут слід було накреслити й схарактеризувати — найобережніше, зрозуміла річ — сьогоднішній стан проблематики питання.

Неґативний бік „цитатної“ методи авторової виявляється і в трактуванні деяких інших проблем, що потребують чіткої відповіді. Так, викладаючи відому контроверзу між Плехановим і Йоффе щодо соціяльного еквіваленту так званого „чистого мистецтва“, автор уникає розв'язання проблеми (яка, на наш погляд, не надається однаковій відповіді щодо літератур різних клясових угрупувань) і обмежується невтральним, по суті, висновком:

„Таким образом, если даже и спорить, что является социальным содержанием „искусства для искусства“, искусства, где художник уходит целиком в „форму“, „технику“, бесспорно во всяком случае и здесь, что нет, не может быть формы без содержания, что самый отход художника к форме есть лишь прием, лишь способ выразить свое общественное содержание“ (стор. 108).

Правильно — але занадто мало.

Те саме уникання власної відповіді спричиняється, на нашу думку, до еклектичної плутанини в авторовому визначенні „змісту“ художнього твору:

„Содержание произведения искусства сводится к: 1) социально-политической настроенности автора, это — его миросозерцание, или содержание в широком смысле, 2) теме (вопрос, который ставит пред собой художник), 3) идее (как он поставленный им вопрос разрешит), 4) сюжету и 5) фабуле“ (стор. 109).

Що ця клясифікація позбавлена єдиного принципу розподілу — само з себе ясно; адже автор просто залічує до „змісту“ твору все, що не стосується безпосередньо до художньо-мовних елементів — до стилістики його (бо визначаючи далі, що „сюжет — обычно неповторяем, индивидуален“, автор тим самим бере „сюжет“ в остаточному композиційному оформленні його). Цілком очевидно, що так звана фабула є лише окремий елемент такого „сюжету“ і що „тему“ та „ідею“ твору (як їх розуміє автор) не можна протиставляти загальному „соціяльно-політичному настановленню“ письменника — це ж тільки часткові прояви цього настановлення. На наш погляд, протиставляти з методологічного боку „вміст“ — тобто, врешті, соціяльний еквівалент — художнього твору можна тільки його „стильові“ (до якого належить, зрозуміла річ, і сюжет, і фабула, і композиція, і стилістика твору), а виділяти в цьому „змісті“ слід, мабуть, саму лише безпосередньо публіцистичну сторону художнього твору, тобто безпосередні соціяльно-політичні вислови авторові (якщо вони в певному творі взагалі містяться), бо такі вислови можуть — з тактичних, насамперед, причин — не відповідати цілком до соціяльного еквіваленту цілого стилю. Навпаки, клясифікація „елементів змісту“, що її подає Е. Бескін, визначається механічним з'єднанням соціяльного ек-

 віваленту, тобто остаточної суті твору, з конкретними „тематично-композиційними" елементами його (сюжетна композиція, фабула) і неправомірним розриванням мовних та позамовних художніх елементів твору.

За гірший дефект є те, що автор надто багато уваги присвячує біологічному аспектові художньої творчости і занадто мало — діялектичному характерові її. Автор, щоправда, заперечує можливість „зведення" соціяльної психоідеології до рефлексології (стор. 73 і далі), але зовсім не з'ясовує антидіялектичного характеру таких проявів вульгарно-механістичного матеріялізму, і взагалі додержує, щодо загальної оцінки рефлексології, надто прихильної позиції Ю Франкфурта (стор. 69, примітка). Та й надто багато місця посідає в книжці все, що стосується до біологічної — другорядної, суттю — проблематики художньої творчости; чому було, наприклад, присвячувати — в елементарній „художній політграмоті" — півсторінки петиту з'ясуванню суто фізіологічної акції „органів внутрішньої секреції" (стор. 70)?

Надто багато порається автор і коло біологічної проблеми „спадковости художніх здібностей" (стор. 67 і далі) — якщо взяти на увагу досить скептичне ставлення сучасної науки до такої спадковости.

Навпаки, про діялектичну природу мистецтва майже не згадується в цілій книжці, бо про діялектично-ідеалістичну Геґелеву філософію мистецтва не сказано жадного слова, а у зв'язку з цим — як слушно зауважив вже Євг. Перлін у своїй рецензії на розглядувану книжку („Критика" 19 0, № 7 — 8, стор. 198 — 201) — діялектичні елементи філософії мистецтва у Плеханова теж залишаються поза увагою автора книжки. Зрозуміла річ, викладати марксистську діялектику мистецтва в елементарному підручникові — надзвичайно важко; проте залишати читача без будь-яких попередніх відомостей з неї — це вже надмірне „методичне" спрощення.

Тому й недивно, що відому діялектичну формулу Плеханова про „два акти матеріялістичної критики" автор інтерпретує зовсім помилково, ототожнюючи „оцінку естетичних вартостей твору" з „формальною аналізою" його:

„За оценкой идеи художественного произведения за всесторонним раскрытием его содержания должен следовать формальный анализ" (стор. 116).

Таке розуміння формули Плеханова — на жаль, досить таки поширене навіть у сучасній марксистській критиці — є ґрунтовно хибне: Плеханов каже тут про н о р м а т и в н у соціяльно-естетичну оцінку художнього твору, тобто про визначення — якою мірою стиль художнього твору справді художньо відтворює певну „ідею" (певний соціяльний еквівалент) його, і це є за остаточне завдання критика-марксиста; тимчасом як „формальна аналіза", тобто, врешті, позбавлена будь-якого нормативізму, дескрипція „технічних" засобів авторових править, в найкращому разі, за підсобний момент попереднього досліджування, і про цей момент (як і про інші підсобні моменти — про біографічне досліджування, наприклад) Плеханов тут нічого не говорить, бо він має на увазі в цій „формулі двох актів" саме о с т а т о ч н і з а в д а н н я марксистського мистецтвознавства, а не допомічні елементи його.

Поза цими ґрунтовними дефектами розглядуваної книжки, що чимало знижують науково-популяризаційну вартість її, справляють неґативне враження досить таки численні прояви неохайности у викладі авторовім. Наведемо кілька прикладів.

Термін „аполітичний“ автор скрізь вживає в значінні „асоціяльний: „Короче — искусство не аполитично“ (стор. 3). На стор. 26 автор, щоправда, пояснює, що під „пол тичним“ він розуміє не „непосредственно политическое по теме“; але краще було б все ж таки диференціювати терміни „асоціяльний“ та „аполітичний“, бо під твором аполітичним розуміється здебільшого твір, позбавлений політичної тематики, тим часом як твір „асоціяльний“ є взагалі неможливий.

„Из ритуала греческих Дионисссий[1] очень многое уцелело и до сих пор в обрядностях христианской церкви . . . обряды языческих Дионисссий непосредственно перешли в христианскую литургию“ (стор. 54)[2]). Досить прикра культурно-історична помилка, бо ритуал християнського культу встановився, як відомо, не в Греції, і не на основі старо-грецьких містичних культів (як от діонісизм), а в Малій Азії — на основі малоазійських містичних культів (культів Аттіса, Адоніса, мабуть і єгипетського Озіріса) та „синкретичних“ культів малоазійсько-іудейського месіянізму. Якою мірою грецький культ Діоніса є теж малоазійський з походження (а тому й непозбавлений спільних рис із християнським ритуалом) — це, зрозуміла річ, вже інша справа. Безпосереднього зв'язку тут, в усякому разі, немає.

„Само представление о едином боге по существу ничем не разнится от языческого обожествления сил природы и лишь изменилось в соответствии с развитием производительных сил и общественно-экономических отношений“ (стор. 56). Що має тут означати оце „по существу“? Невжеж автор гадає, що є й такі (релігійні) уявлення, як по суті не залежать від „розвитку виробничих сил та суспільно-економічних стосунків“?

Врешті, подиуємо досить курйозні помилки в цитуванні Пушкіна (на стор. 61) і Малашкіна (на стор. 111).

Отже, якщо можна загалом вважати розглядувану книжку за задовільну — як ми зазначили напочатку рецензії — то це, переважно, через брак кращих підручників такого типу. Користатись з неї треба обережно й критично, а в другому виданні її — що воно напевне незабаром вийде з друку — авторові слід буде багато чого виправити.

До тексту книжки додано багато ілюстрацій — досить цікавих і, здебільшого, добре відтворених з технічного боку, проте таких, що їхній безпосередній зв'язок з відповідними місцями тексту залишається часто-густо сумнівним (наприклад, на сторінках 19, 23, 27, 64 — 67, 92).

В. Державин

ХРОНІКА

ХРОНІКА ПРИЗОВУ УДАРНИКА В ЛІТЕРАТУРУ

На ДЕЗ'і

На заводі ДЕЗ 23 листопада відбулась велика нарада, скликана ВУСПП і культкомом заводу, в справі призову робітничих кадрів у літературу.

Поінформувавши про завдання призову робітників у літературу, письменницька культбригада ВУСПП запропонувала обговорити де-

[1] Автор чомусь пише скрізь „Дионисссий“ — з двома „с“.
[2] Розрядка в цитатах тут і далі — наша.

 тально плян практичного проведення цієї роботи на заводі, шоб якнайскорше здійснити завдання і взятися до формування та виховування цих кадрів.

Присутні робітники, культактивісти, літгуртківці й представники організацій у своїх виступах відзначили всю вагу такого завдання і, вітаючи почин, докладно спинялись на пекучій потребі мати свої робітничі літературні кадри. Подано чимало запитань і різних зауважень щодо майбутньої виховної роботи. Так, наприклад, робітники запитували, чи будуть забезпечені достатньо і надійно робітничі літературні гуртки керівниками щодо марксистського літературознавства, як буде поділене навчання, чи зможуть робітники набувати знання не лише з художньої літератури, а й з критики та публіцистики тощо. Нарешті висловили побажання, щоб уся робота навчання не була відірвана від поточної культосвітньої роботи заводу, тобто участи в газетах, театральних гуртках, щоб зверталось увагу на індивідуальну допомогу товаришам і т. ін.

Представник письменницької організації „Пролітфронт", що був також присутній, заявив, що їхня організація візьме найактивнішу участь.

Нарешті була утворена спеціяльна загально-заводська бриґада, призову, що увійде, як складова частина, до штабу культестафети, і ухвалено плян проведення призову.

До штабу від ВУСПП відряджені т. т. Коряк і Топчій. „Пролітфронту" надано також двоє місць.

РЕЗОЛЮЦІЯ СЕКРЕТАРІЯТУ ВУСПП НА ДОПОВІДЬ т. ВІКТОРОВА ПРО РОБОТУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВУСПП

Вислухавши й обговоривши інформацію тов. Вікторова, поширений Секретаріят ВУСПП, вкупі з представниками з місць, констатує великі досягнення в роботі Миколаївської філії ВУСПП.

Завдяки правильній лінії й міцному зв'язкові з партійними, професійними й громадськими організаціями, Миколаївській філії ВУСПП вдалося пустити глибоке коріння в робітничих масах і стати авторитетною організацією, що репрезентує пролетарський літературний рух на Україні. 200 ляболаторних і масових вечірок, проведених Миколаївською філією ВУСПП — свідчать за велику активність і працездатність організації.

Ухвалюючи діяльність Миколаївської філії, Секретаріят ВУСПП накреслив такі заходи до розширення досягнутих нею успіхів:

1. Підтримати ініціятиву місцевих миколаївських організацій до утворення в Миколаєві двотижневого літературно-політичного журналу „Стапелі". Порушити перед ЦК КП(б)У питання про затвердження цього журналу, як органу миколаївських філій ВУСПП і „Молодняк", а також газети „Шлях індустріялізації". Погодитися з складом редколеґій, наміченим від Миколаївського МПК. Відповідальним редактором журналу вважати т. Вікторова — члена ради ВУСПП. Поширити вплив журналу на територію кол. Миколаївської, Зінов'ївської і Херсонської округ, вважаючи Миколаївську ВУСПП за організаційний центр для літературної периферії районів цих кол. округ. Для допомоги журналові прикріпити т. т. Микитенка, Кириленка, Городського, зобов'язавши їх систематично постачати журналові керівний ВУСПП'ів-

ський матеріял, критичні статті, інформацію тощо. Редакції журналу „Стапелі“ тримати курс на широке використання придатного для друку матеріялу робітників-початківців.

2. Запропонувати Миколаївській філії широко розгорнути роботу щодо організації літгуртків на заводах і фабриках Миколаєва, втягаючи кращих, творчо виявлених робітників до лав ВУСПП. 200-у вечірку ВУСПП широко використати для втягнення робітників-ударників в літературний рух. Для проведення цієї роботи, популяризації ідеї призову ударників і висвітлення в пресі життя і праці миколаївських суднобудівельних заводів, відрядити до Миколаєва на 5—6 день бриґаду ВУСПП у складі т. т. Терещенка, Ів. Ле, Ю. Зорі. Вважати за потрібне видати Миколаївській філії ВУСПП 300 карбованців для потреб організації.

3. Ухвалюючи заходи Миколаївської філії щодо організації зв'язку з суміжними родами мистецтва (кіно, театр, музика, АХЧУ), вважати за потрібне посилити ідейний вплив філії щодо суміжних родів мистецтв, звернувши особливу увагу на лівобережну українську драму.

4. В пляні проведення призову ударників в літературу затвердити членами ВУСПП т. т. Брунцельмана, Зорина, Мусієнка, Обозного, Хорищенка, Бабічева, Морана.

ПРОТОКОЛ

Поширеного засідання Криворізької організації ВУСПП разом із представниками робітничих літературних гуртків 15/X-30 року.

Присутні: Юхвід, Олійник, Хазан, Плахоття, Гриша, Кулик, Нікітченко, Штаферук, Бетін, Павлик, Оксаніченко, Гуреєв, Смальцов, Кучма, Щупко, Москаленко, Варецький, Скачко.

Порядок денний: 1. Про популяризацію Всесвітньої конференції революцій. 2. Про організацію літгуртка при Криворізькому Інституті профосвіти. 3. Про заклик ударників у пролетарську літературу. 4. Про журнал літгуртка рудні ім. Кагановича. 5. Про виїзд представників організації ВУСПП у Никопіль-Манґановий район.

1. Про популяризацію вирішень всесвітньої конференції пролет. літератури (інф. Юхвід).

Ухвалено: Вирішення конференції популяризувати на широких робітничих зборах протягом 2-х тижнів з часу закінчення робіт конференції.

Для організації цієї роботи по руднях на допомогу рудневим літгурткам командирувати таких т..т.: на Ленінську та Червоногвардійську рудні — Плахоття, на Жовтневу рудню — Олійник, на рудню ім. К. Лібкнехта — Юхвід, у Никопіль-Манґановий район Юхвіда та Плахоттю, на рудню Кагановича — Штаферук, на Чубарську рудню — Хазан. Для проведення цієї роботи по м. Кривий Ріг виділити т.т. Нікітченка та Гришу.

2. Про заклик ударників у пролет. літературу. Інформ. Олійник. Висловлювались: Плахоття. Штаферук, Юхвід.

Взяти до відома заяви т. т. Оксаніченка, Бетіна, Павлика та Скачка про почату ними роботу втягнення ударників до літгуртків.

Вважати за потрібне всіх закликаних до організації ударників провести через широкі робітничі збори.

Провести збори всіх літературних гуртків разом із робітниками, де поставити питання про заклик ударників у літературу.

Найближчу літературну сторінку присвятити виключно цьому питанню.

Популяризацію вирішень Всесвітньої конференції використати також для втягнення ударників у пролетлітературу.

Зобов'язати літературні гуртки систематично інформувати нашу організацію про перебіг заклику ударників.

Запропонувати Никопільському літгуртковi охопити найближчим часом завод ім. Леніна, організувати там літгурток.

Усі рудневі літгуртки провадять широку кампанію заклику ударників у літературу, погоджуючи це питання з місцевими провідними організаціями та притягаючи якнайширші маси робітників.

3. Про організацію літгуртка при Інституті профос'у.

Визнати за можливе організувати літгурток при Криворізькому Інституті профосвіти.

Доручити тов. Олійникові провести всю організаційну роботу з організації літгуртка.

4 Про журнал „Ударник" літгуртка рудні ім. Кагановича.

Журнал „Ударник", що його видає літгурток в кількості 30 примірників, друкую и на машинці, за останній час притяг до себе увагу робітників і має авторитет.

Визнати за можливе й потрібне видавати журнал в кількості 100 примірників. Доручити тов. Штаферукові погодити питання про витрати і т. ін. з культкомісією рудкому.

5. Про виїзд у Никопіль - Манґановий район.

Запропонувати т. т. Юхвідові та Плахотті виїхати в Никопіль - Манґановий район, щоб налагодити роботу місцевої літсторінки в газеті „Шахтер Манґана", допомогти в організації літгуртка на заводі Леніна, популяризувати вирішення Всесвітньої конференції тощо.

Голова засідання Юхвід. Секретар Олійник.

ДРУГА СВІТОВА КОНФЕРЕНЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

З 6-го по 15-те листопада ц. р. в столиці Радянської України, Харкові, відбувалася Друга Світова Конференція Революційної Літератури.

Конференція розглянула такий порядок денний:

1. Звіт про діяльність та пресу МБРЛ (доповідач Бела Іллеш). 2. Культурна революція в СРСР (доп. Нарком Освіти УСРР т. М. О. Скрипник). 3. Культурна революція й книга (доп. тов. Халатов). 4. Література та політична плятформа МБРЛ (доп. т. Авербах, співдоповідачі Ян Матейко та Іван Анісімів). 5. Українська пролетарська література (доп. І Микитенко). 6. Воєнна небезпека та завдання революційних письменників (доп. Йоганес Р. Бехер, співдоповідачі: Майкл Ґолд — Америка, Бруно Ясенський — Польща, М. Терещенко — Україна, Тарасов - Радіонов, М. Кахана, А. Коньят та по одному представникові французької, японської, англійської та болгарської делеґацій).

Крім того, працювали комісії: 1) французька, 2) німецька, 3) англо-американська, 4) антивоєнна, 5) балканська, 6) польсько - українська та ціла низка різних підкомісій.

Величезна увага, що нею оточив роботу конференції харківський пролетаріят та українська літературно - мистецька суспільність — сприяла успішній роботі конференції, а нечувані успіхи нашого соціялі-

стичного будівництва, з якими закордонні гості встигли ознайомитися, наснажували делеґатів творчим ентузіязмом, вірою в перемогу соціялізму у всьому світі, вірою в незламність СРСР — батьківщини всесвітнього пролетаріяту.

І цілком природно, що підчас роботи конференції майже всі 80 делеґатів, представники 23 країн, ясно і недвозначно заявили, що всю свою силу, увесь хист і запал віддадуть на оборону СРСР, цитаделі світової революції.

Одностайну думку всіх делеґатів щодо війни, готованої проти СРСР імперіялістами, висловив тов. Йоганес Р. Бехер, коли в своїй доповіді заявив:

> „Тільки боротьба проти воєнної небезпеки дає нам право називати себе передовими бійцями за майбутнє щастя людства. І в цій боротьбі у нас є велика зброя — показ і пропаганда соціялістичного будівництва в СРСР. Ми повинні пропаґувати п'ятирічку — великий плян світової революції".

Коли згадати ще, з яким обуренням протестувала конференція проти фашистського терору в Західній Україні та Західній Білорусі, — то стане очевидним, що краща частина революційних письменників всесвіту твердо і рішуче висловлюється проти готування імперіялістичних воєн, проти фашистського режиму і навіть запевняє, що готова разом з пролетаріятом боротися за світову пролетарську революцію.

Але й поміж революційних письменників є такі, що досі не усвідомили собі простої істини: або цілком і повнотою з пролетаріятом, або проти нього з буржуазією. Цього ніяк не хоче зрозуміти відомий революційний письменник Анрі Барбюс. Він обстоює погляд, що, мовляв, коли ми хочемо впливати на широкі маси, нам не личить бути одвертими і рішучими, ми повинні орієнтуватися на „всі пролетарські партії". Очевидно, виходячи з цих міркувань, в редаґованім від нього журналі „Монд" він дозволив друкувати соціялфашистські теорії, повні наклепів на СРСР.

У відповідь на листа МБРЛ, в якому воно запитувало Барбюса про причини такої лінії „Монду", той відповів досить туманно і плутано, проте обіцяв надіслати на конференцію свого повноважного представника.

МБРЛ до конференції ставило перед Анрі Барбюсом таке питання: або він мусить припинити друкувати в „Монді" наклепницькі на Рад. Союз матеріяли, або зняти свій підпис з журналу. Через відсутність т. Барбюса або представника журналу „Монд" питання це остаточно не розв'язане, але конференція дала чітке наставлення щодо дальшої консолідації справді революційних літературних сил на Заході, Сході, в Америці.

Найширше це наставлення було дане в промові представника Виконкому Комінтерну тов. Гопнер та в великій доповіді тов. Л. Авербаха.

Суть цього наставлення полягає в боротьбі на два фронти, а саме проти правої, як основної, небезпеки на даний період та проти „лівих" закрутів в організації літературного руху за кордоном. Зваживши, що умови диктатури пролетаріяту, в яких працює радянський письменник, кардинально відрізняються від умов буржуазного суспільства, треба тверезо, по-марксистському, оцінювати конкретні умови, в яких формується революційний письменник, брати на увагу соціяльне оточення, в якому він перебуває, враховувати буржуазну

 спадщину, що тисне на письменника, і ні в якому разі механічно не переносити наших метод літературної боротьби і організації в умови буржуазного суспільства. Там пролетарські письменники повинні уважно, чутливо ставитися до тих дрібнобуржуазних літературних сил, які хоча й поволі, але певно наближаються до нас, які щиро намагаються вімкнутися в загальне річище світового революційного літературного руху.

Вся конференція одностайно привітала літературно - політичну лінію МБРЛ, висловлену тов. Бела Іллешем, тов. Гопнер та Л. Авербахом.

Цікаві дебати виникли по тій частині доповіді Л. Авербаха, де останній говорив про специфічні літературні справи: тематика, стиль, жанри.

„Тепер наше основне завдання — каже товариш Л. Авербах — утворити нові форми, зрозумілі мільйонам читачів".

І далі, говорячи про питання стилю, доповідач зазначив:

„Основна метода, якою твориться пролетарське мистецтво в усіх країнах — є марксистська метода. Наше генеральне завдання полягає в тому, щоб опрацювати марксистську художню методу".

Проти цих, як і проти багатьох інших принципових тверджень доповідача, не було жадного заперечення. Делеґати в своїх виступах особливо підкреслювали, що пролетарська та революційна література — це література зрозуміла мільйонам, це література, що, використовуючи найрізноманітніші художні форми й засоби і базуючись на методі діялектичного матеріялізму, організовує клясову боротьбу пролетаріяту.

Шлях розвитку і творча практика пролетарських письменників Радянського Союзу дають величезний досвід, що його повинні вивчати і засвоювати революційні письменники всесвіту, пристосовуючи звичайно, наші методи до конкретних умов кожної країни.

З великою увагою вислухала конференція доповідь Народнього Комісара Освіти УСРР тов. М. О. Скрипника.

Доповідач розгорнув перед делеґатами захопливу картину перемог на фронті культурної революції та в справі національного культурного будівництва, на цифрах та фактах довівши делеґатам, як далеко сягнув СРСР в справі загальної і спеціяльної освіти, в справі ліквідації неписьменности, в галузі готування кваліфікованих кадрів для нашої промисловости, що зростає дивовижними темпами.

„Ми могли розгорнути глибоку й широку культурну роботу лише тому, що мали одне велике культурне знаряддя для розвитку свідомости трудящих — диктатуру пролетаріяту",— таке твердження звучало ляйтмотивом впродовж усієї доповіді т. Скрипника.

Доповідь Ів. Микитенка про українську пролетарську літературу ознайомила конференцію з історією української пожовтневої літератури, накреслила схему організаційних та творчих шукань революційного письменства, визначила генеалогію пролетарської література на Україні.

Виступи представників чужоземних делеґацій та промова представника РАПП тов. Селівановського на доповідь тов. Микитенка підкреслювали справді бойовий пролетарський характер ВУСПП, великі творчі досягнення та активну участь у всесоюзному та міжнародньому пролетарському літературному рухові.

蘇維埃烏克蘭在一蘇聯內發展的民族的其形而社會主义的其實質的文学樹立全世界文化革命的標準模範。國民黨蔣介石的民族文学口號是反動的反革命的口號。革命的藝術作家當能知道何去何從了。

肖三
一九三〇年十一月一日
哈尔可夫

Радянська Україна у вільному Радянському Союзі розвиває свою літературу — „національну формою, соціялістичну пролетарську змістом“, — що буде прапором культурної революції всього світу. Гоміндатівська Чанкайшистська „національна“ література є тільки контрреволюційне гасло. Революційні пролетарські письменники знають, куди їм іти.

Сяо

Харків, 14/XI 30 р.

Ha a proletárirodalom Ukrajnában úgy fejlődik, mint az szocializmus építése, akkor a nemzetközi proletárirodalom egyik legerősebb osztaga lesz.
Harkov, 1930. XI. 15.
Hidas Antal

„Якщо пролетарська література на Україні так розвиватиметься, як соціялістичне будівництво, — вона буде одним із наймінцніших загонів світової пролетарської літератури.

Анталь Гідаш

Харків, 15/XI 1930 р.

Пролетарская литература Союза стала неоспоримым фактом. Работа Международной конференции революционных писателей превращает в мировой факт пролетарскую литературу — это огромная победа рабочего класса.

Ф. Панферов

Підчас роботи конференції делеґати заслухали чимало привітань від робітників, колгоспників, червоноармійців, учнів, комсомольців, піонерів, студентства та всієї трудящої людности України.

Це вказує на той великий інтерес до закордонної революційної літератури, що охопив культурний актив нашого суспільства. Делеґації, що вітали конференцію, закликали революційних письменників всесвіту всіма засобами боротися проти капіталізму, духовно мобілізувати трудящих на оборону СРСР, а від наших видавництв вимагали найбільшого поширення творів революційних та пролетарських письменників серед робітників та колгоспник.в Рад. Союзу.

15 листопада конференція вислухала доповіді різних комісій та ухвалила резолюції в усіх питаннях, що стояли на порядку денному. На вечірньому засіданні конференція обрала керівні органи Міжнародного Об'єднання Пролетарської Революційної Літератури, на яке перейменовано МБРЛ.

Президія МОПРЛ обрана в складі 25 осіб. До неї ввійшли т. т. Авербах (РСФРР), Серафімович (РСФРР), Панфьоров (РСФРР), Бела Іллеш (Угорщина), Бехер (Німеччина), Мархвіца (Німеччина), Анрі Барбюс (Франція), Ясенський (Польща), Микитенко (УСРР), Терещенко (УСРР), Буачідзе (Закавказзя), Ліманівський (Білорусь), Бакалов (Болгарія), Новомеський (Чехословаччина), Майкл Ґолд (Америка), Магіл (Америка, Сяо (Китай), Еліс (Англія), Канагато (Яповія), Гідаш (Угорщина), Ляйцен (Латвія), Джерманетто (Італія), Селівановський (РСФРР), Селлям (Єгипет), Акоп Акопян (Вірменія).

Кандидатами до президії обрано таких т.т. Комяд (Угорщина), Чуркін (РСФРР), Фефер (від євр. письменників), Кагана (Румунія), Фабрі (Австрія), Сиволяйнен (Фінляндія), Кави Наджли (Татреспубліка), Біха (Німеччина), Ісбах (РСФРР).

Секретаріят МОПРЛ обрано в такім складі: Авербах, Бела Іллеш, Ясенський, Микитенко, Бехер. На генерального секретаря обрано т. Бела Іллеша.

Кандидатами до секретаріяту: Бакалов, Канагато, Селлям, Селівановський.

Конференція також обрала ревізійну комісію МОПРЛ в складі т.т. Егон Ервін Кіш (Німеччина), Людвіґ Ренн (Німеччина, Матейко (Угорщина), Клімунтіс (Чехословаччина), Арраґон (Франція), Кириленко (УСРР), Потамки (Америка), Гайнц-Каган (Румунія), Чумандрін (РСФРР), Ірчан (Західня Україна).

Далі конференція обрала делеґацію на чергове засідання Пенклюбу в складі т.т. Авербаха, Фадєєва, Іллеша, Ясенського, Бехера, Майкл Ґолда, Людвіґа Ренна, Микитенка, Мархвіца, Анрі Барбюса, Канагато, Глезера.

Закриваючи другу світову конференцію революційної літератури, тов. Мате Залка закликав всіх делеґатів зміцнювати зв'язок між революційними літературами всіх країн. Революційні письменники капіталістичних країн повинні загострити художнє слово — цю справжню зброю проти капіталізму. В той же час пролетарські письменники в країні Рад повинні поглиблювати свою участь у соціялістичному будівництві.

Конференція закрилася під вигуки: „Хай живе пролетарська література! Хай живе компартія! Хай живе всесвітня революція!" Делеґати співають „Інтернаціонал".

 Ввечері 15 листопада в ряді театрів та клюбів Харкова відбулися сердешні проводи закордонних делеґатів.

Вночі з 15 на 16 листопада делеґати другої світової конференції революційної літератури виїжджали на Дніпрельстан.

ВУСПП РАПОРТУЄ НА ЖОВТНЕВІ РОКОВИНИ ХАРКІВСЬКОМУ ПРОЛЕТАРІЯТОВІ [1])

Всеукраїнська спілка пролетарських письменників — ВУСПП утворилася в січні 1927 року. В основу своєї літературно-політичної плятформи ВУСПП поклала марксо-ленінську науку та настановлення комуністичної партії, керуючись ними в повсякденній літературно-критичній та громадсько-політичній роботі. ВУСПП поставила собі за завдання творити пролетарську літературу спільно з своєю клясою, в постійному контакті й взаємовпливі з пролетарським читачем, розглядаючи свою роботу, як частину загально-пролетарської справи. Звідси випливала й масовість нашої організації, яка (масовість) конкретно виявилася в організації робітничих літературних гуртків у районах вугілля, руди, чавуну й сталі. ВУСПП поклала собі за обов'язок під керівництвом комуністичної партії боротися проти різних буржуазних течій і тенденцій, націоналізму всіх ґатунків та проти „лівих" пролеткульто-богданівських рецидивів на літературному фронті України. Стоячи на ґрунті інтернаціоналізму, ВУСПП об'єднала в своїх лавах більшість пролетарських письменників країни, незалежно від мови, якою ті письменники творили. З перших днів існування, в ВУСПП, крім основного українського ядра з друкованими органами „ГАРТ" та „Літературна Газета", утворилися секції російська та єврейська зі своїми журналами („Красное слово", „Проліт"). ВУСПП поставила собі за мету відтворювати в художніх творах героїчну боротьбу пролетаріяту на всіх ділянках соціялістичного будівництва і зокрема на фронті культурної революції. Активно відгукуючись і беручи безпосередню участь у проведенні всіх політичних та культурно-громадських кампаній і заходів радвлади та компартії, члени нашої організації одержували бойове пролетарське наснаження, яке, безперечно, позитивно впливало на вусппівську творчість. ВУСПП налаштувала тісні творчі та організаційні зв'язки з братніми пролетарськими літературами РСФРР, Білорусі та Закавказзя, а також і з пролетарськими письменниками Заходу. Конкретно цей зв'язок здійснюється через участь ВУСПП у ВОАПП та в Міжнароднім Бюрі Пролетарської Літератури, що оце тепер засідає в Харкові. ВУСПП провела консолідацію комуністичних літературно-критичних сил, кинула гасло більшовизації пролетарської літератури та оголосила призов робітників-ударників у літературу, не забуваючи одночасно й про поширення впливу на лівопопутницькі письменницькі сили та про наближення кращих з них до пролетарської літератури. Друковані органи ВУСПП („Гарт", „Забой" — орган вседонецької організації, „Красное слово" та „Проліт") на своїх сторінках систематично друкують твори робітників початківців, запроваджують особисте листування з ними, утворюють для них консультації, виявляючи таким чином нові кадри робітників письменників, що, на нашу думку, в найближчий час повинні дати керівників літературного руху на Україні. Запроваджуючи в своїх лавах пролетарську самокритику, борючись з різними збоченнями від

---

[1]) Вміщено в „Харк. Пролетарі" 7 листоп. 1930 р.

генеральної лінії розвитку пролетлітератури, ВУСПП веде велику ідеологічно-виховну роботу серед своїх членів. Творчий доробок ВУСПП на сьогодні складають такі твори (беремо основні).

ПРОЗА: Ів. Микитенко — „Вуркагани“, „На соняшних гонах“, „Голуби мира“; Ів. Кириленко — повісті: „Курси“, „Кучеряві дні“, „Натиск“, „Одна доба“, збірка оповідань, „З металевого фронту“ (нариси); Ів. Ле „Роман Міжгір'я“, „Юхим Кудря“, „Наливайко“ — історична повість, „Танець живота“ тощо; Л. Первомайський — „Комса“ — оповідання, „Околиці“ — повість, „Плями на сонці“ — повість; М. Ледянко — „На-горà“ (епопея Донбасу), „В імлі позолоченій“; Кость Гордієнко — „Славгород“ — повість, „Наймити“ (колгоспні новелі); В. Кузьмич — „Крила“ — виробничий роман, „Морські оповідання“, „Італійка з Мадженто“: Ю. Зоря — „Депо“ — виробничий роман; Л. Смілянський — „Машиністи“; І. Топчій — „Шахтарська повість“; Н. Забіла — „Тракторобуд“ — повість; М. Майський „Новелі“; М. Ірчан — „Біла мавпа“, „На півдорозі“; А. Кращаниця — „Сьомий номер“ — повість; В. Зорін — „Генеральний бій“ — повість; Г. Шишов — „Шахта“ — повість; І. Ткачук — „Помста“ — оповідання.

Тут ми згадали лише основні твори членів нашої організації, обминаючи досить численну й актуальну художню продукцію таких наших прозаїків, як Даніель, А. Дикий, Минько, Мусієнко, Роздольський, Снєжин, Миколюк та ін.

ПОЕЗІЯ: Ів. Кулик — „Чорна епопея“, „Шість поем“, „Софіевка“; В. Сосюра — „Три томи поезій“; Л. Первомайський — „З фронту“; М. Терещенко — „Ляборaторія“, „Риштовання“; Н. Забіла — „Далекий край“; С. Голованівський — „Одверто“; М. Гаско — „Обабіч кордону“; Безпощадний — „Каменная книга“ (збірка віршів про шахти Донбасу); М. Доленго — „На камені зросло“, а також збірки поезії т. т. Радугіна, Кісельова, Бездомного, Фефера, Городского, Д. Загула, Шмигельського, Піонтек, Педи та ін.

П'ЄСИ: Ів. Микитенко — „Іду“, „Диктатура“, „Кадри“; зараз працює над новою п'єсою „Вугілля“; Л. Первомайський — „Коммольці“, „Невідомі салдати“; Л. Корнійчук — „Кам'яний острів“; М. Ірчан — „Родина щіткарів“. Крім цього, в галузі драматургії пробує сили вусппівська молодь. М. Бірюков разом з тов. Хмельницьким написали лібретто оперети „Робфаківець“, що прийнята до постанови харківською державною музкомедією. Робітничий театр Дніпропетровського ставить перероблений для сцени „Роман Міжгір'я“ Ів. Ле та п'єсу колективу молодих дніпропетровських вусппівців „ЦО“.

КРИТИЧНІ, ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ПРАЦІ: В. Коряк — „Українська література“, конспект, 1, 2 томи „Історії української літератури“; С. Щупак — „Стиль і проза“; Я. Савченко — „Доба й письменник“; В. Сухино-Хоменко — „Пролетаріят і література“, Б. Коваленко — „В боротьбі за пролетарську літературу“; М. Новицький — „На ярмарку“; Є. Гірчак — „Хвильовизм“, „На два фронти в боротьбі з націоналізмом“; Г. Овчаров — „Літературно-критичні нариси“; І. Микитенко — „За гегемонію пролетарської літератури“.

Перахована вище творча робота ВУСПП в основному відгукувалася на актуальні завдання соціялістичного будівництва, на життя партії та комсомолу, на боротьбу за соціялістичну перебудову села, колективізацію, ударництво, соцзмагання тощо. Критична робота вуспп-

 івців йшла під прапором боротьби з немарксистськими теоріями в літературознавстві, з вульґаризаторами марксизму, в боротьбі за діялектичний матеріялізм, як філософську основу для творення стилю пролетарської літератури.

Ці досягнення ВУСПП так в галузі художньої творчости, як і в організаційно - політичних справах дали підставу партії визначити ВУСПП, як основну організацію пролетарської літератури на Україні.

Складаючи сьогодні, в день великого пролетарського свята, рапорта харківському пролетаріятові про свою роботу, ВУСПП і надалі запевняє всіх, що під проводом комуністичної партії, беручи активну безпосередню участь у боротьбі пролетаріяту за збудовання соціялізму в найкоротший історичний термін, невтомно борючись з ворожими нашій ідеології виявами на фронті культурної революції, висуваючи нові імена в літературу з надрів робітництва, невпинно підвищуючи свій ідейний та творчий рівень, запроваджуючи в своїх лавах пролетарську самокритику, — ВУСПП й надалі лишиться надійним загоном і вірною зброєю партії в боротьбі за пролетарську ідеологію, за культурну революцію на Україні.

Секретаріят ВУСПП { Ів. Микитенко / Ів. Кириленко }

6 - XI - 30 р. м. Харків.

ВУСППівці ЗА РОБОТОЮ

М. Ледянко. В порядку ВУСППівської самомобілізації членів нашої спілки виїжджав на шахту „Софія" (Макіївка).

Сприяючи ліквідації вугільного прориву, письменник зацікавився двома основними моментами — свіжим поповненням шахтарів (вербованими колгоспниками та мобілізованими комсомольцями) і справою механізації видобутку.

Письменник заснував літературно - робкорівський гурток при місцевому клюбі і популяризував ідею заклику ударників до пролетлітератури.

М. Ледянко прикріпився до шахти і тримає з нею постійний зв'язок, як листовний, так і періодичними виїздами.

К. Гордієнко. Як бриґадир ВУСПП їздив по районах Волині, Сумщини, найрясніших на наймита, в справі мобілізації наймитства та комсомольців у Донбас. Літературний матеріял друкує в „Культробітнику". К. Гордієнко, тісно зв'язаний з кількома комунами по тих районах, нещодавно видав дві книжечки нарисів — „Комуна Жовтня на Волині" і „Комуна на хуторі Куличка", де в переломленні самих комунарів подає історію розвитку давніх комун тих, жорстоку клясову боротьбу наймитства, бідноти з хуторським здичавілим глитаєм, організацію праці, виробничих процесів тощо.

Разом з тим, К. Гордієнко допоміг рядовому комунарові Ів. Шилюку написати цікаву, своєрідну книжечку нарисів про свою комуну. Молода комуна ім. Сталіна (район суцільної колективізації на Волині — Потіївський) характерна надзвичайно швидкими темпами зростання. Комунар - виробничник цілком безпосередньо відобразив виробничі, організаційні процеси в комуні. Літературні портрети, характеристики комунарів особливо свіжі, безпосередні, барвисті. Книжку цю, як і дві попередні, видала Книгоспілка.

Закінчивши „Повість про комуну", що незабаром вийде з друку (перекладається також ЗИФ-ом російською мовою), К. Гордієнко збирає матеріял до другої частини повісті, маючи на думці поширити тему організації праці в комуні. Одночасно працює над темою „Колгосп", закінчує повість „Атака", в основі якої — хлібозаготівлі, перевибори.

Антін Шмигельський. У вересні-жовтні ц. р. працював у Донбасі на Алчевському заводі ім. Ворошилова у складі буксирної бригади газети „Комуніст".

Щоб допомогти ліквідувати прорив на заводі, А. Шмигельський брав активну участь у роботі заводських організацій, разом з робітничими бригадами провадив обслідування роботи в цехах, знайомився з життям та працею ударників і друкував нариси, епіграми та статті в заводській газеті „Ворошиловець" та районній газеті „Більшовицький шлях".

Крім того, А. Шмигельський організував на заводі робітничий літературно-творчий гурток, де активно працює з 15 товаришів.

Нариси Шмигельського з життя заводу друкувалися в газеті „Комуніст" і мають вийти окремою книжкою у видавництві „Гарт".

Ще раніш, у червні-липні ц. р., з доручення ВУРПС та ДВУ, А. Шмигельський брав участь у письменницьких бриґадах для проведення місячника української культури, на Луганщині, Гуманщині, Вінниччині, Проскурівщині та Кам'янеччині, зробивши за час подорожі понад 20 доповідів на тему „Клясова боротьба в українській радянській літературі".

В ЄВСЕКЦІЇ ВУСПП

При Тракторобуді працює постійна бриґада євсекції ВУСПП у складі тт: І. Фефера, Ґольдеса і Хащеватського.

Останніми часами проведено низку виступів. Бриґада організувала літгурток.

На час ліквідації прориву до 5 взуттєвої фабрики прикріплено бриґаду у складі тт: Пинчевського та Чернявського. Проведено прикріплення до фабрик та заводів: до ДЕЗ'у — т. Рузіна, до „Більшовика"— А. Когана, до Тинявківки — т. Котляра.

Для проведення антирелігійного культмаршу в зв'язку з ліквідацією прориву відряджено тт: Фефера і Ґольдеса до Бердичева, Ружака до Погребища, А. Когана до Лубень та Полтави, т. Пинчевського до Молдавії. Прозаїк М Альбертон працював у Донбасі кілька місяців, провів кілька вечорів і виготував до друку книжку про Донбас.

За постановою Секретаріяту ВУСПП з 10 V. „Проліт" відкриває відділ творчости робітничих гуртків ВУСПП.

Євсекція ВУСПП готує до друку збірник, присвячений ударництву, соцзмаганню. Збірник вийде у вид-ві „Гарт".

Журнал „Проліт" налагодив роботу консультаційного бюра. При бюрі є постійний секретар т. Мижирицький.

В журналі „Проліт" надруковано переклади творів І. Микитенка, І. Кулика, В. Сосюри, В. Блакитного, В. Чумака, Первомайського, Бобинського та Терещенка. Надруковано також статті про творчість Микитенка, Кулика, Сосюри. У найближчих №№ друкуватимуться статті про творчість Кириленка, Первомайського, Кузьмича.

У зв'язку з призовом робітників-ударників в літературу Харк. євсекція ВУСПП влаштувала 28 жовтня вечір у клюбі ІІІ Інтернаціо-

калу. До участи в вечорі були залучені робітники - ударники, письменники, як початківці, так і ті, що довший час друкуються в пресі. Ці ж робітники - письменники, здебільша молодь, і будуть організовані, як група молоді при ВУСПП, як основне ядро для дальшої мобілізації молодих письменників на підприємствах.

До цього ж дня газета „Штерн" випустила спеціяльну сторінку, присвячену призову ударників. Більша частина цієї сторінки була приділена творам робітників із підприємств.

Видав „ЛІМ"   Відповідальний редактор І. Кириленко

ЗМІСТ

РОЗПОВСЮДЖУИМО ЖУРНАЛ „ГАРТ“

Криворізька організація ВУСПП на поширеному засіданні разом із представниками роб. літ. гуртків 15 жовтня 1930 р. ухвалила:

Зобов'язати всі літературні гуртки розгорнути роботу серед активу пролетарських читачів щодо розповсюдження журналу „ГАРТ“.

Запропонувати всім членам ВУСПП передплатити журнал „Гарт“. Члени літгрупи „Червоний Гірник“ повинні провести колективну передплату, гуртуючись по кілька чоловік.

Доручити тов. Юхвідові договоритися з культвідділом профради про передплату для всіх клюбів, бібліотек та червоних кутків журналу „ГАРТ“.

Одночасно доручити т. т. Юхвідові та Олійникові умовитися з відповідними організаціями про забезпечення літгуртків потрібною літературою та приміщенням для роботи.

ХТО ДАЛІ ПІДЕ ЗА ПРИКЛАДОМ КРИВОРІЗЦІВ?

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ! ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

РІК ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТИЙ

ГАРТ

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (ВУСПП)

РЕДАҐУЮТЬ: І. КИРИЛЕНКО, В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИТЕНКО, Б. КОВАЛЕНКО, Г. ОВЧАРОВ, С. ЩУПАК

ГАРТ

СВОЄЧАСНО ЗНАЙОМИТЬ ЧИТАЧА З НОВИМИ ХУДОЖНІМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНИ І РАДСОЮЗУ, ЯК І ЗАКОРДОНУ МІСТИТЬ ҐРУНТОВНІ СТАТТІ З ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ, ДАЄ КРИТИЧНІ РОЗВІДКИ ПРО СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО, РОЗРОБЛЯЄ ПИТАННЯ СТИЛЮ ДОБИ, ДАЄ БАГАТУ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКУ ХРОНІКУ ТАК РАДЯНСЬКУ, ЯК І ЗАКОРДОННУ. ПОВИНЕН БУТИ НАСТОЛЬНИМ ЖУРНАЛОМ КОЖНОГО РОБІТНИКА АКТИВІСТА, КОМСОМОЛЬЦЯ, КУЛЬТРОБІТНИКА І ВЗАГАЛІ КОЖНОГО, ХТО ХОЧЕ БУТИ В КУРСІ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕДПЛАТА

НА 1 РІК — 6 КРБ., 6 МІС. — 3 КРБ. 25 К., НА 3 МІС. — 1 КРБ. 75 К.
ЦІНА ОКРЕМОГО ЧИСЛА 75 КОП.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ

СЕКТОР ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ (ХАРКІВ, СЕРГІЇВСЬКА ПЛОЩА, МОСКОВСЬКІ РЯДИ, №11), УПОВНОВАЖЕНІ ФІЛІЇ ТА КНИГАРНІ ДВУ, ПОШТОВІ КОНТОРИ ТА ЛИСТОНОШІ ПО ВСІХ МІСТАХ УСРР

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

ХАРКІВ, ПУШКІНСЬКА, № 46, ТЕЛ. 57-28